

NYELVTUDOMÁNYI
KÖZLEMÉNYEK.

KIADJA

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADEMIA
NYELVOSZTÁLYÁNAK BÍZOTTSÁGA.

SZERKESZTI

HUNFALVY PÁL.

ELSŐ KÖTET.

ELSŐ FÜZET

PESTEN,

EGGENBERGER FERDINÁND MAGY. AKAD. KÖNYVÁRUSNÁL.

1862.

TARTALOM.

Értekező Rész :

Szabatosság az igeidőkben. <i>Fogarasi János</i>	1
A régi magyar írók mire nézve lehetnek igazító mintáink ? <i>Hunfalvy Pál</i>	10
Szabatosság az igeidőkben. <i>Fogarasi János</i>	45
Muhâkemet-ül-lugetejn. <i>Wámbéry Ármin</i>	112

Ismertető Rész :

Tudósítás a nyelvosztályi bizottság üléseiről	131
Thewrewk Emil Homerosa. <i>Budenz József</i>	144

SZABATOSSÁG AZ IGEIDŐKBEN.

OLVASTATÉK A NYELV- ÉS SZÉPTUD. OSZTÁLY ÜLÉSÉBEN FEBR. 10-KÉN.

BEVEZETÉS.

Egykori halhatatlan tanítóim egyikének Kövy Sándornak, ki, mint tudják tanítványa, a magyar magánjogot hat, legfőlebb nyolcz hét alatt bevégezte, tehát egész éven át négyszer, ötször ismételte, előadása közben azon szokása vala, hogy talán figyelemgerjesztésül is egyik vagy másik hallgatóját nevénel fogva véletlenül ezen szavakkal szólítá meg: *Quid dixi?*

Sha a megszólított csak kevéssé is tüntette ki, hogy felfogá az előadattokat, azon a nevezett tanító nem mulasztá vala el megelégedését nyilvánítani. Ellenben, ha látta, hogy a kérdett nem találá el vagy nem fogá fel az előadás lényegét, méltóztatnak gondolni? hogy talán megfeddette a megszólítottat? — Épen nem. — Sőt inkább önmagában látszott keresni a hibát, s néha rögtön tettel kimutatta, néha pedig szóval is kijelentette, hogy más oldalról kívánja a fölvetett tárgyat előadni s felvilágosítani.

Ha szabad ily előzményre hivatkoznom, én is néhány évvel ezelőtt nem ugyan Kövy élénkségével, hanem a magam módja szerint elég hosszadalmasan vitattam e helyen egy tárgyat: *a magyar igeidőket*, és a mint világosan ki is fejeztem, azt hívé, hogy már most tökéletesen meggyőzőék vala mindenkit nézeteim helyessége és alaposságáról.

Azonban a dolog nem egészen reménységem szerint ütött ki.

Azon három társunk egyike ugyan, kik ellen vala különösbben irányozva a mondott értekezés, egy közelebb kiadott nyelvtani munkájában egészen véleményemre hajlott, de ketteje megmaradt előbbi nézetében, sőt egyike ellenem hatalmas czáfolatot bocsátott közre.

Úgy reményelem, tisztelt Társak! hogy föl fogok e helyen s e alkalommal mentetni azon czáfolat taglalásától, s ezen reménybe majdan annak idején és helyén csak a lényegre szorítkozva, méltó: tassanak ez alkalommal megengedni, hogy én is egészen más olda ról fejtegessem a tárgyat.

Múltkori előadásom*) lényege abban központosult, hogy a mel nyelvvel azon szerencsés helyzetben vannak, miszerint két egyszer múlt alakkal rendelkezhetnek kebelökben, mint a latin, franczia olasz, perzsa, görög (sőt ez utolsó némileg három egyszerű múlttal bíró), fősúlyt arra fektetnek, hogy egyik alak általános, a másik v szonyos, és a mi ehez igen rokon, tartós múltat fejezzen ki. Ne egészen képesek ezen finom árnyéklát kifejezésére azon nyelvvel melyeknek csak egyetlen egyszerű múlt alakjuk van, milyen a nemet, finn, sőt török is, melynek például *szeveridim* alakja má összetett.

Jelenleg arra óhajtanám a tisztelt Osztály és olvasók figyelmét fordítani: különösen micsoda titkos jellem rejlik a magyar egyszerű múltakban — mert leginkább ezek a vita tárgyai — mind régiebb, mind ha netalán különböző volna az újabb nyelv szokás és ha lehető, nem csak az írói osztályba tartozó, hanem más, teljese magyarajkú honpolgárok nyelv szokása alapján is.

Az értekezés, mint a mondottakból gyanítható, igen terjedelmessé válhatik, de kénytelenek vagyunk vele, mert a legnevezetesebb, legfontosabb és alapjában megingatott magyar irány helyreállítása- vagy megigazításáról van szó.

Régibb nyelv emlékeink megbecsülhetetlen kincseket tartalmaznak az egyes szók származtatása, eredeti értelmük kikutatása, s ő alakjuk meghatározása tárgyában. De hogy vajjon már kifejtett s még kifejtendő irányunkban általán szólva előképül szolgálhatnak-e? igen nagy kérdés.

Méltóztassanak megengedni, hogy egy-két példát hozhassak elő, mely általános szabályul látszott szolgálni a régiségben, de jelenleg talán senki sem követi.

Egyik a latin nyelv példájára az óhajtó és kapcsoló mód használata.

*) Lásd az 1858-ki akad. Értesítőt.

A Margit-legendából*).

Mikoron mind ezek *mielkedtetnének*. — Mikoron Béla király és ő fia István király *megbékéltenek volna*. — Mikoron az cseh király *látta volna* szent Margit asszonyt. — Mikoron Béla király szent Margit asszonyt ez menyeközöért igen gyakorta *látogatnája* és sok beszédeket *tött volna*. — És sokakban meghallgattatik vala szent Margit asszony az ő atyjától Béla királytól és atyjafaitól; mert az ő életinek nyilvánvaló szentségéért alég hogy valaki az ő atyjafiai kezöl soha az ő akaratja ellen *tött volna* az időben. — Mikoron az ő nagy keserőségét *látnáják*.

A Révay-codexből.

Azért Noemi látván, hogy Ruth állhatatos elmével *szerzette volna* ő vele mentét. — És megjelenté neki kinél *mitvelt volna*, és a férfiúnak nevét megmondá, hogy Booznak *hivattatnék*. — És mend addiglan ő velek arata, míglen az árpa és a buza a csürökbe *vettetének*. — Miután kedeg *megfordolt volna* ő napához. — És mikor Booz *ött volna* és *iutt volna*, és vígab *lött volna* és elalonn *ment volna*. — Várjad leányom, míglen *meglássuk* minemő kimenetet e dolog *valjon*. — És mikor *látta volna* ő rokonát.

A Jászay-codexből.

És mikor *leült volna*. — Ne akarjátok alajtanotok, hogy *jötem legyek* törvényt fejtenem.

A Döbrentei-codexből.

Nemde gondoltad-e én szolgálmat Jóbot, hogy ne *legyen* földön ühozjá hasonlő. — Holott még az *szólna*. — Lön kedeg, mikoron némely napon *jöttek volna* istennek fiai, és *állanának* úrnak előtte, és jött vala sátán es üközöttök, és *állana* úrnak előtte, hogy *mondana* úr sátánnak. — Hallván azért Jóbnak három barátja minden gonoszt mi *történt volna* ü neki. — Holott

*) Ezen előleges példákat Toldy Ferencz társunk Példatárából idézem.

távol *felemelték volna* ü szemeket, nem esmerék meg ütet. — És mikoron *nyomorganának*, urra kiáltának.

A Nádor-codexből.

Látván kedeg a keserves szíz anya Mária, hogy az ő szent fia immár mindenöstől-fogva *elfogyatkozott volna*. — És látván hogy meg nem *hallgattatnék*. — És látván hogy a haláltól meg nem *vigasztaltatnék*. — Mikoron kedeg e kegyös Krisztus *halotta volna* ő anyját sírván.

Bátori László bibliájából.

És mikoron *követnék* az egiptombeliek Izrael fainak nyomdokit. — Miért akartad ezt tenni hogy *kihoznál* minket Egiptomból? — És mikoron *felemelte volna* Mojszes hü (ö) kezét az tengerre. — És mikoron az egiptombeliek *futnának*. — Miglen *általmenjen* az te néped. — Hogy ezt *látta volna* Jézus ott fe-künni és *megismerte volna*, mert innáron sok idei *vóna*. — És megmondá az zsidóknak, hogy Jézus *vóna*, ki *megvigasztotta volna* (qui fecit eum sanum).

A Debreczeni Legendáskönyvből.

S mikoron *kihozatta volna* másnap a Fabricius, és *látta volna* hogy semmi nyavalyája nem volna, igen csudálkozik vala rajta. — Mikoron egyszer szent Damankos atyánk *jött volna* Bono-niában, és *le'te volna* az fratereknek cellajokat.

Az Érdy-codexből.

Mikoron tebb országok között az szittyai magyarok Konstan-tinápolt és egész Görögországot *feldúlták volna*. — Mikoron azért bódogságus szent István király ferserdült ember korában *jutott volna*. — Mikoron azért uristen az királyságban *mege-rősítette volna*, ottan pokolbeli sátán utánna erede, hogy elej-tené, mert nehezzé tartja vala, hogy az ő szent érdemének mi-atta az országot kezéből *kiszalasztotta volna*. — Hogy az szegé-nyek azt *látták volna*, reá rohanának. — Hogy ezenképpen imád-ságát *elvégezte volna* az szent király. — Az időben mikoro Gejsza

megholt volna. — Hogy a minemű szentegyházakat *rakattatott volna.* — Minemű szent életben *élt légyen* kedég dicsőséges sz. István király mind holtig. — Annakokáért látván az szent király, hogy reménységtől *mejfosztatott volna.* — És lén nagy ermek (örömek) rajta az mennyei szentöknek, szent angyaloknak, hogy olyan nemes érdemes confessor *ment volna* az ő társaságokban mind ő szent fiával; de viszon ellen lén nagy sirás ohajtás ez szegény országbeli új keresztyéneknek, hogy olyan szent és kegyes atyjoktól *megváltanak volna.* — Mikoron Fejérváratt *eltemették volna.* — Mikoron úr pápának levelét és atyai szent áldomását *érdemlette vóna* venni. — Mikoron az koporsóról az márvány követ *felemelték volna.* — Az időben, mikoron Krisztus úr születetinek utánna *irnának* háromszáz nyöczvan egy esztendőben és Konstantinápolban *uralkodnék* Emánuel császár: hallván ez jámbor keresztyén császár, hogy uristen megvilágosította csodatételnek jóhírével remete szent Pál testét, helyheztöté nagy tisztóséggel asszonyunk sziz Máriának egyházában, kit ennen maga az császár *rakattatott volna.* — Es nagy csodálattal megbeszélé önekik, mint *járt vóna* és megmutogatván önekik mind hátát, vállait, miképpen *felszakadoztak vóna* az vereségben. — Annakutánna nem sok idő elmúlván, az hadba vesze, kinek még testét sem tudhaták hová *lett vóna* el. — Nagy hálákat ad vala dicsőséges szent Pál ösönknek mind ő fiaival, hogy az erek kárhozattul megszabadojtották *vóna.*

Mind ezen írásmód leginkább összetett mondatokban a latin *cum, postquam, ut* stb. kötszókkal összekapcsolt igemódok utánzása, s halmozvák ezzel régi nyelvemlékeink, különösen a melyek latinból úgy szólván tudósok által fordítottak, de a melyeket ma már, igen helyesen, alig követ valaki, és a melyek — erre különös figyelmet kérek — szintén alig találhatók a régi iratokban is, ha azok nem a latin után, hanem eredetileg és inkább a nép általános nyelvszokása után szerkesztettek, kivévn, hol azoknak nyelvünk természetéhez képest, ú. m. a lehetőségi állítmányokban valósággal helye van, mire nézve talán később némi példákkal szolgálhatunk.

Másik igen nevezetes eltérés a régi és újabb írásmódban a személyi és birtoki névmások használata, hol azok a nyelv szellemében nem múlhatatlan szükségeseek, t. i. leginkább kiemelés vagyis hang-

sulyozás tekintetében. Maga az úri imádság régi fordítás után maradt reánk ezekben : *Mi atyánk, a te neved, a te országod, a te akaratod, a mi kenyerünket, a mi vétkeinket*, de a melyekben a fölösleges névmásokat már némelyek még ezen úri imádságban is elhagyogatják, például pesti reformatus fölelkészünktől soha sem hallám másképen mondatni az egyházban, mint : *Atyánk!* — szenteltesék meg neved, jöjjön el országod stb.

De lássunk még némely példákat a régiékből.

A Margit-legendából.

Látá az agg ellenség, pokolbeli erdőg ez szent szűznek ő jó *mielkődetit*, és az ő szokott *álnokságival* az szent szűznek ellene hadat indéta. — Béla király és ő *fia*. — Tahát Béla király az ő szűz *leányához* mene. — Kinek ő *irgalmasságát* ez szent szűz kéri vala — az ő *gyermekségének* első ideétől folyva — hogy az ő szűz *leányát* ez házasságra hozhatnája — megtudjátok, hogy az *en professiómat*, az *en fogadásomat*, melyet *en töttem* és az *en szüzeségemnek* tisztaságát, melyet *en az en uram* Jézus Krisztusnak — megszenteltem — avagy csak egy kevésben sem szegném meg. — Nemde, szerető leányom, *te szüleid* vagyonk-e? — Mely nagy háborúságok között ez szentséges szűznek ő *síralmi* valának ő *neki* éj és napi kenyeri — és siratja vala az meg nyomorultaknak az ő nagy *háborúságokat*. — Anyaszentegyház, minden hív keresztyének anyja, az ő drágalátos *tagiban* metéltetik és ő igen keményen *gyötretik*.

A Révay-codexből.

És marada a nemberi ő két *fiától* és férjétől megvált. És felkele, hogy ő *házájába* menne ő két menyével. — Menjetez *tü anyátoknak* házába : tegyen úr irgalmasságot *tüveletek*. Adjon *tünektek* nyugolmat *lelnetek tü férjeiteknek* házokban. — Fordoljatok meg *en leányim*. — Orfa megapolá ő *napát* és megfordola, Ruth egyesüle ő *napával* — Íme *te rokonod* megfordolt ő *népéhez* és ő *istenéhez* : *te menj el ő vele*. — Honnan az ennekem, hogy malasztot lelnék *te szemeid* előtt? — Meghirdettettek ennekem mendenek, melyeket töttél *te napadna k te férjednek* halála után és hogy meg hattad légy *te szüleidet* — és adá neki

ő étkének maradékát. — Öltözzél *te* mentől jobb *ruháidba*. — Mend annép ki *en városomnak* kapuin belől lakozik — hogy *ő nevezete ő nemébül és ő atyjafiaiéből* és annépből le ne törlessék — hogy meg ne fogyatkoznék *te nemednek* maradéka és üresen maradna *ő neve* Izraelben, és vallanád, ki megvigasztalná *te lelkedet* és éltetné *te vénségedet*.

A Jászay-codexből.

Igy világoséhon *tü világtok* emberek előtt, hogy lássák *tü jó művelkedésteeket* és dicsérjék *tü atyátokat* — ha viszed *te ajánkododat* az oltárra — szeressed *te rokonodat* és gyűlöljed *te ellenségedet*. Én kedeg mondom tinéktek : szeressétek *tü ellenségeteket*. — Te kedeg alamizsna tevéd ne tudja *te balod*, mit teszen *te jogod* — hogy ne láttassál embereknek böjtölő, de *te atyádnak* ki vagyon rejtekben, és *te atyád*, ki látja rejtekben, megadja teneked. — Menden ki hallja *én ígéimet* és teszi azokat, rakja *ő házát* köszirton.

A Döbrentei-codexből.

Nemde *te környölvötted-e* ütet és *ü házát* és *ükörnyöle* mind *ü vagyát* (vogyonát), *ü kezének* munkáit megáldottad és *ü birodalma* nevedekett földön? — Amc (ime) *te kezedben* vagyon, demaga (mindazáltal) *ü lelkét* tartsad meg. — Monda kedeg neki *ü felesége* — Úrnak *ő irgalmassági* valljanak.

A Nádor-codexből.

Mire hogy *attü keménységtöket* el nem hattátok *ti teremtetöknek* félelméjért? — És nézi vala az *ő szent orczáját* *ő szivének* keserüségével és ezt mondja vala : „O *en szerető fiam!* *en tégedet adálak* minden embör fiainak fölötte szépségösben. — *En szerető asszonyom*, ne utáljad meg *te szolgáló leányodat*.

A Keszthelyi-codexből.

Ember kijö *ü dolgára* és mind estig való *ü mivelkedésére* — ír ervend minden *ü tétéményébe*. — *En éneklek* úrnak *en életembe* : *en dicsérem en uramat* mig élek.

Hasonló példák az első esetbeliekhez, melyeket, és szintén helyesen, mai irányunkban senki sem utánoz, és követésre bizonyosan senki sem fog ajánlani.

Magában a régi halotti beszédben csak igen gyéren fordul elő: *Látjátok feleim szömtökkal*, nem: *Látjátok en feleim ti szömtökkal*; a mi figyelmet érdemel és oda mutat, hogy azon emlékeink aligha fordítások.

Engedelmet kérek még egy kitünő és írásunkban általánosan csak a legközelebbi időben elterjedett többes harmadik személy birtokragainak, *ok*, *ök* s még inkább *uk*, *ük*-nek megemléltetésére. Ezen ragokat, különösen az utóbbiakat, alig találjuk a régiségben. Maga a halotti beszédbeli *turchucat* szó és alak csak azt mutatja, hogy az utóbbi *u* egészen azonos az elsővel; ha tehát ezt *o*-nak olvassuk, amazt is *o*-nak kell olvasnunk: *torkokat*, mint Toldy társunk is olvassa; úgyde ezen alak nyilván csak a többesé, és egyedül az egész mondat összefüggéséből, különösen a határozott igeragozásból (*szakasztja*) értjük és érezzük, hogy az birtokrag helyét is pótolja.

Menjünk közelebb föltett célunkhoz.

A magyar nyelv azon nyelvek közé tartozik, melyek számos egyéb jelességek mellett az igealakokban is nagy gazdagságot tanúsítanak.

Egyik társunk, mint sok egyébben, itt is kérdés alá vonta eddigi legfontosabb elveinket és szabályainkat, és — a miben kétségtelenül igen nagy érdemeket szerze a hazai nyelvészet körében — az által már is tetemes újabb buvárlatokra és eszmeceسرékre nyújtott alkalmat.

A két egyszerű alakú múlt idő az kiváltképen, melyekről itt szó van, ú. m. *tuda* alak, melyet nevezünk további fejtegetésünk eredményéig *első egyszerű múlt*nak, és *tudott* alak, *második egyszerű múlt*. Az összetett alakok: *tud vala*, *tuda vala*, és a mi jelennen nem igen ismeretes, de a régiségben gyakran előfordul: *tud volt* vagy *tudja volt*. Ez utóbbiakra, valamint minden többi időkre nézve valamely lényeges véleménykülönbség nincsen közöttünk. Azonban rendszerbe állítva egy külön értekezésben valamennyit előfogom adni.

Nevezetesnek tartom e vitatkozást; mert ha az én nézetem alapos, akkor a magyar nyelv az első szépségű és szabatoságú nyelvekkel versenyez; de ha az ellennézet vergődne érvényre, — a mit nem hiszek, — úgy bajosan lehetne nyelvünkkel e tekintetben kü-

lönösen dicsekedni, s kár volna e nemű fejtegetésekre sok szót vesztegetni, a mint majdan előadandó leszek.

Az ellenvélemény főképen régi példákra akarja helyességét alapítani. Jól van! tehát kísértsük meg mi is a régieket, de egy kissé mélyebben tanulmányozva, s ha lehet ne csak a diákos írókat és diákból fordítókat, noha ezekkel is meg kívánok birkozni, hanem és főképen a magyar honpolgárok azon műveit, már köz kézen forgó leveleit is, melyek lehető tiszta magyar forrásból — a nép közelebbi életéből — merítvék.

A föntebbieken után ugyan az irányra, különösen a szabatoosságra nézve, régi nyelvelméleinkről igen kedvezőt nem mondhatunk, úgy hogy az igeidőkben is némi ingadozást látszanak előtüntetni: de elvégre mégis kötelességünk, édes nyelvünk szellemét akár a régiekből is, akár ezek ellenére is minden tekintetben kifürkészni, megállapítani, és szabályokba feloldozni.

Hogy legjelesebb nyelvelméleink is némi ingadozást mutatnak épen a múltak használatában, lássunk egy-két példát.

Hogy a Münchener codex az első közt foglal helyet, senki sem tagadhatja, a ki tudja, hogy egyik kitünő nyelvészünk, Jászay Pál volt társunk is erre kiváló gondját fordítja.

S ime ennek mindjárt legelső lapjain azt találjuk, hogy a latin perfectum magyarul négyféleképen fejeztetik ki: 1) *Ábrahám szülé* (genuit) Isákot; 2) *akarja vala* (voluit) ötöt titkon elhadni; 3) mert mely ő benne *született* (natum est), szent lélektől vagyon; 4) mely *magyaráztatik* (est interpretatum).

Immár ha valaki csak könnyedén veszi a dolgot, mindenikre hivatkozhatik, és kétségenkívül találhat mindenikre számosabb példákat is. De látnivaló, hogy ezzel nem dönthetjük el a kérdést, hanem szükséges hogy mélyebben igyekezzünk hatolni a nyelv szellemébe.

E végett én főlegesen épen ezen codexet tűzém ki bővebb vizsgálatom céljául, meghatározván az eseteket és elveket, melyek e codex szerzőjét fordítási munkájában jelen felfogásom szerint látszanak hogy vezérlék; összehasonlítván azokat más kitünőbb emlékekkel is, különösen mennyiben egyeznek meg azok ezekkel, vagy mennyiben térnek el azok ezektől.

S ezen vizsgálgódás leszen következő előadásaim tárgya.

A RÉGI MAGYAR ÍRÓK MIRE NÉZVE LEHETNEK IGAZÍTÓ MINTÁINK?

(OLVASTATÉK MARTIUS 10-KÉN.)

Fogarasi János tagtársunk itt folyó év másodhava 10-kén ily czímű értéközését kezdé meg : *Szabatosság az igeidőkben*, arra kívánván fordítani a tudományos közönség figyelmét, hogy *micsoda titkos jellem rejlik a magyar egyszerű múltakban (tuda, tudott) mind a régibb, mind, ha talán különböző volna is, az újabb nyelvszokás, és ha lehető, nem csak az írói osztályba tartozó, hanem más, teljesen magyar ajkú honpolgárok nyelvszokása alapján is*. Minthogy legnevezetesebb, legfontosabb és alapjában megingatott magyar irányunk helyreállításáról van szó, úgymonda F. úr, az értekezés igen hozsaszassá válhatik. Értekező ellenében leginkább régibb nyelvemlékeinkre hivatkoztak. Ezen emlékek megbecsülhetetlen kincseket tartalmaznak az egyes szók származtatása, eredeti értelmök kikutatása, és alapjok meghatározása tárgyában : de hogy vajjon már kifejtett és még kifejtendő irányunkban általános előképül szolgálhatnak-e? igen nagy kérdés. Több példát idéz értekező, melyek általános szabályúl látszanak szolgálni a régiségben, míg most senki sem követi. Ilyen a latin nyelv példájára *az óhajtó és kapcsoló mód használata*; ilyen eltérés a régi és újabb írásmódban *a személyi és bírtoki névmások használata*, hol a nyelv szellemében nem múlhatatlan szükségesek; ilyen volna tehát kivált a két egyszerű alakú múlt idő-alak, a *tuda* és *tudott*, de az összetett alakok is, mint : *tud vala, tuda vala, tud volt* és *tuda volt*, melyeket mind rendszerbe állítva fog előadni az értekezés. Nevezetes vita, úgymond, mert ha az ő (értekező) nézete alapos, akkor a magyar nyelv az első szépségű és szabatosságú nyelvekkel versenyez, míg az ellenkező nézet mellett aligha lehetne nyelvünkkel e részben dicsekedni. Miután az ellenfél régi példákra

hivatkozik, értekező is előveszi a régieket, de mélyebben tanulmányozza, s ha lehet, nem csak a diákos írókat és diákból fordítókat, noha ezekkel is megbirkózik, hanem és főképen a magyar honpolgárok azon műveit, már köz kézen forgó leveleit is, melyek lehető tiszta magyar forrásból, a nép legközelebbi életéből meritvék. Hogy a múlt idők használásában legjelesebb nyelvemlékeink is ingadozást mutatnak: a müncheni codexet idézi értekező például, mely codexnek mindjárt legelső lapjain (azaz Máté első fejezetében) négyféle-képen fordítatik a latin perfectum: *szülé* (genuit), *akarja vala* (voluit), *született* (natum est), *magyaráztatik* (est interpretatum). Ily példakkal tehát nem dönthetni el a kérdést. Mélyebben kell hatolnunk a nyelv szellemébe. E végett értekező épen az idéztük codexet veszi bővebb vizsgálat alá, meg fogván határozni az eseteket és elveket, melyek e codex szerzőjét fordítási munkájában vezérelték, összehasonlítván azokat más kitünőbb emlékekkel is. — — (*Pesti Napló* febr. 12-ki számából).

A Szépirodalmi Figyelő folyó év másodhava 13-kán kiadott számának 299. lapján pedig így értesíti róla az olvasókat: „Fogarasi r. t. ez úttal azt fejtegette, hogy a régi nyelvemlékek, habár nyelvünk etymológiájára a gyökszavak és képzők viszonyára, időnkénti módosulásokra stb. világot derítenek és így azok tanulmánya mellőzhetetlen: arra, hogy belőlök az igeidők szabatos használatát megállapítsuk, épen nem elegendők. Ugyanis e nyelvemlékek szókötésén s így az igeidők használatában is kétségtelen a latinosság; miről a foglaló módú, *s egészen latin syntaxis szerint használt igeidők gyakorisága tanúskodik*. Értekező erre nagy számmal idéz példákat a régi biblia-fordításokból s egyéb codexekből.“

E kétféle tudósítás közöl, ha jól értettem és egyszeri hallomásból jól foghattam fel Fogarasi társunk értekezését, a Pesti Naplóé közelebb jár az értekezés által kifejezett nézetekhez: ellemben a Szépirodalmi Figyelőé talán olyast is mond, mi értekezőnek szándokában sem vala. Az újra felvett kérdés, t. i. *a magyar igeidők szabatoságának* kérdése azonban igazán irodalmi életkérdés. De minél inkább érdekelheti az nem csak a nyelvtudóst, hanem az írókat is: annál szükségesebb, hogy távul legyen tőlük bárminő tévesztő felfogás is. Hogy tehát lehető függetlenül s lehető alaposabban tehessünk ítéletet abban, mit Fogarasi társunk előhozott és még elő fog hozni: szükségesnek tartom eleve azon kérdés fel-

világosítását : *A régi magyar írók mire nézve lehetnek igazító mintáink?*

A feltett kérdés felvilágosítása s az igényelt és belső szükségből ajánlkozó felelet reá, következő okoskodásban foglaltatik : Ha vannak kérdések a magyar nyelvben, melyekre nézve önleges ítéletünk nem teremthet szabályt, sőt a melyekre nézve az élő nyelv és az új írói szokás sem igazíthatnak el : azokra nézve a régi magyar írók lehetnek igazító mintáink, tehát az itt szóban levő kérdésben teendő ítéletünknek is alapjai, ha nem tudják utánozni az idegen példákat. Ezen okoskodás előbb azt kérdezi : Vannak-e kérdések a magyar nyelvben, melyekre nézve önleges ítéletünk nem teremthet szabályt? továbbá, vannak-e kérdések a magyar nyelvben, melyekre nézve az élő nyelv és az új írói szokás sem igazíthatnak el? s ha igennel fogunk, mert talán így kell, felelni : azután áll be az okoskodás döntő része, miszerint ama kérdésekre nézve a régi magyar írók lehetnek igazító mintáink, de azon világos megszorítás és kikötés mellett, ha nem tudják utánozni az idegen példákat. Mert föltéve, volnának olyan kérdések a magyar nyelvben, melyekre nézve se önleges ítéletünk se az élő nyelv s az új írói szokás nem dönthetnek; de azon kérdésekre a régi írók szokása is *csak idegen példákat utánozva* felelne, azaz ők az idegen példák utánozásából merítenék feleletöket : akkor előre is az volna világos előttünk, hogy ama kérdésekben bizonyosságra nem juthatunk, nem levén általában alap, melyen intézhessük vizsgálatainkat, s melyre támaszkodjunk ítéletünkben. Mert a mit se önleges tudatomból, se az élő nyelv és új írói szokásból, se végre a régi nyelvemlékek önálló eljárásából nem hozhatok ki : azt ugyan a magyar nyelv szelleméből ki nem sajtolhatom, bár milyen vízi és légi satúkat, azaz nyomozási útakat, módokat alkalmazzak is. Hogy valamit hozhassak ki a magyar nyelv-szelleméből, legalább helyét kellene tudnom ezen szellemnek. Úgyde ha se önleges tudatomban, se az élő nyelvben és új írói szokásban, se a régi nyelvemlékek, szóval, régi írók független önálló eljárásában nem találhatom fel a magyar nyelv szellemét : helyét sem tudhatom neki, tehát okosan keresni se tudom. Volna ugyan még akkor is tér, melyen hajhászhatnám a magyar nyelv szellemét, t. i. a rokon nyelvek. De az először *nekünk* nem kell, másodsor a *tudomány* is azon csak igazolni szokta azt, mit a hazai nyelvben feltalált, nem pedig keresni a hazai nyelv számára, mit ebben nem bír megtalálni

Ezen biztos, de szükséges tájékozás után lássuk az okoskodás részeit.

I. Vannak-e kérdések a magyar nyelvben, melyekre nézve önleges ítéletünk nem teremthet szabályt? A nép szelleme teremtette a nyelvet, az sokszor és gyakran pengetett mondás, de igaz volta nem kopik el a gyakori pengetés által. Igaz tehát, a nép szelleme teremtette a nyelvet. De ha tovább megyünk, s azt kérdezzük: melyiket értelmezhetem hát meg a másiktól, a nép szellemét-e a nyelvből, vagy a nyelvet a népszelleméből? jól tekintsük meg a dolgot, mielőtt hirtelen felelnénk. Bizonyosan, az okból értelmezhetem az okozatot: az is bizonyos, hogy az okozathól is okoskodhatom az okra, ha egyéb úton nem férhetek hozzá. S alkalmasint a nyelvből kell a nép szellemére okoskodni, mert az olyan nyilatkozata neki, mely legláthatóbb és legállandóbb. De bár imént a szellem legláthatóbb és legállandóbb nyilatkozatának nevezém is a nyelvet: korántsem szabad vélnünk, hogy a nyelv nem változik; mert azon vélemény annyira ellenkeznék a századok tapasztalataival, mint p. o. ama vélemény, mely azt tartaná, hogy a földnek jelen színe a világ teremtésétől fogva mindig az volt. A magyar nyelvnek történetei vannak, melyeket részint tudunk, részint nem tudunk. Tudjuk azon történeteit, melyek nyomai a magyar irodalom emlékeiben láthatók; nem tudjuk azokat, melyek a magyar irodalom legelső emléke előtt folytak volt le. Vajjon lehettek-e annakelőtte is történetei? E kérdésre legnagyobb bizonyossággal viszonzozhatni: hogy igen is, nem csak lehettek, hanem valósággal voltak is történetei a magyar nyelvnek addig is, míg a „Látjátuk szömtökökkel mik vagymuk“ világra jött. De ezeket nem tudhatjuk meg a magyar nyelvből. Tehát annyi bizonyos, hogy a magyar nyelvnek vannak történetei, melyeket részint tudunk, részint nem tudunk. — Lássuk most ezt: Vajjon a magyar nyelv történetei mindenkor a magyar nép szellemének határozatai szerint folytak-e le szükségkép és elvhüven, vagy lehettek-e idegen okok is, melyek a nyelvre idegen hatással működven idegenszerűséget oltottak belé, mely idő folytán összeforradt a nyelvvel, úgy, hogy ma már nem is érezzük idegennek? Ezen kérdésre az önleges nyelvtudat miatt nem felelhetünk tudományosan, míg azt közelebbről meg nem ismertük. Minden egyes ember nyelvtudatában csak annyi lehet, mennyi kívülről belé jutott; mert a nyelvet minden ember másoktól tanulja meg, nem magából meríti. Minden

ember nyelvtudata, míg iskola és könyv útján nem bővül és változik, a nyelvtörténetek tetején forog, a történetek magok nincsenek és nem is lehetnek benne. Azon nyelvtudat már, mely iskola és könyv útján nem bővült meg, nem változott el, *önleges nyelvtudat*, a nyelvbeli ártatlanság tudata (status innocentiae linguisticae). Legjelesebb képviselője a gyermek és a falusi ember, kin az iskola nem rontott, nem javított. Ezek nem ismernek nyelvboltlást, tudatjuk és nyelvanalogiájuk soha sem fogyatkozik. Ámde ezekkel ki fog szóragozásról, syntaxisról vagy épen a magyar igeidők szabatosságáról értekezni? Így kellvén felfogni az önleges nyelvtudatot, világossá lesz előttünk, hogy az nem is sejtethi, hogy a nyelv-történetek folytatában idegenszerűségek is kerülhettek a nyelvbe. Kérjünk magyarul beszéllő gyermektől vagy falusi embertől „félöt” *almát*, nem értheti a mit kérünk; de mondjuk meg a parasztnak, hogy *félhárom*-ra a helység házánál legyen, vagy a gyermeknek, hogy *félháromra* iskolába menjen, mindenike megérti, s amaz a mondott időre a helység házánál, ez az iskolában lesz. Pedig előttünk, kiknek nyelvtudatunk több mint csak önleges, a *félöt* (halbfünf) és *félhárom* (halbdrei) egyaránt magyartalan; de a szokás amazt még nem kapatta fel, ezt már a magyar akademikusokra is elragasztotta. Ha körünkől is szedek példákat, ne vegye azt senki gáncsolásnak, hanem csak annak, hogy az önleges tudásban se több se kevesebb, se rosszabb, se jobb nincsen annál, mit kívülről magába vett. Múltkori felolvasott értekezésében tiszt. Horváth Czirill úr többi közt ezen szövegeteket is használá: „Ha azt birandjuk, bírva leend a kulcs is“; „meg lön ismerve“; „nem lön kellőleg méltányolva.“ Így Révész Imre „A magyar protestáns egyház szabadságának védelme“ című értekezésében (mert véletlen most olvasám a *Sárospataki Füzetekben*) is azt mondja: „Valóban, aligha tiszta érdekek lehettek azok, melyek miatt a kézirat oly sokáig letartóztatva lön.“ S ilyen, a *lön* igével alkotott, passivumokat ezerivel lehetne felhozni a legújabb irodalomból. Ezeket a magyarul beszéllő gyermek s a falusi ember, kin az iskola nem rontott, nem javított, nem értenék ugyan; de az irodalom felkapván s az iskola el nem lökvén oly közönségesekké váltak már, hogy fel sem tetszenek többé. A magyar nyelv csak két segédigét ismer, úgy *activumban*, mint *passivumban*, t. i. a *vagyoknak vala, volt* alakjait és a *fogni* igének *fogok* alakját, így:

látok	látatom
látok vala	látatom vala
látott vala és volt	látatott vala és volt
látni fogok	látatni fogok ;

ezeken kívül mondjuk még : látva vagy látatva van , látva vagy látatva volt, és látva vagy (nem bánom) látatva (is) lesz , mely utóbbi esetben a *lesz* segédige a *vagyok* igének futuruma. De a lesznek , levék (löl, lösz, lön), lettem, fogok lenni ige annyit jelent, mint a latin *feri*, és soha sem volt segéd ige, minthogy nem *verbum substantivum*, hanem *verbum adjectivum*, mint látok, tudok s a több ige. Azonban, mert a német nyelv a passivum múltját így fejezi ki : ich *wurde* geliebt, geschlagen stb. , s mert a magyar író , és magyar grammatika nem tudván jól németül, bár örökéltig olvasnak is csak németül, azt gondolják , hogy : Hinz *ward* soldat és Kunz *wurde* geschlagen az mindegy : tehát így fordítják magyarul : „Józsi katonává lön“, és „Miska megveretve lön“, azután egyet alusznak reá, s mikor fölébrednek , íme nyelvtudatukban ott van már a *megszeretve lön* ; ki meri még bolygatni a magyar nyelvszellemét, s tán kételkedni is azon, hogy örökre *megszeretve nem leend*.

S mennyi más németességek csúsznak be naponként a magyar nyelvbe? Mert németben „die Sonne ist die Himmelskönigin“, tehát a magyar költő is a napot ég *királynéjének* nevezi ; hogy ki a férje neki, azt még nem olvastam. Mert németben „die Herrin“ van, hogy lehetnének el *úrnő* nélkül? hiába való az *asszony* szó ; úrnő kell, mert „Herrin“ van stb. De mi azt hozzuk ki ebből, hogy a nyelv történetei közben idegen hatások valóban idegenszerűségeket is olthatnak be a nyelvbe, melyeket a szokás megszenvedtet, utóbb védelmez, sőt az önleges nyelvtudat segítségével még a sajtáságos nyelvszellem termésének is ad ki. Együttal az is világossá lesz előttünk, hogy az önleges nyelvtudat igazán a nyelvtörténetek tetején forog csak, s hogy benne magok a történetek nincsenek meg. S ha így áll az önleges nyelvtudat dolga, a kitűzött kérdésre : Vannak-e kérdések a magyar nyelvben, melyekre nézve önleges itéletünk nem teremthet szabályt? úgy kell felelnünk, hogy igen is, vannak ilyenek ; azt is eleve gondolhatjuk, hogy a magyar igeidők szabatosága azon kérdések közé való.

II. Általmegyünk az előterjesztett okoskodásnak másik részére, hogy vannak-e kérdések a magyar nyelvben , melyekre nézve se az

élő nyelv, se az új írói szokás nem igazíthat el? — A mit ezentúl élő fogunk hozni annak megbizonyítására, hogy csakugyan vannak ilyen kérdések, az az első részben előadottakat még erősíti; mert azt ugyan senki sem tagadhatja, hogy a mire nézve az élő nyelv és az új írói szokás nem igazíthatnak el, arra nézve az önleges nyelvtudat annál kevesebbé lehet szabályozó, csak része levén az élőnyelvnek, ha ezt alany gyanánt vesszszük. A mit tehát az egész (az élő nyelv) nem tud, azt annak egyik része (az önleges nyelvtudat) hogyan tudhatná? Kitűnő példáját, hogy vannak a magyar nyelvben kérdések, melyekre nézve se az élő nyelv, se az új írói szokás bennünket nem igazíthat el, a Révai és Verseghi közt vitatott tárgy: *az ikes igék léte és használata*, nyújtja e század elején és előbb is. Mit mutat mai napig az élő nyelv az *ikes* igékre nézve? Azt, hogy vannak ikések; mert mind helyesen, mind helytelenül él velök. A mivel pedig az élő nyelv, bár helytelenül is, él, annak létét nem tagadhatjuk, — mert a mi nincsen, azzal sehogy sem lehet élni. — Az élő nyelv mind mai, mind elmúlt időbeli tanúsága szerint vannak *ikes* igék: de az élő nyelvnek se mai se közelebb elmúlt időbeli használata nem mondja meg nekünk, mikor kell azokat helyesen használni. Révai előtt az írói szokás az élő nyelvet követvén, csak úgy használhatta vala, mint ez, tehát helyesen és helytelenül. Verseghi, ki az írói szokást védelmezi vala, nem egy ízben kiálta fel Révai ellen, hogy a már kifejtett és még kifejtendő magyar irályt nem szabad megtisztálatalanítani az *ikes* igékről való álmodott szabályokkal. Révai a magyar emlékek példájira hivatkozván azokból meríté az *ikes* igék mivoltát s húzá ki ebből használatuk szabályát. S ez belé is ment az írói szokásba, az élő nyelv országos, de hol balra, hol jobbra tévedő szokása ellenére; s mi és a magyar nyelvten helyeseljük Révait, magára hagyván az élő nyelvet, azt, t. i. melyre az iskola és a nyelvten nem hathat. S vajjon joggal és okkal hivatkozék-e Révai a magyar nyelvemlékek példájára? döntő erővel birhatnak-e ezek az élő nyelv és írói szokás ellenére? A magyar nyelvemlékek a maguk korának élő nyelvét fejezik ki; minél régiebb tehát a nyelvemlék, annál régiebb kornak élő nyelvét tükrözi vissza. Úgyde a nyelvek történetei azt tanúsítják, hogy minél hátrább nézhetünk vissza azokban, annál élevenesbb tudatot találunk a népnél nyelvének alkotó részeitől; a nemzetek történetei meg azt tanúsítják, hogy minél hátrább kerülhetünk azokban vissza, annál nagyobb elkülönödést

találunk a nemzetek közt. A nyelv alkotó részeinek elevebb tudata s a nemzet nagyobb különödése más nemzetektől (jóllehet ezekkel egy folyó mellékein lakik is) okozza a régi nyelvmélekek nyomosságát azon kérdésekben, melyekben a nyelv saját mivoltának kell döntenie. Az idegen hatás és a hazai feledés annál többre gyűl, minél közelebb érünk a mai korhoz; ennek élő nyelve nem mérkőzhetik tehát eredetiségre nézve a régibb és legrégebb korról; s a mennyiben az új írói szokás egyedül az élő nyelvet tükrözi vissza, előképénél az sem bírhat több nyomossággal.

Mennyi tekintélyvel bírhat már az élő nyelv a magyar igeidők használatában? A magyarországi élő nyelv következő időket különböztet meg: *látok, láttam, láttam volt* és *fogok látni*. Meglehetősen sok ideje hogy élek, hűsz esztendeje hogy szerencsém van tagja lenni ezen tudományos akademiának: de én soha se az akademián kívüli, se az akademián belüli köz élő nyelvben más múlt alakot *láttam*, és *láttam volt*-nál nem hallottam még; erdélyi emberektől volt alkalmam a *láta* alakot is hallanom. Semélyes tapasztalásom után a magyar élő nyelvnek három múlt időbeli alakja van csak: *láta, látott, és látott volt*; de a *láta* csak erdélyi, melyet nálunk soha sem hallottam még, s közbeszédben használni sem mernék. Ennyit tudok személyes tapasztalásom után a magyar igeidőkről*), — s ha nyilatkozatokból következtetni lehet, annyit tudnak körülbelül mások is. A jövődöt jelentő alakok is, magam és mások tapasztalásai szerint, csak ezek: *meqlát, és látni fog*. — A magyarországi élő nyelvnek idő-alakjai csak ezek tehát:

jelen és jövődö : lát és meqlát

múlt : { látott
látott volt

jövődö : látni fog.

A *lát vala, láta* és *látand* alakokat nem ismeri a magyarországi élő nyelv. Azonban ezek valóban megvannak a nyelvben, mert az írói nyelv mai napig használja. Így levén a dolog, lehetetlen állítanunk, hogy az élő nyelv, mely az idő-alakok szinte felét nem ismeri, azok használatában döntsön.

*) A *láta* alakról azt írta Imre Sándor a M. Nyelvészet IV. 338. lapnak jegyzetében: A *láték* pusztuló félben van; van vidék, hol az idősbek esmerik, a legöregebbek használják csupán.“ A jelen értekezés ezen helyére

Dönthet-e abban az új írói szokás? Mielőtt erre feleletet keressünk, azt kérjük tőle: hogyan meri egyáltalában is a *lát vala*, *láta* és *látand* alakokat használni? Hát ha nem is magyar alakok, miután az élő nyelv nem ismeri! Az írói szokás, úgy-e, azért meri használni és tartja magyar alakoknak is, mert a legelső régi nyelvemlékektől fogva mai napig szakadatlanul előfordúlnak az irodalomban. Eltér tehát ebben az írói szokás a köz élő nyelvtől; mi által azt bizonyítja, hogy ennél különb bírót is tisztel, t. i. a nyelv történeteit. Az írói nyelvnek ezen bizonyosságát itt eleve tudomásul vévén, azt látjuk tehát, hogy következő időalakokat használ, még pedig alapos joggal, úgymint: *lát*, *lát vala*, *láta*, *látott*, *látott vala* és *volt*, *látni fog*, *látand* (a foglaló módnak alakait, melyeket a köz élő nyelv is használ, nem említjük itt). De helyesen használja-e azokat? Ezt se tagadni, se igenleni nem lehet, hanem példákkal kell megmutatni.

1) *Fogarasi János* „a magyarhoni országos alkotmány fő ágazatai“ című munkájából, mely 1861-ben jelent meg.

a) „Ezen kísérlet, mely vázlatában az 1848-diki évet követő időkbén *alakult*, czéljával *tízé ki* a magyarhoni alkotmány fő-ágazatainak egybeállítását, hogy kitüntethessék, miszerint az 1848-ki törvények . . . . alig tartalmaznak olyas valamit, a miről régebbi törvényeink is nem rendelkezének; hanem a mi érdemleges új van bennök . . . . az inkább az egész nép érdekében *történt*. Újabb időben leginkább csak az alaptörvények teljes szövege és magyarítása járult az érintett egybeállításához. Jelen értekezésnek forrásául csak magok a törvények *szolgálhatának*. Mindazáltal . . . Béla király névtelen (jobb nevezetlen) jegyzője könyvéhez is *folyamodám*.“

b) „A magyar nemzet és álladalom, azon egész idő óta, midőn a világtörténelemben ismertebb *lett*, mindig szabad és önálló társadalmi jogérettel *bíra*, azaz . . . alkotmányos módon . . . *kormányoztaték*. Ezen törvények között *voltak* és vannak olyanok, melyek . . . alapokul *szolgáltnak vala*, melyeken *nyugovék* és *nyugszik* az összes álladalmi épület. Különösebben *öseink* . . . időről időre *hoztak* oly törvényeket, melyeket az álladalom lényegére tartozóknak mind

---

Czuczor úr is megjegyzé felolvasásom közben, hogy a *láta* alak Zalában is él még. Az erdélyi szokásról lásd a M. Nyelvészet V. 354. lapját; a székelek közt a *lát vala* alak is előfordúl, lásd u. o. a 357. lapján Budenz úr tudósítását. Eddig, úgy látszik, csak a *látand* alak veszett ki teljesen az élő magyar nyelvből.

felismerének, mind sokszor *nyilvánítának*, és a mint egyik vagy másik törvénynek . . . nagyobb fontosságot *tulajdonítottak*, azt ismételve is *megerősíték*, de rendszerbe alakítva előszámlálni szükségesnek nem *tarták*. Minthogy pedig az alkotmányoknak éppen azon alapczikkelyeit . . . . . kívánom . . . megismertetni, czélszerűnek *tartottam*, miszerint azonkívül, hogy hű magyar fordításban *igyekvém* közleni, szabatosan is írjam körül, s némi rendszerben adjam elő azokat. Ezen előadásban elvül azt *vevém*, hogy . . . alaptörvények alatt azok értendők, melyeket hazánk törvényhozói . . . . . ilyenekül *állítottak vala*.”

c) „Kétséget nem szenved, hogy kivált idegen népek gyakran fegyverben *állának* elébb egymás ellenében, sőt egyik a másik által mégis *hódították*, és így hódítás *vala* eredete a népek nagyobb társadalommá alakulásának : mindazonáltal történelmünk kiáltólag tanúsítja, hogy a magyar még a hódított népekkel is minden jogait *megosztotta*, azaz velök egyesülési szerződésre *lépett*.”

d) „Álmos vezér és előkelői pedig egymás közt tanácsot tartván, a ruthén vezérek kérelmének eleget téve, velök bekét *kötének*. Akkor a ruthének vezérei . . . fiaikat túsokul *adák* Álmos vezérnek, és *küldének* velök tízezer márkát. Akkor az említett kún vezérek . . . . . önként *meghódolának*, mondván : E mai naptól fogvást urunkká választunk, . . . és hová szerencséd *vezetend*, oda *követünk*. S mit szóval *mondottak* Álmos vezérnek, eskü hitével is *megerősíték*, s Álmos vezér és előkelői is azon módon *kötelezék* nekik magokat. Akkor ezen hét kún vezér . . . . . Pannoniába jönni *megindúla*. Hasonlóan a ruthének közül is sokan . . . Pannoniába *jövének*.” [Helyes!]

e) „Horvátországot . . . Magyarországgal később Sz. László *egyesítette*, ki . . . az országot Álmosra *bízta*; mely egyesülés Kálmán által, ki Traut . . . . . is *elfoglalta* . . . . . mi által Kálmán a középkori európai helyhatóságok egyik alapítója *lön*, még jobban *megszilárdúlt*.”

f) „A ruthének vezérei . . . mégis mindent *megadának*, hanem *kérék* Álmos vezért, hogy Gallicia földjét elhagyva . . . Pannonia földjére szállana, mely előbb Atilla király földje *volt*. És Pannonia földjét előttök szerfölött jónak *magasztalják vala*, *mondják vala* ugyanis, hogy ott igen nevezetes forrásvizek folynak egybe, . . . mert Atilla király halála után Pannonia földjét a rómaiak legelőknek *nevezik vala*, mivelhogy nyájaik Pannonia földjén *legelnek*

vala. És méltán *nevezik* *vala* Pannonia földjét rómaiak legelőjének stb.“*). [Az utolsó előtti két alak helyett inkább *látott* *vala*.]

Igyekezünk most az ezen hat szakaszban előforduló időalakokból kihozni, mit jelentenek azok, miből egyúttal ki fog tetszeni, mindenike miért áll ott, hol találjuk. A *lát* *vala* alak hatszor, a *látá* alak huszonnégyszer, a *látós* alak tizenhétszer, a *látott* *vala* alak egyszer, a *látand* alak is egyszer fordul elő. Előre is föl kell tennünk, hogy ezen alakok az időjelölésre nézve különbözök egymástól; mert ha mindnyájan épen azont jelentenék, semmi józan ok se volna azokat keverve használni. Föl kell azt már azért is tennünk, mert a tapasztalás bizonyítja, hogy minden emberi nyelvnek különböző idő-alakai különböző időket jelelnek; a mi pedig minden emberi nyelvben megvan, annak híjával nem lehet a magyar nyelv; legalább én még nem fedezhettem föl legkisebbet is, a mit az úr Isten egyedül a magyar kedvéért teremtett volna: másfelül azon ki-tüntetést sem láttam még, a miből egyedül a magyart zárta volna ki. Bizonyosnak kell tehát elfogadnunk, hogy a különböző időalakok különböző időket jelelnek. De továbbá azt is előre föl kel tennünk, hogy egy-egy idő-alak mindig ugyanazont, vagy egy idő-fogalom alá hozhatót jelent. Valamint előleg csak képzelünk is bajos, hogy a sokféle időalak ne sokfélélt jelentsen: azonkép alig lehet képzelünk, hogy ugyanazon idő-alak egymással ellenkezőt, vagy nem könnyen egyezhetőt jelentessen.

A *lát* *vala* alak ezekben fordul elő: b) „Ezen törvények közt voltak és vannak olyanok, melyek . . . alapokúl *szolgálnak* *vala*, melyekben nyugovék és nyugszik az állodalmi épület.“ f) „A ruthénok vezérei . . . kérék Álmos vezért, hogy Galliczia földjét elhagyva . . . Pannonia földjére szállana. És Pannonia földjét előttök szerfölött jónak *magasztalják* *vala*, *mondják* *vala* ugyan is, hogy ott igen nevezetes forrásvizek folynak össze . . . mert Atilla király halála után Pannonia földjét a rómaiak legelőknek *nevezik* *vala* stb.“ Ha az első mondatot vesszük, legott szembe tűnik, hogy a két viszszavivő mondat: Melyek alapokúl *szolgálnak* *vala*, és Melyeken *nyugovék* és nyugszik az álladalmi épület, — okvetetlen egy és azon időfogalmat fejezi ki: mégis ott van az elsőben *szolgálnak* *vala*, a másokban *nyugovék*; miből az sülne ki, hogy a két alak egyet je-

*) Az f) és a d) alatti szakaszok Szabó Károly fordításából valók.

lent. Ha meg a következő mondatot vesszük : A ruthénok *kérék* Álmost, hogy Pannonia földjére szállana, és Pannonia földjét előttök jönak *magasztalják vala* ; *mondják vala* ugyanis, hogy ott nevezetes forrás-vizek folynak össze, — úgy látjuk, hogy a *kérék* és *magasztalják vala*, *mondják vala* épen nem egyet, hanem nagyon különbözőt jelentenek, úgy mint a *kérék* itt azon történeti múlt, mely alatt a *magasztalják*, *mondják vala* úgy nevezett bevégzetlen jelenek. — Ha végre tovább olvassuk : Mert Atilla király halála után Pannonia földjét a rómaiak legelőknak *nevezik vala* stb. lehetetlen nem látnunk, hogy ezen *nevezik vala* nincsen melléje rendelve az előbb *magasztalják*, *mondják vala*-nak, mert ezek a *kérék* idő alatt végzetlen jelenek voltak, az pedig néhány századdal a *kérék* előtt történt volt meg, minélfogva *nevezték vala*, *legelték vala* kellett volna mondani. Ezen példákából tehát lehetetlen a *lát vala* alak idő-jelentését kiokoskodnunk.

Talán szerencsésebbek leszünk a *láta* alakkal, mely huszon-négyszer előfordúl. Az a)-ban olvassuk : Ezen kísérlet céljául *tűzé ki* az alkotmány fő ágazatainak egybeállítását . . . . Jelen értekezésnek forrásául csak magok a törvények *szolgálhatának* . . . mind a mellett Béla névtelen jegyzőjéhez is *folyamodám*. — Az első *tűzé ki* nyilván történeti múlt, az utolsó : *folyamodám* is az ; de a középső : *szolgálhatának* nyilván nem az. Tehát ezek közt sincs egyezés. A b) alatt előforduló *bíra*, *kormányoztaték*, *nyúgovék* kétségtelenül tartós állapotokat jelentenek, mit a mondatok egyszeri olvasása vélet észre : de ebben : Különösebben őseink időről időre *hoztak* oly törvényeket, melyeket az álladalom lényegére mind *felismerének* mind szokszor *nyilvánítának*, és a mint egyik vagy másik törvénynek nagyobb fontosságot *tulajdonítottak*, azt ismételve is *megerősíték*, de rendszerbe alakítva előszámolni szükségesnek nem *tarták* — nem tudni, miért áll a *hoztak*, *tulajdonítottak* után a visszavivő mondatokban a *láta* alak így : *felismerének* stb. Viszontag a most következő *igyekvém*, elvül *vevém* megint olyan időt jelent, milyent előbb a *tűzé ki*. — A c) alatti fegyverben *állának*, *hódítaték*, *vala* kétségtelenül tartós vagy ismétlődő állapotot jelentenek : ellenben a d) alatti nyölez *láta* alak félreismérhetetlenül történeti idő, mint a) alatt a *tűzé ki*, vagy b) alatt az *igyekvém* és elvül *vevém*. Az e) alatti *lön* is az : de ott meg szembetünik, hogy *egyesítette*, *elfogadta*, *bízta*, *elfogalta* nyilván olyan időt jelentenek, mint a *lön*, s különbözőnek a *meg-*

szilárdult-tól. Végre az f) alatti: A ruthénok mindent *megadának*, hanem *kérék* Álmost, hogy stb. világosan olyan időt jelentenek, mint az e) alatti *lön*, a d) alatti nyolcz *láta* alak stb. Azt kell tehát erről az alakról is mondani, hogy nem egy időfogalmat jelent.

Ugyanazt kell majd tapasztalnunk a *látott* alakról is; mert az e) alatt látók, hogy ezen alak négyszer nem jelenthet mást, mint a d) alatt a nyolcz *láta*-féle, egyszer pedig valóban mást jelent, mit a példa egyszeri elolvasása is megértet a figyelmes olvasóval. Hasonló bizonytalanság nyilatkozik a) alatt is ezen alak körül, hol ha *alakult* a maga helyén van, *történt* nem lehet úgy, mert ott *történt volt* vagy *vala-t* kellene látnunk, s *járúlt* bizony nem más, mint a szakasz elején a *tüzé*-ki. Nincs különben a c) alatt is.

A *láttam* *vala* és *látand* alakok egyszer fordulnak elő, tehát nem lehet róluk itélnünk. — De a mit Fogarasitól nem lehet megtudnunk, azt talán megtudhatjuk más íróktól.

2) Szalay László „Magyarország története“ első kötetéből veszem a következő rövid példákat: „A vezérek most a Dunán átkelve, seregökkel Koppány elébe *siettek*, ki a veszprémi várat *ostromlá*. A két sereg egymásra *talált*. Innen és túnan a harczot most nem *nyiták* meg nyilzáporral, mint szokásuk *vala*, midőn idegen harcosokkal *volt* dolguk; a hadi művészet minden fogásait távol *ellökték* magoktól, s az ellenséges testvérek dühével *rohant* meg vitéz vitézt, vezér vezért. A végzet *kimondá*, melyik győzzön, melyik vesszen a két ügy között. Koppány *összerogyott*“ stb.

„Midőn a magyar nép a kilenczedik század végtizedében a négy folyam partjain új hazát *szerzett* magának; több faj *lakta* e földet, melyek között egy sem *bírt* képességgel állodalmat alkotni.“ — Az első példa eleje: a vezérek Koppány elébe *siettek*, ki a veszprémi várat *ostromlá*, igen nagyon hasonlít ezen másik példához, mégis itt az áll: midőn a magyar nép . . . . új hazát *szerzett* magának, több faj *lakta* e földet. A hasonlóság ezt kívánta volna: több faj *lakék* stb., ha t. i. az első helyes volt. De meg kell vallanom, a derék munkából, az első kötet elejétől az eddig megjelent utolsó lapig, legkisebb érzete sem tűnik ki annak, hogy különbség lehet az idő-alakok jelentései közt.

3) Jókai Móricz „Az új földes úr“ című regényéből taláalomra ezt teszem ide:

„Miután az utolsó falatot is *legyűrte*, Kampós uram nagy lelki

nyugalommal ismét visszabocsátá kését a csizmaszár mellé, s azután egy kis szalmás butykost vonva ki másik zsebéből jót húzott belőle; tenyereiről *leverte* a morzsákat, s szépen zsebbe *dugta* a kezeit s *nézte* tovább, hogy vizsgálják egyik paksamétát a másik után. E gonosz flegma *kazdte* kihozni, türelméből Bräuhäusel urat . . . . Felkell fordítani az egész ládát, *rikácsola* Bräuhäusel . . . . Kampós uram, a mint e veszedelmes vállalkozást *meglátta*, mindjárt *tudta*, hogy mi lesz ennek a legközvetlenebb következése, s nagy hirtelen *felszedte* lábait, miket eddig kedélyesen himbálva *lógatott alá*“ stb. stb. Itt eleinte a *láta*, azután a *látott* alak van, miért? azt nem tudjuk. De annyit észreveszünk, hogy *leggyűré*, *visszabocsátá*, *rikácsola* nem akarnak tartós állapotokat jelenteni, hanem itt, valamint az egész regényen keresztül, nagyobbára történeti időt fejeznek ki, mint ezen példa is mutatja: „Kampós, mint ki a szabályokat legjobban ismeri, egyetlen fegyverét, a csizmaszárba dugott fehérvári bicsakot *elővóná* s rendületlen nyugalommal és elszántsággal *nyújtá* át fogságra vetőjének: „fogja ön.“ Az által, hogy bicskáját önkényt *átszolgáltató*, elég biztosan *fejezé ki*, hogy védelmezni nem akarja magát . . . . Bräuhäusel úrnak már a nyelvén lebegett az a bosszú-töltő sententia, hogy gyalog kísértesse be a refractáriust; de azután eszébe jutott, hogy ezt a mulatságot a kísérők sem köszönnék meg; annál fogva *megengedé* Kampós uramnak, hogy a tiszti lakba izenhessen, hogy a kocsis . . . rukkoljon ide; azután lelkére kötve az örmesternek, hogy minden vagyonával felelős ez emberért, hóna ala *vevé* a szekrénykét, s indult volna kifelé, ha Kampós uram egy szerény ellenvetéssel még egyszer meg nem állította volna.“ Itt a *láta* alak hatszor fordul elő, mindannyiszor bizonyára történeti vagy elbeszélő múlt értelmében, világosan *nem* végzetlen jelen vagy imperfectumában.

4) *Bede Ádám* című angol regénynek, Salamon társunk által igen nagy szorgalommal készült és magyaros fordítását adja ki a Kisfaludy Társaság. Ezen fordítás is jeles tanúsága annak, hogy a magyar ige-alakok vagy mind ugyanazt jelentik, vagy egyik sem jelent határozott időt.

I. 151. l. „De kérem, a körülményeket, még napját is szeretném tudni, mikor *tartá* első beszédét.“ „Egy vasárnap Marlowe testvért, ki öreg ember és a helységben egyik prédikátor *volt*, Hetton Deeps-ig *kisértem* (úgy-e e *volt* és *kisértem* okvetetlen két különböző múltat akarnak jelenteni, mégis egy alakuk), a hol az emberek az ólom bányák-

ban való munkával keresik kenyeröket“ . . . „Van jó három mértföldnyire Snowfieldtől, s reggel korán *indulánk*, mert nyár *volt*. A mint a hegyeken *átmentünk*, csodálatosan *lepett* meg az isten gondolatja, mert mint ön is tudja, nincsenek ott fák (nyár *volt*, s csodálatosan *lepett* meg, két különböző multat fejeznek ki; azután *átmentünk* az előbbi kettő melyikéhez hasonlítható? még is mindhároma egy alak.)“ . . . „Midőn a faluba *érkeztünk*, a nép *várakozott* reá, mert midőn az előtt ott *járt*, előre *kijelölte* az időt és helyet, s azok, kik az isten igéjét *akarták* hallgatni, *összeseregelték* e helyen, a hol a kunyhók legsűrűbben *állottak*, hogy másokat is megjelenésre buzdítsanak.“ Itt hétszer fordul elő egymásután a *látott* alak; tehát vagy mindannyiszor ugyanazt jelenti, a mi lehetetlen, mert a hét múlt idő itt csakugyan nem azonos, — vagy annyiféle jelent, a hányféle múltra szükségünk van.

Tudom, a felhozott példák nem elegendők azon következtetésre, melyet belőlök ki akarok húzni; de hogy a kívánható mennyiséget egyszeribe előteremtsem, bátor vagyok megkérni az akadémia jelen tisztelt tagjait s a magyar irodalom tisztelt részeseit egyetemben és egyenkint, szólaljanak fel, — hisz csakugyan nyomós kérdésben forgunk — szólaljanak fel, a kik némi tudással, némi logikai okból használják a magyar ige időalakjait, s mondják meg nekünk, milyen és hol vett nézetet követnek abban. Addiglan pedig kénytelen vagyok azt következtetni az új irodalomból, hogy merő taláalomra, *τύχη* nem *τέχνη*, használjuk az időalakokat.

Íme az élő nyelv nem igazíthat el bennünket az igeidők kérdésében, mivel maga szinte felöket nem is ismeri; az új írói szokás sem igazíthat el benne, mivel merő taláalomra él velök.

Mit tegyünk ezen szorúlt állapotban? Kövessük igazán és értelemmel az új írói szokás tettét! S mit teszen az? Használja szerte a *lát vala*, *látá*, *látand* alakokat, sőt még hébekorba a *látá vala-t* is, melyeket pedig a köz élő nyelvben mind vagy épen nem, vagy egyikét-másikat csak véltve találja. Ha szabad neki ezen alakokat a régiségből fölvennie, s velök, mint a többiekkel is, amúgy taláalomra élnie: nem csak szabad, de kötelességünk is ugyanazon régiség útmutatása szerint helyesen akarni élni azokkal. A hol veszi a szokás az idő-alakokat, ott és csak is ott kell vennie a velök való helyes élest is. Ha megtanuljuk azoknak létét, melyeket a közélet nem ismer: nyilvánvaló igazság, hogy jelentésöket is meg kell tanulnunk, melyet a közélet nem ismerhet, s az új írói szokás még nem

tanult meg. De itt az a kérdés, irodalmi múltunk melyik része legyen tanítónk? A lehető régibb része, mely ki is tűnik nálunk, úgy mint a XIV. századtól kezdve Pázmány koráig, tehát a XVII. század feléig és szinte végéig. Ebbe a korba valók, hogy csak némelyeket említsék, a bécsi és müncheni codexek, sz. Margit legendája, Nádor-codex, Mindszenti Gábor naplója, Pesti Gábor fordításai, Erdösi János Újtestamentoma, a Kolosvári biblia, Sallustius fordítása 1596. stb. stb. Azt mondják: Latinból vannak fordítva; a régi magyar írók szörnyüképen latinosan élének az időalakokkal! — Nincs úgy egészen, azok nem mind latinból fordított iratok. Erdösi p. o. azzal dicsekszik, hogy nem mind a vulgatából fordította ¹⁾; Heltaiék a kolosvári bibliát, t. i. az ó-testamentum könyveit, héberből fordították ²⁾; Mindszenti Gábor naplója pedig, mely 1540-ben íraték, eredeti, nem is fordított munka; Bornemissza, és Telegdy predikációji se fordítások, ha követtek volna is idegen predikátorokat. Továbbá igen tanulmányosak azon kornak nyelvtanai is, mint Erdösi János 1539ben, Szenczy Molnár Albert 1610-ben, és Pereszlényi Pál 1682-b. megjé-

¹⁾ Szent Máté „ilete“-bevezetésében azt mondja többi közt: „Mű és ez minapon ez szent evangeliumot zsidó nyelven találván, sok helyen az zsidó nyelvet követők inkább, hogy nem mint az görögöt avagy római nyelvet. Bünné ne vesse azirt az keresztyén, ki ezt olvassa, ha egynihány helyen az görög és római nyelvtől látatunk eltávozni. Illick vala, hogy itt az zsidó írásra nízink inkább hogy nem mint az görögre. Azonkippen az egyéb evangeliomokban illik vala, hogy az görögre nízink inkább, hogynem mint az római nyelvre, honnan ennek eredete vagon.“

²⁾ Az előszóban ezt mondják: „Ha kedig kívánod a nevünket, kik e munkába voltunk foglalatosok, megtudni, és a mi Istentől való vallásunkat megérteni, nem resteljük rövid beszéddel megjelenteni. Niha hárman s niha négyen is voltunk együtt e munkába. *Heltai Gáspár* kolosvári fő lelki pásztor, *Gyulai Estván* magyar prédikátor, *Ozorai Estván* és *Vízaknai Gergely* skola mester. Nem ok nélkül voltunk pedig ennyin e munkába együtt, hanem előszer ez okáért, hogy ha valamelyünk avagy az írásnak értelmét, avagy a magyar szónak módját és járását jól eszébe nem vette volna, a másunk avagy a harmadunk eszébe vennéje. Mert tudjuk azt, hogy akárki is niha még csak kicsi dologba is eltévelyedik. Tudjuk azt is, hogy az úr Isten az ő ajándékot nem egyaránt osztogatta; egynek egyfélét, másnak másfélét adott; némelynek többet, némelynek kevesebbet. Másodszor ezért voltunk ennyin együtt e munkába, mert nem csak a köz deák bibliát követtük a magyarul fordításba, miért hogy a köz deák biblia helylyel-helylyel a görög bibliából igen homályosan íratattott; egynéhány helyen kedig el is távozott az igaz értelemről. Hanem főképen követtük a zsidó bibliát stb. stb.“

lent grammatikáji, melyek máskép értelmezik az igének időalakjait, mint az újabb kor, de egyezőleg értelmezik a jellemeztünk kor íróival.

De nézzünk szemibe a fordításoknak, ne féljünk tőlök. Föltet-szik talán, hogy némely régi fordítás sokkal több csinosságot visel magán, mint az eredetiek. Ám azért ne higgyük, hogy magyartalan a műgond és csinosság, ellenben az émelyítő pongyola, nemzeties: hanem ítéljünk a régiokról magunk édes tapasztalása szerint. Hajdan és most jóféle könyveket szoktak fordítani, a bibliát pedig már vallásos tiszteletből is lehető nagy gonddal fordítják. A ki Cicero periodusait akarja fordítani, kétszer, háromszor is odanéz, meg homlokát törlegeti, míg írni kezd, azután is többször keresztez még. Úgy tesz alkalmasint a versfordító is. Nem azon szándékkal fordít az ember, hogy rontsa a magyar nyelvet, hanem, mi tagadás benne, bizony zablárol itatja pegazusát a fordító. Mikor magunk componálunk akár prózát, akár verset, bátrabban neki megyünk: ámde aztán többnyire meg is látszik rajta az otthoniasság, gyakran a sértő pongyolaság is. Fel lehet tennünk, így érzenek s így cselekszenek vala a XV. XVI. és XVII. századbéli magyar írók is.

De itt üti fel magát a nagy vád. Épen azért, mivel az eredeti idegen irat a fordítót nyügözi, ez magyartalanságok által segít magán mindenkor, minélfogva nem válhatik előképünkké. Így szól a vád. Azonban mielőtt hallgatnánk beszédére, mondja meg nekünk a vád, lehet-e mindenben egyiránt utánozni az idegent? Lehet-e például a magyar névszókat a latinok vagy görögök után ragozni, viszonyítani? Ugy-e nem. Ebben és hasonlóban tehát a fordítók akarva sem utánozhatják a latint, görögöt, hébert. — De utánozhaták a módok kifejezésében, s onnan van a számtalan conjunctivus a fordításokban, mely az eredeti iratokban gyérebbe kerül elő. S azt látjuk, tudjuk, nem is követjük ma, mikor némi gonddal írunk. — Utánozhaták-e a régi magyar írók a tempusokra nézve a latint, görögöt, hébert? Vigyázzunk erre jól!

Pesti Gábor a vulgatából, Erdösi János a héberből és görög-ből, Heltaiék is a héberből és görög-ből fordítanak bibliai könyveket, három nyelvből, melyek a tempusokra nézve nagyon különböznek egymástól: mégis magyar fordításaik az idő-alakok használatában annyira egyeznek egymással, hogy bizony görög a göröggel, latin a latinnal nem egyez meg inkább. Legyen itt egy két példa, először *Heltaiék Ótestamentomából*, teszem: Mózes IV. könyvének 15. részéből:

„Ha kedig valamely lélek tudatlanságból *vétközendik*, egy esztendőös kecskét hozzon bünért-valóáldozatra. . . .

„Ha kedig valamely lélek kevélységből *vétközendik*, akár lakos akár jövevény legyen, az megkáromlotta az urat. És kiszaggattatik az a lélek a ő népe közül; *megutálta az úrnak igéjét és az ő parancsolatját hátra hagyta*. . . .

„Mikor kedig az Izrael fiai a pusztába volnának, egy embert *találnak*, ki szombaton fát *szed vala*. És a kik *találták volt*. . . . Mozeshez és Áronhoz *hozák*, és mind a gyülekezőtökhöz. És őrizet alá *adák* ötöt, mert nem vala nyilván megjelöntvén, mit kellene véle művelni. *Monda* ez okáért az úr Mozesnek: Az ember halálnak halálával haljon, kövezzé meg ötöt mind az egész gyülekezőt a tábor-kivül. És *megkövezzék* ötöt és *meghala*, miképen az Úr Mozesnek *parancsolta vala*.“

A 16. részből:

„Kore kedig Dathannal és Ábirammal . . . és Ónnal . . . Mózes ellen *támadának*, egynihány egyéb férfakkal . . . . És *összegyülének* Mózes és Áron ellen, és *mondának* ő nekik: Sokat tulajdonítottok magatoknak stb.

„Hallván ezt Mózes, orozájára *borúla* és monda Korének és minden gyülekezőtinek: Holnap megjelenti az Úr, kik legyenek övéi, és kit *választott* magának, hogy ő neki áldozzék stb. . . .

„És *monda* Mózes Korének: Maga halljátok meg tü Levi fiai: kicsinynek vélitek-e, hogy titeket az Izraelnek istene *kiválasztott* az Izraelnek gyülekezőtéből, és magának *választott* titeket? . . . . Mondom, magának *választott* tégödet és minden te atyádfiait teveled egyetembe . . . . .

„*Elküldé* Mózes és *hivatá* Dathant és Ábiront Eliab fijait: ezek kedig ezt *mondák*: Mi nem megyünk; kicsinynek véled-e azt, hogy münköt *kihóztál* a földről, mely téjjel és mézzel foly, hogy megölj itt e pusztába? . . . . Bezzeg, szépen *hóztál* be münket a földre, mely téjjel és mézzel foly, és szántóföldet és szőlöt *adtál* örökségül!“

S akár merre néz az olvasó, elejétől fogva végig, mind így foly. — Legyen másodsor, egybevetés kedviért, négyféle fordításból mutatvány, úgymint a *Müncheni codezsból*, *Pesti Gábor*, *Sylvester János*, és *Heltoieki* fordításai szerint Máté evangéliumának XXVIII. és XXVI. fejezetéből.

Müncheni Codex :

XXVIII. R.

1. Az ünnep estin kedig, ki fénylik az ünnepnek elő napján, *jöve* Magdalmi Mária s a más Mária látniok a koporsót.

2. És im *lön* nagy földindulás; Úrnak angyala *száll* le mennyből, s vépvén elhengerejti a követ, s *ül vala*¹⁾ felül rajta.

3. *Vala* kedig ő személye miként villámat s ő ruhája fejr miként hó.

4. Ő félelmétől kedig *megijedtek*²⁾ az őrizők s *löttenek*²⁾ miként holtak.

5. Felelvén kedig az angyal *monda* a néemberieknek: Tü ne akarjatok félnetek, mert tudom, hogy Jézust keresitek, ki *megfeszítettet*.

6. Nincs itt, mert *felkölt*, miként *mondotta*³⁾. Jövetek és lássátok a helyt, hol *helyheztet* *vala* Úr.

7. És menjetek hamar, s mondjátok ő tanítványinak, mert *felkölt*, s im elől kel tütöket Galileában; ott ötet meglátjátok, miként *mondotta* tü nektek.

Pesti Gábor, 1536.

XXVIII. R.

Az innepnek kedig estvéjén, mely virrad meg első szombatra, *jöve* Maria Magdalena, és az más Mária, hogy meglátnák a koporsót.

És ime *lön* nagy földindulás; Úrnak kedig angyala *leszáll* az mennyországból és járúlván oda, elemelé a követ az ajtóról, és rajta *ül vala*.

Kinek az ő tekinteti *vala* mint egy villámás, és az ő ruhája fejr mint az hó.

Ő töle *megfélemlének* az őrizők, és *lönnek* miképen megholtak.

Felele kedig az angyal és monda az asszonyállatoknak: Ne féljete ti, mert tudom hogy a Jézust keresitek, ki *megfeszítettet*.

Nincsen itt, mert miképen *megmondta feltámadott*. Jövetek el azért és lássátok a helyet, a hol *úr helyheztetett volt*.

És hamar elmenvén mondjátok meg az ő tanítványinak, hogy *feltámadott* halottaiból, s ime előze tikteket Galileába, ott látjátok meg ötet. Im *megmondtam* nektek.

¹⁾ A három első fordítástól különbözik a negyedik, mely *redüle-t* ír. Ez tehát ezen cselekvést olyan időpercznek veszi, milyen a *leszáll, lön, eljöve*; a három első megkülönbözteti azt az előbbiektől, s a múltban végzetlen jelennek veszi. Vesd össze a 11.). — ²⁾ Itt az első különbözik a többi háromtól, melyek jól fejezik ki az időt. V. ö. 9.) alatt. — ³⁾ A *mondotta* annyit tesz itt,

Sylvester János, 1541.

XXVIII. R.

Az szombat estve kediglen, mely estve az ünnepek egyik napjára virad, *elmene* az Mária Magdalena, és az második Mária, hogy meglátnák az koporsót.

És ime nagy földindulás *lün*; mert az úr Istennek angyala mennyországából *leszálla* és az koporsóhoz menvén az ajtórul az követ lefordítá, és rajta *ül vala*.

Az ü tekinteti kediglen olyan *vala* mintegy villámás, és az ő ruhája oly fejr vala mint egy hó.

Az őrizők kediglen az angyalul való filtekben *megrettenének*, és olyanok *lünnek* mint az holtak.

Felevén kediglen az angyal *monda* az asszonyiállatoknak: Ne filjetez tü, mert tudom en, hogy az *megfeszült Jézust* keresitek.

Nincsen itt, mert *feltámadott*, miképen *megmondá*^{*)}. Jöve-tek el, lássátok meg az helyt, hol ott *helyezették volt* az úr istent.

És hamar elmenvén mondjátok meg az ü tanítványinak, hogy halottaibul *feltámadott*, és ime előttetek megyen Galileába, ott ütet meglátjátok. Ime *megmondám* tünéktek.

Kolosvári biblia, 1562.

XXVIII. R.

Szombatnak kedig estin, melyen elkezdetik az első szombat, *eljöve* Mária Magdalena, és a másik Mária, hogy meglátnák a koporsót.

És ime nagy földindulás *lön*; mert Úrnak angyala *leszálla* mennyből, és hozzá járulván lefordítá a követ az ajtórul, és *reáüle*.

Vala kedig az ő tekinteti olyan mint a villámás, és az ő öltözeti fejr mint a hó.

Annak kedig *félelmének* miatta az őrizők *megrettenének* és *elhalának*.

De az angyal felevén *monda* az asszonyiállatoknak: Ne féljetez, mert tudom, hogy a *megfeszült Jézust* keresitek.

Nincsen itt, mert *feltámadott*, miképpen *megmondotta*. Jöve-tek el, lássátok meg a helyt, a hová az urat *helyezették volt*.

És hamar elmenvén mondjátok meg az ő tanítványinak, hogy *feltámadott* halottaiból, és ime előttetek megyen Galileába, ott meglátjátok ötet. Ime *megmondottam* tünéktek.

mint *mondva van*, s azért *tudva van*. — *) Innen, ha *megmondotta-t* nem akart írni Sylvester, *mondotta volt* helyesebb volna, mint *megmondá*: de ő a 7-dik versben is ezen alakot használja, hol a többiek a *láttam* alakot. Hasonlít a 2. és 9. alatti esetekhez.

8. És Magdalnai Mária, s a más Mária *kimenének* hamar a koporsóból félelemmel és nagy örömmel futván meghírdetniek ő tanítványinak.

9. És ím Jézus azoknak eleikbe kele mondván : Udözök legyetek. Azok kedig *vépének* ő hozzá s *fogák* ő lábait s *imádák* őtet.

10. Tahát *monda* azoknak Jézus : Ne akarjatok félnetek, de menjetek hirdessétek az én atyámfiainak, hogy menjenek Galileába, mert ott engemet meglátnak.

11. Kik mikor elmentek volna, ím némelyek *jövének* az városba, és *meghírdeték* a papi fejedelmeknek ménd, melyek *löttek* *vala*.

12. És egybegyülekezvén a vénekkal tanácshoz fogván, sok pénzt *adánaka* vitézeknek, mondván :

13. Mondjátok, mert *eljöttek* ő tanítványai ez éjjel és mű aluvánk *elurozták* őtet.

14. És ha ez meghallattatik a fejedelemtől, mű könyörgönk neki és megmentönk titeket.

És amazok hamar elmenvén az koporsótól nagy félelemmel és nagy örömmel *futnak* *vala* ⁵⁾, hogy meghírdetnék az tanítványoknak.

És mikoron mennének az úton, íme Jézus elejikke *járula* mondván : Idvezlettek legyetek. Amazok kedig *járulának* és lábaihoz *nyulának*, imádván őtet.

És *monda* nekik Jézus : Ne féljetekek, menjetekek el, mondjátok meg az én atyámfiainak, hogy menjenek Galileába, és ott engem meglátnak.

Melyek mikor elmentenek volna, íme nékik az örízök kezüül, *jövének* a városba, és *mondák* az papi fejedelmeknek mind az dolgot, mimódon *törtint* *volna*.

Egybegyülének ⁶⁾ a fő népekkel és tanácsot tartván, nagy pénzt *adának* az vitézeknek, mondván nekik :

Azt mondjátok, hogy az ő tanítványi éjjel *eljöttek* és *elölták* őtet, mikoron tí alonnátok.

Ha kedig ezt meghallja Pilatus mí elhitetjük vele, és titeket megmentönk.

⁵⁾ Nem eltérés van itt az időalakra nézve, hanem más szófüzet, mint az első fordításban. — ⁶⁾ Csak a szófüzet különbözik ; az első és harmadik fordításban, meg a második és negyedik fordításban hasonló a szófüzet. —

És hamarsággal az koporsótól eltérvin filelemmel és nagy örömmel *sietnek vala* ³⁾, hogy hírré tehetnék az ü tanítványinak.

Mikoron kediglen elmentenek volna, íme az Jézus eleikbe *mene*, és *monda* : Bikesig tünéktek. Azok kediglen ü hozzá járulának és az ü lábaihoz *esinek* és *imáddák* ütet.

Legottan *monda* az Jezus ünekiék : Ne filjetek, menjetek el, és hirdessitek meg az én atyámfiainak, hogy Galileába menjenek, és ott engemet meglátnak.

Mikoron kediglen azok elmentenek volna, íme az őrizők közzől nikik az városba *meninek* és mindeneket *megbeszillinek* az papoknak fejedelminek, az melyek *történtenek vala*.

És mikoron egybegyültének volna az vénekkel és tanácsot *tartottanak volnu*, sok pinzt *adának* az őriző vitézeknek ezt mondván :

Mondjátok azt, hogy az ü tanítványi *jüttenek volt* ⁷⁾ el itszaka, és azok *orozták* el mikoron tü elaludtatok volna.

És ha ez dolgot az fejedelem *meghallandja* ⁸⁾, mi reábirjuk ütet, hogy eztelhiszi, és azt tiszszük, hogy semmi filelmetek nem liszen ebből.

És hamarsággal elmenvén a koporsótól félelemmel és nagy örömmel *futnak vala* ⁵⁾, hogy hírré tennék az ő tanítványinak.

Midőn kedig mennének, íme Jézus eleikbe *méne* és *monda* : Békeség tünéktek. Azok kedig hozzá járulván *meგრაგადák* lábait és *imáddák* ötet.

Akkoron *monda* nekik Jézus : Ne féljeteK, menjeteK el, teyéteK hírré az én atyámfiainak, hogy Galileában menjenek, és ott meglátnak engem.

Mikor kedig elmennének, íme némelyek az őrizők közzül a városba *jövének* és hírré *tüvék* a papi fejedelmeknek mind azokat, a melyek *löttek vala*.

És összegyülvén a vénekkel tanácsot *tartának* ⁶⁾ és bő pénzt *adának* az hadakozó legényeknek, mondván :

Mondjátok, hogy az ő tanítványi éjjel *eljöttek* és *ellopták* ötet, mikoron mi alonnánk ;

És hogy ha ez a fejedelemnek tudtára *leszen*, mi elhitejük ő vele, és megmentünk tüteket.

⁷⁾ Szükségtelen a volt. — ⁸⁾ Igen helyesen van itt a *látand* alak, mely a többiekben *lát* által van helyettesítve.

15. És azok a pénzt vevén úgy *tőnek* miként *tanejtattak* *vala*, s *meghírhévék* e beszéd a zsidóknál ménd maiglan.

16. A tizenegy tanejtványok kedig *elmenének* Galileába a hegyre, hol *szerette* *vala* azoknak Jézus;

17. És látván *imádák* ötet; némelyek kedig *kétkedének*.

18. És ő hozzájok vépvén Jézus *beszéle* nekik mondván: Énnem *adatott* ménden hatalom mennyen és földön.

19. Menjetez azért és tanohatok ménden nemzeteket . . . tanejtván őket tartaniok mendeneket, valamelyeket *parancsoltam* tőnektek.

Amazok a pénzt elvevék, és akképen *tőnek* mint *megtanítottak* *vala*. És *kíhírhévék* az beszéd zsidóság között mind ez napiglan.

Az tizenegy tanítvány kedig *menének* Galileába az hegyre, hová Jézus nekik *hagyta* *vala*.

És mikoron ötet látták volna, *imádák* ötet; nékik kedig *kétkedének*.

És *járula* Jézus *szóla* nekik mondván: *Adott* ennekem minden hatalom mennyen és földön.

Azért menjetez el, tanítatok minden népeket . . . megtanítván őket tartani mind azokat, kiket *parancsoltam* nektek.

XXVI. R.

3. Tahát *egybegyülekeztek* ⁹⁾ a papok fejedelmi . . . a papok fejedelme pitvarában, ki *mondatik* ¹⁰⁾ Kaifasnak,

4. És tanácsot *tartának*, miként Jézust megfoghatnák és megölhetnék;

5. *Mondanak* *vala* kedig: Ne ez innep napon, ne talántál háboru lenne a népben.

XXVI. R.

Akkoron *egybegyülekezének* a papi fejedelmek . . . a papi palotájában, ki *mondatik* *vala* Kaifasnak.

És tanácsot *tartának*, mimódon Jézust álnaksággal megfoghatnák és megölhetnék.

És *mondanak* *vala*: Ne ez innepen, mert ne talám valami indúlat leszeri az nép között.

⁹⁾ A több három fordítás a *látá* alakot használja Lásd a 2) alatt. — ¹⁰⁾ Helyes példája annak, hogy a *lát* alak *lát* *vala* alak helyett is állhat. — ¹¹⁾ A

Azok kediglen, mikoron a pínzt elvüttik volna, akkipen *tünek*, mikíppen üköt reá *tanították vala*. És ez beszéd *hírhevék* ki az zsidók között mind ez mai napiglan.

Az tizenegy tanítvány kediglen Galileába *méne* az hegyre, holott az Jézus helyt *hagyott vala* ünekiek.

És mikoron látták volna ütet, *imádák* ütet. Nikik kediglen *kétkedének* ü benne.

És ü hozzájok járulván az Jézus *szóla* ünekiek, ezt mondván: Minden hatalom énnékem *adatott* az mennyben és az földön.

Annak okáirt menjetek el, minden népeket tanítsatok . . . . tanítván üket, hogy megtartsanak mindeneket, az melyeket én *tünektek parancsoltam*.

XXVI. R.

Akkoron *egybegyülekezének* az papoknak fejedelmi, . . . az papoknak fejedelminek házában, ki Kaifásnak *mondatik vala*.

És tanácsot *tartának*, hogy az Jézust álnaksággal megfognák és megölnék;

És ezt *mondják vala*: Ne az üdnepen, hogy az népben indulás ne legyen.

Azok kedig a pénzt elvönén, úgy *cselekedének* a mint öket *tanították vala*. És *kihírhedék* ez a beszéd a zsidók között mind ez mai napiglan.

De a tizenkét tanítványok *elmenének* Galileába a hegyre, a melyet Jézus ö nékiek *rendelt vala*;

És midön látták volna, *imádák* ötet: némelyek kedig *kétkedének*.

Jézus kedig hozzájok menvén, *szóla* nekik és monda: Énnekem *adatott* minden hatalom mennyben és földön.

Menjetek el annak okáért, tanítsatok minden népeket . . . . tanítsatok öket megtartani mindeneket, a melyeket *megparancsoltam* tünektek.

XXVI. R.

Akkoron *összegyülének* a papi fejedelmek . . . a papi fejedelmnek palotájában, kinek Kaifas *vala neve*.

És tanácsot *tartának*, hogy Jézust álnaksággal megfognák, és megölnék.

Mondának ¹¹⁾ kedig: Ne az ünnep napon, hogy támadás ne legyen a nép között.

vulgatában *dicebant*; a görög szövegben is *ἐλεγον*, t. i. a tanakodást, nem egyszerű alítást akarván kifejezni. Így fordítá a három első; de a kolosvá-

14. Tahát a tizenkettő közül egy, ki skariati Judásnak *mondatik vala, elmene* a papok fejedelmihez,

15. És *monda* : Mit akartok ennekem adnotok, s én ötet nektek adom. És azok *szerzének* neki harmincz ezüst pénzt.

16. S ennek utána *keresi vala* azokat, miként őket (sic!) nekik adhatná.

31. Tahát *monda* Jézus azoknak : Ménd tü meggonoszodtok ez éjjel én bennem . . . .

32. De miután *felkelendek*, előlkellek titeket Galileába.

Akkoron *elmene* egy az tizenkettő közzül, ki *mondatik* ¹²⁾ Judás Iskariotesnek, az papi fejedelmekhez,

És *monda* nekik : Mit adtok énnekem és én ötet nektek áru- lom. De amazok *igérének* neki harmincz ezüst pénzt.

És ez időtül fogva *kezde* ¹³⁾ okot *keresni*, mimódon ötet el- árulhatná.

Akkoron *monda* nekik Jé- zus : Tü mindnyájan megbotrán- koztok én bennem ez éjjel . . . .

De mikoron *feltámadok* ¹⁴⁾ előlveszlek titeket Galileába.

---

riak nem tanakodást, hanem alítást értenek. V. ö. 1) alatt. — ¹²⁾ Megint *lát és lát vala*, mint 10) alatt. — ¹³⁾ Szép a *keresi vala* és *kezde keresni* közötti ha-

Ezen összehasonlítás eredménye következő : Mindenik fordításban mintegy 50 időalakot, összesen tehát mintegy 200 időalakot húztunk alá; s ennyi között van 3 eset, hol *látá látott* helyett áll; a több megjegyzett eset szófüzeti különbségből, vagy helyes és jogos idő-cserélésből, p. o. abból ered, hogy a *lát* alak *lít vala* és *látand* alakokat pótolja.

Honnan ezen egyezés olyan írók közt, kik személyesen nem ismerék egymást, írataikat is alig olvasák, s még különböző, az idő- alakokra nézve éppen nem hasonlítható nyelvekből is fordítanak? Alkalmasint onnan, mert a nyelv szelleme, mely önleges tudatukban elevenebb vala még, mint most bármelyikünkben lehet, kényszerítve kényszeríté őket úgy és nem máskép élni a magyar időalakokkal. — Úgy hiszem, már ez is gondolkodóvá teheti a vádat, nem állít-e olyasmit, minek bizonyítására nincsenek adatai.

Lássuk most a kérdés derekát. Utánozhatták-e a magyar for- dítók a latin tempusokat — mert végre is csak ide megyen ki az

Legottan *elmene* az papoknak fejedelmihez az tizenkettőnek egyik, ki Judás Iskariótnak *neveztetik vala*,

És *monda* ünekiek: Mit akarok ennekem adni, és én tünektek kezetekbe adom azt. És azok *elvégezek*, hogy harmincz ezüst pinzt adnának üneki.

És az üdötül fogva alkalmazmatosságot *keres vala*, hogy kézbe adhatná ötöt.

Legottan *monda* az Jézus ünekiek: Tü mindnyájan megtántorodtok én rajtam az éjjel . . .

Minekutána kediglen *feltámadandok*, tü előttetek megyek Galileába.

Akkoron *elmene* egy a tizenkettők közzül, ki Judás Iskariótnak *neveztetik vala* a papi fejedelmekhez,

És *monda*: Mit akartok ennekem adni, és azt én tünektek kezetekbe adom. Ők pedig harmincz ezüst garassal *kinádlák* ötöt.

És az időtül fogván alkalmazmatosságot *keres vala*, hogy ötöt elárulná.

Akkoron *monda* nekik Jézus: Tü mindnyájan megbotránkoztok én bennem az éjjel . . .

Minekutána pedig *feltámadandok*, előttetek megyek Galileába.

---

sonlóság. — ¹⁴⁾ A *lát* alak a *látandok* helyett is állhat, mert a jövő értelmét is magában foglalja.

egész vád? Erre igenesen azt kell vallanunk, hogy a régi magyar fordítók a legdeákosabb akarattal sem utánozhatták volna a latin tempusokat, miután a magyar nyelvnek több időalakja van, mint a latinnak, s ők valamennyi alakot használnak. Azonban mitsem ér mondanunk, tehették-e vagy nem tehették: a tapasztalás mutatja, hogy valóban nem utánozták; s Fogarasi maga hozá fel itt, hogy a müncheni codex első két lapján négyféleképen van fordítva a latin perfectum, így: *szülé* = genuit, *akarja vala* = voluit, *született* = natum est, *magyaráztatik* = interpretatum est. Dehogy utánozzák a régi magyar írók a latin tempusokat; sőt ellenkezőkép cselekesznek, s mi most épen ebből tanuljuk meg a magyar idő-alakok magyaros értelmét.

A latin igének múltidőbeli alakjai: *amabam, amavi, amaveram*; a magyar igének múltidőbeli alakjai: *lát vala, látá, látott, látott vala és volt*. A legelső ember, ki latinból magyarra fordíta, bizonyosan érti vala a latint; de érti vala anyyira mennyire a magyart is. Föl-

tévé nála a latin nyelv tudását, kérdem, mi veheté arra, hogy a különböző latin alakokat különböző magyar alakokkal fejezze ki? Bizonyosan a magyar nyelvnek akkor élő szokása, mely szerint a magyar időalakok határozott jelentéssel bírnak vala. A latin *amabam* végzetlen múlt (imperfectum) és a múltban tartós állapot vagy ismételt cselekvés; a latin *amavi* is két jelentésre oszlik, végzett jelenre (perfectum) és történeti múlttra (praeteritum historicum, mi görögben az aoristus). A régi magyar fordítók a végzetlen múltat *lát vala* alakokkal, a múltban tartós állapotot vagy cselekvést is rendesen azzal fejezik ki; de az *amavi* alakot, valamikor történeti múltat jelent, *látá*, mikor pedig végzett jelenidőt, vagy perfectumot jelent, *látott* alakokkal fejezik ki. Az *amavi* alak kétféle jelentésének más-más magyar alakokkal való kifejezése vajjon utánozás-e? Ha a magyar nyelv élő szokása nem kényszeríti a fordítót, hogy különböztesse meg a történeti múltat a végzett jelentől vagy a perfectumtól: mikép lehet csak képzelnünk is, hogy egy latin alakot kétképen fejezzen ki, még pedig vas következetességgel! — A latinban az indicatívi futurumon kívül van *amavero* alak, mely az *amavi* alakból származik: a magyar fordító nem gondolt annak származásával, hanem értelmével, s *látand* alakokkal fejezte ki; csak az új kor él vele úgy, mint indicatívi futurummal, ámbár az összes élő nyelv soha sem használja így. Felkaptunk valamit a régi irodalomból, de úgy élünk vele, mint nem soha az, a kitől vettük. Hasonlókép felkaptuk a *lát vala*, *látá* időalakot is a régi irodalomból, de nem úgy élünk velek, mint az, kitől vettük. A *látand*, *lát vala*, *látá* alakok jelentését az élő nyelv nem ismerheti, mert magokat sem ismeri mindenütt: nem kell-e hát jelentésöket attól tanulnunk, ki ismerte vala, t. i. a régi kor élő nyelvétől, melyet a régi kor írói követnek?

Nem tudjuk, ki volt az evangéliumok fordítója, melyeket a müncheni codex őriz, s melyek leirási korát szerencsénkre kitéve találjuk imígyen: „E könyv megvégeztetett Németi Györgynek, Hensel Emre fiának keze miat, Moldovában, Tatros városában, Úr születetének, ezer négyszáz hatvan hatod esztendejében.“ De akárki volt is, neki finom tudata vala a magyar igeidők jelentéséről. Máté első fejezetének 15 első verseiben 37-szer fordul elő a *genuit* szó, mely múltidőbeli alak praeteritum historicum, s azt a fordító mindannyiszor *szülé* alakokkal fejezé ki. A 16-ik vers így megyen: Jacob autem genuit Joseph virum Mariae, de qua natus est Jesus, qui vo-

catur Christus. Itt a *genit praeteritum historicum*, de *nitus est perfectum*, vagy végzett jelen, amazt a fordító helyesen a *szülé*-vel teszi ki, ezt is *születék*-kel, pedig *született*-el kellett volna fordítani. Azonban a kézirat másolata szerint *születet*-et is lehet olvasni, legalább a néhány sorral lejjebb álló 'nemzetek' szóban igen hasonló *t* betű látható. A következő verseket ide írjuk latinul, azután a régi és Károlyi fordításokban :

Vulgata.

18. Christi autem generatio sic erat : Cum esset desponsata mater ejus Maria Joseph, antequam convenirent, *invent*a est in utero habens de Spiritu sancto.

19. Joseph autem vir ejus, cum esset justus, et nollet eam traducere (*παράδειγματισταί*), *voluit* occulte dimittere eam.

20. Haec autem eo cogitante, ecce Angelus Domini *apparuit* in somnis ei, dicens : Joseph, fili David, noli timere accipere Mariam conjugem tuam, quod enim in ea *natum est*, de Spiritu sancto est.

21. Pariet autem filium stb.

22. Hoc autem totum *factum est*, ut

Müncheni codex.

Christusnak kedig születete így vala. Mikor ő anyja Mária volna menyezettett Josephnek, mi előtt egybe jönének, *leleték* ő méhében valván sz. lélektől.

Mert kedig Jóseph ő ferje igaz volna, s nem akarná őtet beadni, *akarja vala* őtet titkon elhagyni.

Ő kedig e gondolván, íme Úrnak angyala *jelenék* neki ál-mában mondván : Jóseph, Dávidnak fija, ne akarj félned Máriát te feleségedet hozzád vened, mert mely ő benne *született*, sz. lélektől vagy-on.

Szül kedig fiat, stb.

Mind ez kedig *lött*, hogy beteljesednék,

Károlyjinál.

A J. Krisztusnak születése pedig így volt. Mikor az ő anyja Mária eljegyez-tett volna Józsefnek, minekelötte őtet hazavinné, *találtaték* viselősnak a sz. lélektől.

József pedig az ő férje, mivel hogy igaz ember vala és *nem akará* őtet gyalázatba keverni, *akará* őtet titkon elhagyni.

Mikor pedig ezeket magában elgondolta volna, íme az Úrnak angyala álomban *megjelenék* néki és monda : József Dávidnak fija, ne félj elvenned Máriát feleségül, mert a mi ő benne *fogantatott*, a sz. lélektől vagy-on.

Szül pedig fiat stb.

Mind ez pedig azért *lett*, hogy megtel-

adimpleretur, quod dictum est a Domino per prophetam dicentem :

23. Ecce virgo in utero habebit et pariet filium, et vocabunt nomen ejus Emmanuel, quod est interpretatum : nobiscum Deus.

24. Exsurgens autem Joseph a somno, fecit sicut praecepit ei Angelus Domini, et accepit conjugem suam.

25. Et non cognoscebat eam, donec peperit filium suum primogenitum, et vocavit nomen ejus Jesum.

mely *mondott* urtól próféta miatt, mondván :

Ime szűz val fiat ő méhében s szül, s hivatik ő neve Emmanuelnek, mely *magyaráztatik* : mi velünk isten.

József kedig felkelvén álmából, *tön* mikép *parancsola* neki úrnak angyala, s vevé ő feleségét;

S nem *esmeré* meg ötet, mignem *szülé* ő elő lött fiát, s *hivá* ő nevét Jézusnak.

jessednék, a mit az Úr *mondoti volt* a próféta által, ki így szól :

Íme egy szűz fogad az ő méhében és szül fiat, és nevezed annak nevét Emmánuelnek, melynek *magyarázata ezt teszi* : mi velünk isten.

Felserkenvén pedig József az álmából, úgy *cselekedék* a mint neki az Úrnak angyala *parancsolta vala*, és *elvevé* Máriát feleségül;

És nem *esmeré* ötet míg *szülé* amaz ő elsőszülött fiát, és *nevezé* annak nevét Jézusnak.

Ezen hét versben a latin perfectum hétszer áll praeteritum historicum értelmében, mely a régi és az újabb fordításban ötször *látá* alakkal van fordítva, úgymint : *inventa est* = leleték, találtak; *apparuit* = jelenék, megjelenék; *fecit* = *tön*, *cselekedék*; *peperit* = *szülé*, *szülé*; *vocavit* = *hivá*, *nevezé*; kétszer eltérnek a fordítások, úgymint erre nézve : (19.) Joseph *voluit* occulte dimittere eam, mit az újabb fordítás is történeti múlttal fejez ki : József *akará* ötet elhagyni, de a régi fordítás, végzetlen múlttal él : József *akarja vala* ötet elhagyni; — azután erre nézve : (24.) *fecit* sicut *praecepit* ei Angelus, mit meg a régi fordítás követ, így : *tön* mikép *parancsola* neki úrnak angyala, az újabb fordítás pedig inígy ád : *cselekedék*, a mint neki az úrnak angyala *parancsolta vala*. Ennélfogva a magyar fordítások mindenike tulajdonképp hatszor fejezi ki történeti múlttal a latin praeteritum historicumot, s csak egyszer tér el mindenike attól.

S ezen eltérés olyan, hogy még nevei a magyar fordítások önállását és helyességét az időalakokra nézve. Joseph *voluit* occulte dimittere eam, ezt a régi fordítás így fejezi ki: *akarja vala*. A végzetlen múlt annyira helyén van itt, hogy csudálkoznunk kell a fordítónak éles nyelvtudatán. Tudniillik azon közben, hogy József az elhagyási akaratban vala, jelenék meg neki az Úrnak angyala. Az újabb fordító nem fogja fel ily élesen a gondolatot, azért követi a latin praeteritum historicumot, így: *akará* ötet titkon elhagyni. Ámde mind két magyar fordítás hű marad felfogásához, a régi az által, hogy így folytatja: *ö kedig ezt gondolván* (azaz elhagyási akaratban lévén), a mivel az előbbi végzetlen múltat ismétli; az újabb az által, hogy történeti múltat tevén oda, így folytatja: mikor ezeket magában *elgondolta volna*. — Lássuk a másik eltérést: Joseph fecit sicut praecepit ei Angelus; ezt a régi fordítás így teszi magyarrá: József *tön*, mikép *parancsola* neki úrnak angyala; az újabb meg imígy: *cselekedék*, a mint neki az úrnak angyala *parancsolta vala*. Itt a régmúlt nagyon helyén van, mit azonnal észreveszen az olvasó.

A latin perfectum, mint csak perfectum (végzett jelen) s nem mint történeti múlt, négyszer fordul elő: *natum est* = született, *fo-gantafott*; *factum est* = lött, lett; *dictum est* = mondatott, mondott volt (mely kis eltérést csak úgy kell helyeselnünk, mint a *parancsolta vala-t*), *interpretatum est*. De ezen utóbbi valóban jelenidőnek értelmével bír, mit már a görög eredeti is bizonyít, mely *μεθελρηρεσόμενον*. A régi fordítás nehezen ismeré a görög szöveget, de bizonyosan tudja vala a latin szónak értelmét, mert így fordítá: *mely magyaráztatik*; az újabb fordítás is ezen értelmet fejezi ki mondván: melynek *magyarázata ezt teszi*. Tehát ezen eltérés is mind önállóságát, mind helyességét (az idő-alakokra nézve) bizonyítja a két fordításnak.

De még egy nagyon figyelemre méltó eltérés van itt. A latin szöveg mondja: *et non cognoscebat eam donec peperit*, követvén a görögöt: *και ονκ εγνωσεν αυτην, εως ον ετεκε*. A két magyar fordítás egyezőleg így fordítja ezt: és nem *esméré* meg ötet. Miért? Oda fent mondók, hogy a latin imperfectum kettőt jelent: végzetlen múltat, s a múltban tartós állapotot vagy ismételt cselekvést. Példa tegye világossá: Livius lib. XXVI. c. 1. Cn. Fulvius Centumalus, P. Sulpicius Galba consules, quum Idibus Martiis magistratum inissent, senatu in Capitolium vocato, de republica, de administratione belli, de

provinciis exercitibusque Patres *consuluerunt* (történeti múlt). Q. Fulvio, Ap. Claudio, prioris anni consulibus, *prorogatum imperium est* (tört. múlt), atque exercitus, quos *habebant* (végzetlen múlt) decreti. Ea tum cura maxime intentos *habebat* (végzetlen múlt) Romanos. Itt az imperfectum végzetlen múltat teszen, olyat t. i. mely a történeti múlt alatt folyamatban vala; Q. Fulvius és Ap. Claudius az előbbi esztendőbeli consuloknál *meghagyák* a sereget, mely akkor kezöknél *vala*. — De ha Tacitus isméretes helyét, Agricola életírása elejéből, vesszük: Sed apud priores ut agere memoratu digna pronum magisque in aperto *erat*: ita celeberrimus quisque ingenio ad prodendam virtutis memoriam, sine gratia aut ambitione, bonae tantum conscientiae pretio *ducebatur*, — itt meg az imperfectum a múltban, mely már nincsen, tartós állapotot vagy ismételt cselekvést, tehát nem a történeti múlthoz képest végzetlen múltat jelent. Ilyen imperfectum a vulgatabeli *cognoscebat*, melyet a két magyar fordítás egyezőleg történeti múlttal fordít; hogy ez különbözik a 19. versbeli *akarja vala*-tól, legott világos. A *cognoscebat* az írora nézve teljesen elmúlt, azért helyesen teszik ki történeti múlttal a magyar fordítások; ellenben az *akarja vala* az ott lévő múltra nézve folyamatban álló cselekvés, azért lehet, sőt véleményem szerint, kell ott a végzetlen múlt. — De hogy még jobban megismerkedjünk az imperfectummal mint végzetlen múlttal, tegyünk ide még néhány példát.

Vulgata.

Audiens autem Herodes rex *turbatus est* et omnis Jerosolyma cum illo.

Et congregans omnes principes Sacerdotum et scribas populi, *sciscitabatur* ab eis, ubi Christus nasceretur.

Müncheni codex.

Hallván kedig Herodes király *megszomoróttaték*, s mind Jérusalem ő vele.

S egybegyűjtván a papoknak minden fejedelmeket, s a népeknek írástudóit, *tudakozik valatőlök*, hol Christus születnék.

Károlyi fordítás.

Ezeket pedig mikor hallotta volna Herodes igen *megháborodék* stb.

És egybegyűjtván minden papi fejedelmeket és a község között való írástudókat, *tudakozik valatőlök* stb.

In diebus autem *Illis venit* Joannes praec-

A napokban *jöve* János baptista, pré-

Akkor az időben *eljöve* keresztelő Já-

dicans in deserto Judaeae,

et dicens : Poenitentiam agite, *appropinquavit enim regnum coelorum.*

Hic est enim, qui *dictus est per Isaiam prophetam stb.*

Ipsae autem Joannes *habebat* vestimenta depilis camelorum, et zonam pelliceam circa lumbos suos : *esca autem ejus erat locustae et mel silvestre.*

Tunc *exibat* ad eum Jerosolyma stb.

Et baptizabantur ab eo in Jordane stb.

Videns autem multos Pharisaeorum et Sadducaeorum venientes ad baptismum suum, *dixit eis* : Progenies viperarum, quis *demonstravit* vobis fugere a ventura ira ?

dikálván Judeának kietlenében,

és mondván : Penitentiát tartsatok, mert *elközelelt* mennyeknek országa.

Mert ez az, kiről *iratott* Jézaiás proféta miatt stb.

Ez János pedig *val* *vala* ruhát tevéknek szőréből, s ködmen ruhát ő farcsoka környöl, ő étke kedig *vala* sáska és vad méz.

Tahát *kimegyen* *vala* ő hozzá ménd Jérusálem stb.

S *megkeresztelkednek* *vala* ő töle Jordánban stb.

Látván kedig a leváltaknak és a Szaduceusoknak sokit, jövéket ökereszttségére, *monda* nekik : Kecskigyóknak nemzeti, ki mutatott nektek elfutnotok istennek jövendő haragjától ?

nos, ki *predikál* *vala* Judeának pusztájában,

és ezt *mondja* *vala* : Térjete meg, mert *elközelített* a mennyeknek országa.

Mert ez amaz, kiről *szólott* Ésaiás proféta stb.

Jánosnak pedig ruhája *vala* teveszörböl, és az ő derekának öve borból (csinált) : elégsége pedig *vala* sáska és erdei méz.

Akkor *kimennek* *vala* ő hozzá stb.

S *megkeresztelkednek* *vala* ő töle a Jordán vizében stb.

Mikor pedig látta volna János . . . . .
. . . . . *monda* nekik : Mérges kigyóknak nemzetségi, kicsoda *intett* meg titeket stb.

Ezekben a lat. imperfectumok : *sciscitabatur* = tudakozik *vala*, *habebat* = val *vala*, *vala*, *erat* = *vala*, *exibat* = *kimegyen* *vala*, *kimennek* *vala*, *baptizabantur* *megkeresztelkednek* *vala*. Ezen öt latin imperfectum közzül a három első, mint történeti múltakra vonatkozó, tisztán végzetlen múltak ; az *exibat* és *baptizabantur* pedig a

múltban tartós állapotok, nem végzetlen múltak, mert az írora vonatkoznak, nem Jánosra, kire nézve a maga eljövetele és az emberek eljövetele (hogy keresztelkedjenek) egyiránt és egymásután következő idő-mozzanatok. Az első három latin imperfectumot nem leheté máskép fordítani, mint van; de a két utóbbit, az oda fent értelmezett *cognoscebat* szerint, itt is történeti múlttal lehetett volna fordítani. A vizező Károlyi még a *praedicans* és *dicens* alakokat is, melyeket legalkalmasabban *predikálván*, *mondván* félékkel kellett volna fordítania, szükségtelenül végzetlen múltosan fejezé ki. S íme itt van megjelölve a végzetlen múlttal való visszaélés. A régi fordítóknak meglepő helyesen sikerült megkülönböztetni a latin perfectum két *látta* és *látott* jelentését, — mint ezen darabból is kitetszik — az imperfectum megkülönböztetésében nem voltak mindenkor szerencsések. Magyarúl csak a szorosán vett végzetlen múlt lehet *lát vala*; a múltban tartós állapot vagy cselekvés a dologhoz képest lehet *látta* (mi legtöbbször áll) vagy *látott*. Hogy Tinódi és Károlyi Gáspár, a legpongyolább író létőkre, amaz a *vala*-ra rimel, ez meg a *látván* alakot is helytelenül és rútil *lát vala*-ra bontja fel: azt nem a magyar nyelv, hanem ezen írók ügyetlenségének kell felróni, mit mi kerülni tartozunk. — A helyességet tanulni kell, a helytelenség fölismerése magától jő. Az új irodalom is, nem akarván megismerni és megtanulni a végzetlen múltat, a *valu* alakokkal másfelé, hol annak nincsen helye, rútitja el a nyelvet.

Ezen taglalás után forduljon vissza az olvasó a 28—35. lapokon közlött példákra, s elmélkedjek rajtuk. Én itt a befejezésre sietek.

Ha ki megvizsgálja a kijelelt régi kornak (1466—1700) irodalmát, következőkről fog meggyőződni:

1) A magyar régi fordítók és eredeti írók megegyeznek az időalakok használatában;

2) nem latinosan élnek azokkal, mert p. o. a *látta* és *látott* alakokra nézve, melyek együtt a latin perfectumnak felelnek meg, lehetetlen vala utánozniok a latin nyelvet;

3) de nem is találomra élnek azokkal, mi már az egyes írók mind önmagokkal mind egymással való egyezéséből szükségkép következik. A 28—35. ll. közlött mutatványból az illető egyezés nagyon szembe ötlük; a 37. 38. lapokon felhozott első mutatványban pedig a *lata* alak 44-szer fordul elő, mint praeteritum historicum: egyszer-ször tér el mindenik fordítás a vulgátától, de akkor is helyesen. A másik mutatványban 3-szor fordul elő ezen alak, mind-

annyiszor praeteritum historicum gyanánt. Tehát Máté első fejezetének huszonöt, második fejezetének (3—4.) két, s harmadik fejezetének 7, összesen 34 verseiben a *látá* alak 47-szer fordul elő, s mindannyiszor mint praeteritum historicum, — miben nem is lehet vala utánozni a latint. S akárhol is a kijegyzett százak alatt ilyen egyezést találunk a *látá* alakra nézve. Méltán mondhatjuk tehát, hogy ezt az alakot a régi írók *τέχνη* nem *τέχη* használták.

A *lát vala* alak mindannyiszor a latin imperfectumot fejezi ki ezen mutatványokban; miből hasonlókép azt kell kihoznunk, hogy ezen magyar alak igazán és valóban a *végzetlen múltat* teszi, mely a történeti múltra vonatkozik. De teszen-e *tartós állapotot* vagy *ismétlődő, gyakori cselekvést* is a múltban, arra nézve marad fen némi kétség. Jeles példából látjuk: hogy a magyar fordítók a *cognoscebat* alakot helyesen *esméré* alakkal fordíták, mert abban nem találnak vala végzetlen múltat. Ilyen eset többször fordul elő, például a 28. és 33. lapon az 1) és 11) jegyzetek alatt; de előfordulta annál inkább bizonyítja a régi írók nem-utánozását ott is, hol látszólag könnyű vala az utánozás. Másfelől azt is látjuk Károlyi fordításából, hogy ez szükségtelenül a *látván* alak helyett is *lát vala* alakot használ, mit kerülni lehet és kell.

A *látott* alak hatszor fordul elő az utóbbi két mutatványban, mindannyiszor perfectum, vagy *végzett jelen* értelmében. Hogy ebben mi nagy bizonyító erő van, tessék azt gondolni: A két utóbbi mutatványban (mert csak ezekről beszélünk itt) a latin perfectum ötvenháromszor fordul elő. Mit tesznek vele a magyar fordítók, egy magyar időalakkal fordítják-e az egy latin alakot? mit szükségkép tesznek, ha pusztá utánozók. Dehogy fordítják egy alakkal, hanem negyvenhétyszer *látá* alakkal, mikor t. i. a latin alak praeteritum historicumot jelent, hatszor *látott* alakkal, mikor ugyanazon latin alak perfectumot jelent.

A *látand* alaknak nincsen helye a felhozott utóbbi két mutatványban, de a kijelölt százak alatt kivétel nélkül mindenkor *föltételes jövendőt*, mihez a latin futurum conjunctivi hasonlítható, fejez ki, mint a 35. lapon, a 32. versben is látók, — soha de soha sem teszen futurum indicativit. Ellenben mit csinál vele az új iroi nyelv? Ellenkezik arra nézve az élő köznyelvvvel, mely azon alakot általában nem ismeri; de ellenkezik a régi irodalommal is, mely azt ismeri, s az akkor élt köznyelvből vette. A *látand* alakra nézve az új

írói nyelvnek, valahányszor azt futurum indicativi jelentésében alkalmazza, semmi gondolható és látható alapja nincsen. Ily alaptalanul tántorog a *lát vala, láta* és *látott* alakok alkalmazásában is. Ezekre nézve is, az élő köznyelv semmiféle igazítóul nem lehetvén az írói nyelvnek, csak a régi szavahihető magyar nyelv lehet mintánk. Ha igaz, hogy ez döntötte el az ikesség kérdését, s joggal dönthette el: úgy az fogja az idő-alakok jelentésének kérdését is eldönteni; legalább mindnyájunk előtt világos, hogy rajta kívül más nem is döntheti. S ha még sem dönthetné el? Akkor tudományosan fogom megmutatni, hogy e hiányból eredő hiba nem a magyar nyelvnek, hanem magunknak tulajdonítható.

HUNFALVY PÁL.

SZABATOSSÁG A MAGYAR IGEIDŐKBEN.

(OLVASTATÉK MARTIUS 10-KÉN.)

„Hogy más az *űszög* s más az *űszök* azt igen helyben hagyom, mert a két értelmű szavaknak egyébiránt is kérlelhetetlen ellensége vagyok.“ Berzsenyi 1812-ben Kazinczyhoz.

Minden egyes nyelvnek, valamint minden egyes nemzetnek sőt egyes embernek megvan a maga sajátosága, mind külső mind belső jelleme.

Ismertem szülőföldemem két ikerfitestvért, ismertem Erdélyben a székely földön Maros székben egy grófi családban két ikernőttestvért, kiknek, még serdültebb korukban is, egyikét a másiktól csak a család együttlakó tagjai, vagy némely igen gyakori látogatók tudák vala megkülönböztetni, más idegenebbek teljességgel nem.

Mindenki tudja, hogy van az emberiségnek általános jellege, mely minden egyesre — néha többé-kevésbé — reá illik, de vannak különös jellegek, melyek az emberségben minden egyes személyt megkülönböztetnek a másiktól és többiektől.

Léteznek a nyelveknek is — az emberiség egyik legbámulandóbb szervezetének — általános törvényei, melyek minden, vagy tudomásunkhoz hűbben szólva a legtöbb ismeretes nyelvekre illeszthetők és reájok illenek is, melyek iránt a nyelvbüvárok meglehetősen tisztában vannak, de vannak mások, melyek csak egyes nyelvek sajátjai, melyek csak az egyik vagy másik nyelvben találhatók fel, melyek a nyelv egyediségét alkotják.

Van tehát általános nyelvbölcselet, mely minden vagy több ismeretes nyelvek eredeti törvényeit fejtegeti, van valamely egyes nyelvnek saját bölcselete, mely ennek sajátoságaival foglalkodik.

Így van ez más tudományban is.

Van általános jogbölcselet, van a magyar jognak saját bölcse-

lete. Így például mily érdekes a magyar nők polgári jogainak vizsgálata. Hajadon állapotban, bár a teljes kort meghaladták is, a törvény még mindig gyámság alatt tartja mind nemök gyöngesége miatt, mind azért, mert a másik nem csábításainak, kísérteteinek — a mi nem az ő hibájok — jobban ki vannak téve, mint ellenkezőleg a finem. Házasság után még teljes kor elérte előtt is a férjökéihez hasonló jogokkal ruháztatnak fel; özvegyeségek esetére pedig jóval több jogokkal bírnak, mint a nőt vesztett férfiek. Mik csak a szomszédban is mind másképen vannak.

Az általánost valamely nyelvben elsajátíthatja sőt tökéletesb érvényre emelheti az idegen nyelvbuvár is, és a nyelvhasznítás itt különösen roppant szolgálatokat tehet, de a különöst, az egyedi nyelv észjárását — ha tetszik — philosophiáját alig ismerheti, alig tudhatja más, mint a családbeli, a ki egész életét vagy annak nagyobb részét a családban, a nemzet kebelében töltötte, a nemzeti nyelv múltjával, mint jelenével a lehető legjobban ismeretes.

Egy némelyikünk vádoltatik, hogy a nyelvben bölcselkedünk a nélkül, hogy a tényeket figyelembe vennők. Részemről ily képtelenséget soha sem állítottam, és elég sok és terjedelmes értekezéseim mellett még csak gondolhatónak sem hívém, hogy valaki ilyest tartson rólam.

Az én hitem ez :

Ha van általános nyelvphilosophia — a minthogy erről senki sem kételkedik — az csalhatatlanul annál tökéletesb lesz, minél több tényeket tud az egyes nyelvekből általánosítani.

Továbbá :

Ha van különös nyelvphilosophia — a mit bajosan tagadhat valaki, mert mind mondám, minden nyelvnek, mint minden nemzetnek, sőt egyes embernek megvan saját felfogása, észjárása, tehát bölcselete — ez is annál tökéletesebb lesz, minél több tényeket képes azon külön nyelvből fölvenni magába.

Tehát

A magyar mint élő nyelvben is nem a régi nyelv egyedül, nem a mai nyelv egyedül, sem valamely vidéki vagy tájszokás egyedül, nem annak többé-kevésbé rokon nyelvekkel hasonlítása egyedül, nem az általános nyelvbölcsélet egyedül, hanem mindezek öszvesen alapítják meg és alkotják a magyar nyelvbölcséletet vagy nyelvtudományt, és ha egyik vagy másik állítás ellen valamikor felszólal

tam, ezt csak azért tevém, mert azt gondolám vala, hogy egyikünk vagy másikunk kizárólagos szerepet követel valamelyiknek a tudományban, mi ha nem úgy van, annál nagyobb szerencse, de más részről mi is igényelhetjük, hogy ily egy oldalúságot szintén senki se higgyen rólunk.

Egyes emberek mindent nem tudhatnak. Egyesek tehát czél-szerűbbet nem tehetnek, mint ha csak egyik vagy másik ágra fordítják, melyre különösb vonzalmat vagy hivatást éreznek, kiváló munkásságukat. S többeknek közre munkálása, a külön erőknek egyesítése fogja aztán a kívánt sikert eredményezni. A mi csekély magamat illet: vannak e testület kebelében számosan, kik a nyelvészet körében, ennek egyik vagy másik ágában engemet sokkal felülhaladnak. Egyikök a magyar régiségben, másíkok a népnyelvben, ismét másíkok az uralaltaji, vagy török-tatár, vagy sémi stb. nyelvekben nálannál hasonlíthatlanúl többet tehetnek; azonban — szerénytelenség nélkül legyen mondva — én nyelvünk sajátságait, egyediségét szeretem mindenek fölött fürkészní, s innen magyarázandók bizonyosan sok tekintetben hiányos törekvéseim, de a melyek más irányú törekvésekkel nem csak ellentétben nincsenek, sőt ezeket támogathatják.

Mire nézve jelen értekezésem is némi tanulságot és meggyőződésül szolgálalnd.

Hanem lássunk egyelőre némely más hasonzerű példákat is, melyek az előbocsátottak némi felvilágosítására szolgálhatnak.

Lehet-e egyszerűbb szó és fogalom ezeknél: *bátya*, *ücs*. És mégis hány nyelv van, mely azt így egyszerűen és minden sajátságai-ban kifejezni bírja? Nem csak, hogy azokat például a latin *frater natu major*, *frater natu minor* kitételek három-három szóban adják vissza, hanem még sajátságosabbakul tünnek fel azok a népeletben. Tudjuk, hogy *bátyám* és *ücsém* nevekkal illetik egymást nem csak a vérségi rokonságban levők, hanem némileg az ugyanazon polgári osztályú sőt foglalkodású honlakosok is. És valamint fiatal korunkban büszkeségünknek tartottuk, ha egy Kazinczy Ferencz, egy Szemere Pál, 'uramücsém' címre érdemesíte, úgy jelenleg is mily jól esik hallanunk, ha egyik vagy másik barátunk ifjú sarjadékai a czífra, de hideg czimezések helyett a kedélyes 'uram bátyám' néven szólítanak bennünket!

A köznépnél pedig igen sok helyen a szolga bátyjának hívja gazdáját s nénjének asszonyát.

Már most hogyan fejezzük ki mind ezt valamely idegen nyelven, úgy hogy a magyarnak oly egyszerűen és teljes értelmét még pedig mind vérségi, mind osztályi, mind szellemi, mind foglalkodási rokonság értelmét s jobbadán kedélyes értelmét is visszaadja?

Sajátságá a magyarnak, melyben a többek közt a török és persa nyelv is osztozik, hogy sokaságot jelentő számnév mellett a főnév nem a többesben, hanem csak a törzsben szokott állani, pl. *nyolczvan lépcső* (a perzsában : *hestád páje*), *mindkét láb* (perzsául : *her du pái*), *két száz szolga* (törökül : *iki jüz ghoulám*). És ki merné azt állítani, hogy a magyarban, törökben és perzsában nincs többes, hanem például *lépcső* és *láb* és *szolga* egyest is, többest is jelent?

A magyarban a jövő helyett ha már van valamely szó a mondatban, mely a jövő értelmét kifejezi, csak jelent használunk. De nem volna-e a legnagyobb tévedés azt állítani, hogy a magyar jelen idő, talán más nyelvek példájára is, jövő időt is fejez ki?

Soha sem fejezi ki a jövőt, hanem szabatosan szólva a fölvetett esetben is csak jövőben jelent fejez ki. „Budára megyek“ magában mindig azt teszi : most megyek, hacsak oda nem teszek valamely szót, mely a jövőt vagy világosan kifejezi, vagy legalább sejteti, pl. „holnap Budára megyek“, vagy : „mikor Budára megyek“, tehát ezek szabatosan szólva *jövőben jelenek*. Sőt ezek is különbözők : „Valahová menendesz, *megyek*“ és „valahová menendesz, *menni fogok*“, amabban : „akkor, azon időben megyek“, emebben : „azután megyek“ amaz *jövőben jelen*, emez *jövőben jövő*. S ezen elv és szabály ellen, a jövőben jelent illetőleg sem az élő nyelvben, sem a régiségben nem találunk példát.

Jászay codexben noha például csaknem az egész XXIII. Fejezet jövő időkből áll a latinban, a magyar fordításnál alig találunk néhány jövő alakra, a legnagyobb rész jelenel fejeztetik ki. De épen csak azon néhány jövő adja meg a jelennek is a jövő értelmét, például : „Vépének ő hozjá titkon ő tanejtványi mondván : Mondjad meg műnekünk mikor ezek *lesznek* és mely *leszen* te jövetelednek és e világ végezetének jelensége? És felelvén Jézus monda azoknak : Lássátok hogy valaki tütöket el ne hitessen, mert sokak *jönnek* en nevemben mondván : Én vagyok Krisztus és sokakat *elhitelnek*. Mert *hallandók vagytok* hadakat és hadaknak hírét. Lássátok hogy

meg ne szomorodjatok, mert ezeknek lenniük kell, de nem ottan vége. Mert *támad* nemzet nemzet ellen, és ország ország ellen és *lesznek* halálok és éhségek és földindulások helyeken. Ezek kedig ménd a sirelneknek kezdete. Tahát (= akkor) tütöket *elárólnak* tördelmbe és *megölnék* tütöket és *lesztek* minden embereknek gyűlölségekben en nevéért. És tahát sokak *meggonoszbodnak* és ön egymást *elárolják* és *gyűlölik* egymást. És *támadnak* sok hamis próféták és *elhitetnek* sokakat. És mert *megbővödik* hamisság, sokaknak meghidegöl szerelmek“ stb.

Láttuk, hogy közben-közben is jönnek elő kifejezések, melyek világosan a jövőt tüntetik fel, pl. *lesznek*, *tahát* (mely annyi mint *akkor*), de főképen az elbeszélés kezdete mutatja, hogy mindezek jövőben történendők: Mondjad meg münénkönk, mikor ezek *lesznek*?

Íme több példát adék elő, hogy egyik vagy másik tárgy tökéletesb kifejtésében a nyelvbuvárlat több ágai vesznek részt. Így volt ez minden időben. Nem régi dolog, hogy ikes igéinkre nézve nem csak a népnyelv, hanem az írók is ingadoztak, sőt egy igen hatalmasan támogatótt grammaticusunk, kinek nyelvtana iskolai tankönyvtől is használtatott, az ikes igeragozást egészen idegenszerűnek s kiküszöbölendőnek állítá. Jött Révay és megmenté azt a régi nyelvből. Továbbá elérkezett egy másik idő, hogy a magyar nyelv az iskolákban, a törvényhozásban, a kormányzásban, a magasb társalgási körökben illető helyét elfoglalja s úgy találtaték, mintha az nem felelne meg minden igényeknek. S jött Kazinczy és a régi alapokra ugyan, de újabb, czélszerűbb, művészibb stilben új épületet alkota, új nyelvet teremté.

Most lépünk közelebb fölvetett tárgyunkhoz.

Mindenek előtt azon határozatlan *első*, *második* múlt nevezetek helyett, noha azokat Révay is úgy használja, adjunk nekik határozottabbakat, jellemzőbbeket, a nélkül, hogy még most belső jelentőségökbe ereszkednénk.

Legfeltünőbb külső sajátsága a két egyszerű magyar múltnak, hogy egyiket önhangzó (*a* vagy *e*, pl. mond-a, kér-e) a másikat más-salhangzó (*t* vagy *tt*, pl. kér-t, mond-ott) képezi; legyenek tehát ezek egy-előre *önhangzós* és *mássalhangzós múltak*, s a harmadik, melyről még a jelen értekezés folyamában szó lesz: *összetett* vagy *körüliert múlt* (pl. kér vala, mond vala).

Újabb időben némely jeles nyelvészeink azon elvet állíták fel, hogy az önhangzós múlt *elbeszélési idő*, *elbeszélési múlt* *). Nagyon helyesen! én sem mondhatok mást. — Nincs is tehát köztünk különbség? — Dehogyan nincs. Sőt igen is nagy. Érintett társaink azt tanítják — mást legalább nem vehetni ki munkáikból, hogy a magyarban is csak *egy* elbeszélési múlt volna, mint sok más nyelvben. Holott széles értelemben véve legalább is hat elbeszélési múltunk van, szorosabb értelemben pedig három.

Erre némi magyarázat kívántatik.

Az elbeszélő nyelvszerkezet — legyen az a mit eléad, igazi vagy költött történet, — mindig már megtörtént dolgokkal, tehát múltakkal foglalkodik. Még az elbeszéléseknél minden ismeretes nyelvben előforduló azon körülmény is, hogy olykor múlt helyett jelen használtatik, semmit sem változtat ez elven, hisz mindenki tudja, hogy ekkor a jelen csak a beszéd élénkebbítésére szolgál, és belső értelmére nézve mindig múltat képvisel.

A múltak tehát általában elbeszélési idők.

Ámde a múltak közt is újra több eltéréseket, mintegy árnyéklatokat lehet megkülönböztetni. A történt események ugyanis, melyek az elbeszélés tárgyait teszik, olyanok lehetnek, melyekben többkevesebb húzamosság vagy tartósság tűnik fel, melyek minden más időben is előfordulhatnak, pl. *meglátni valamit* csak egyszer és egyszerre történik, *nézni valamit*, húzamosabb időt fejez ki. A múlt időkben ezeket némely nyelvek (s ezek a tökéletesbek közé tartoznak) külön alakokkal is különböztetik meg. Vannak továbbá események, melyek másokkal egy időben történnek; ezek közt ismét olyanok, melyeknek egyike, a másikkal összefüggésben van. Például a 'Magyar Nyelvészet' 1859-ki folyamában a 17-dik lapon ezt olvasom: „Mikor legelőször *hallottam* erdélyi szónokot, *föltetszék* nekem az utolsó szótagok felcsapása különösen a mondatok végén,“ ime két esemény: 1-ső és fő esemény: „erdélyi szónokot *hallottam*, 2-ik, mely amazzal nem csak egy időben történik, hanem azzal összefüggésben van, arra viszonylik: *föltetszék* nekem az utolsó szótagok felcsapása.“ S a két múlt úgy van összeállítva, mintha én mon-

---

*) Mást jelent a *beszélő idő* nevezet, melyet első értekezésemben használék, de most más oldalról kívánván a tárgyat fejtegetni, ezen nevezetet és fejtegetést egészen mellőzöm. Egyébiránt a végeredmény ugyanaz lesz.

dottam volna barátunk tolla alá. Végre egyik esemény a múltban is megelőzi a másikat. Ezek az úgynevezett plusquamperfectumok.

Innen, olvassa meg valaki a legjelesebb nyelvtanokat, a görögben *három elbeszélési* vagy *történelmi múlt*ról van említés, ú. m. aoristus, imperfectum és plusquamperfectumról (a görög perfectumot nem annyira elbeszélésben, mint egy különös esetben használják, melyet első értekezésemben előadtam, s alább is megérintendek); a latinban az aoristus helyett perfectum tétetvén, ez az imperfectummal és plusquamperfectummal együtt szintén három múlt, s mind a három elbeszélési vagy történelmi.

A német nyelvben a perfectum, a mely már különben is összetett alakú, az általános kivált írói szokás szerént szintén különös esetben használtatván, melyet első értekezésemben hasonlóképp előadtam, a görög aoristus és imperfectum, vagy latin perfectum és imperfectum kifejezésére, tehát mind az egyszerre történő mind a tartós, és mind a fő mind az erre viszonyuló múlt külön kifejezésére nem bír különös, hanem csak azon egy alakkal, tehát nem is képes ezen árnyéklatokat megkülönböztetni; Becker jeles német nyelvész ezen példájában: *als ich abreiste, ging die Sonne auf*, a két idő, melyek közül pedig egyik a másikra viszonylik, csak azonegy alakkal — imperfectummal — fejeztetik és fejeztethetik ki. Innen van, hogy a plusquamperfectumtól elgondolva, a német nyelvben csak egyetlen elbeszélési idő van. Tehát úgy látszik, hogy szerencsétlenségünkre, vagy tán szerencsénkre, mert bővebb fürkészetet hozza vala létre, épen ez adott alkalmat némely nyelvészeink azon véleményére, miszerént a magyarban is csak egyetlen egy elbeszélő múltat állítanak fel. Holott tágasb értelemben véve, mint főntebb a görögben és latinban, nálunk legalább hat múlt van, melyek az iménti fejtegetés szerént a görög és latin értelmében mind elbeszélési múltak, ú. m. *kére, kér vala, kére vala, kért, kért vala* és *kért volt* (a régiéknél *kér volt* is) és ha a plusquamperfectumokat elhagyjuk, mégis négy múlttal bírunk két görög és két latin és egyetlen egy német ellenében; vagy ha az összetett alakúakat ide nem akarnók is számítani, két egyszerű múlttal, a görög és latin két múlt példájára és a még mindig csak egyetlen egy német múlt ellenében. Hát ha még tudjuk, mily megbeesülhetetlen gyöngyszem rejlik ezen két egyszerű alakú múltunkban, akkor bátran ki merem mondani, égre ki-

áltó vétek volna nyelvünket, például német szegénységbe süllyeszteni alá.

És ez némi megfajtést igényel.

Tudjuk, hogy a művészetekben a *szép alapja* általán a különbözőségek vagy különbözőlésegek egységében, még pedig arányos egységében rejlik.

Világosság és árnyék a festészetben, consonance és dissonance (magyarúl, ha tetszik: derült és zürhangzat*) a zenében, és mindének fölött azoknak aránylagos összevillése, illesztése stb. alkotják a szép elemeit. A szép műben nem-avatott szemlélő vagy hallgató sokszor nem tudja megmondani, mi és miért tetszik neki abban, hanem csak hogy tetszik. A műértő pedig okát is tudja adni, miért ez vagy amaz mű szebb és tökélyesb a másiknál; mert ismeri azon finom részleteket, melyek valamely szép műben a különbözőlésegeket, mondhatnók ellentéteket, kiegyenlítik, egymásba olvasztják. Mert az árnyéklatban és zürhangzatban is, sőt ezek legkisebb részleteiben, szabatos törvények léteznek, melyeket a kiképzett műértőnek nem csak érznie, hanem ismernie is kell.

A tiszta nyári napfény, ha egyik mint másik napon, reggeltől estig uralkodik a természetben, nem csak a természetet lankasztja el, hanem az emberi kedélyre is nyomasztólag hat. De ha borúk, esőzések, zivatarok után tűnik elő ragyogásában, avagy nem éreztük-e már mindnyájan százszor és ezerszer, a két fény közti különbséget? Az árnyék nélküli festményt, a zürhangzat nélküli zenét, de a melyekben ismét szigorú szabályok uralkodnak, bajosan mondhatnók szépek.

A nyelvekben is az ön- és mássalhangzók, a hosszú és rövid szótagok kellő s arányos vegyülete, a fölemelt, és lenyomott szóhangok, szók és mondatok rhythmicus váltakozása kétségen kívül nem csak emelik, hanem épenséggel föltételezik valamely nyelv szépségét, etökélyeit mások fölött.

Az egész mondat egybeállításában, több mondatok összevillésében is több finomság és tökély rejlik, még pedig, a hol lehető, az ellentétek arányos kiegyenlítése által, mint egy-előre gondolnók.

*) Minthogy sajátlag a különböző hangzatok — accordok — legalább egyike egyes hangjainak a másika közé vegyüléséből ered.

Itt célunkhoz képest csak az elbeszélési időkre, s ezek közt is csak az úgynevezett perfectumokra és imperfectumokra, ezek természetére és egymás irányában mutatkozó sajátságokra szorítkozom, s ez alkalommal csak a két classicai nyelvre.

A görög indicativusi kérdéses múltakat a legjeleseb nyelvészek után ekként jellemezhetjük:

A perfectum nem elbeszélési idő (das Perfekt erzählt gar nicht. Buttman), hanem csak a történetet mint múltat köti össze a jelenel, pl. *οἶκον ἀποδόμηκα* (perfectum) és *οἶκον ἀποδόμησα* (aoristus) közt az a különbség, miszerént a perfectum azt jelenti, hogy az a ház a jelenben (beszélő jelenében) is fennáll, az aoristusban pedig ezen értelem nem foglaltatik (mint a magyar 'építettem' szóban sem), kivéven, ha van valamely más szó mellette, mely azt világosan kifejezi (wenn eine solche Beziehung aus dem Zusammenhange hinreichend erhellet), pl. *εστὶν αὖτε* (fennálló) házát építettem.

A latinban a görög perfectumnak megfelelő idő nincsen, valamint a magyarban sem. Néha ugyan a magyarban is kifejezhetjük ezen értelmet, pl. *írva vagyon*, oly történet dolog, mely jelenen is fennáll, s annak épen azon jelentése van, mint a görög *γράφεται* passivumi múltnak, de az egyszerű 'irtam' alakban, s általán bármely rendes múltunkban, ez teljességgel nem foglaltatik.

A mi az aoristust illeti, ez a jelen időt egészen figyelem nélkül hagyja, hanem csak elbeszéli egymás után a történeteket mint egyes-tényeket, rendszerént minden vonatkozás nélkül más cselekvények-vagy eseményekre (ohne Beziehung auf andere Handlungen); mindazáltal a következő észrevételekkel:

a) ha az elbeszélés folyamában néha a *körülményeknek* is meg kell érintetniök, melyek között valamely dolog történt, pl. *ὀλίγαις δε ἕσπερον ἡμέραις* (kevés napokkal azután), ez már imperfectummal fejeztetik ki, mely után ismét a rendes múlt azaz aoristus jöhet;

b) ha pedig azt is összeköttetésbe akarjuk hozni az elbeszélés-sel, a mi már magában az elbeszélési (fő) időben eltölt, azaz ennél már elébb tölt el, az a plusquamperfectummal fejeztetik ki azon megjegyzéssel, mint a perfectumnál, hogy ha az elébbimúlt idő valamely más szóból már kitünik, itt is élhetni aoristussal;

c) egyszerű s egymásutáni elbeszélésekben is, ha valamely múlt időben nagyobb *tartósságot* akartak a görögök kifejezni, itt ismét imperfectumot használtak, pl. *τοὺς μὲν οὖν πεπλασῆσθαι εἰδέναι*

(aoristus, pillanatnyi) *οἱ βάρβαροι, καὶ ἐμάχοντο* (imperfectum, tartós), németül : den Peltasten *traten* die Barbaren entgegen und *kämpften* dann mit ihnen *). Íme a legtisztábban látjuk, hogy a német nyelv ugyanazon múlt alakkal fejezi ki mind a két időt (pillanatnyit és tartóst), azaz nem képes azokat másképen kifejezni, különösen azért, mert nincs több egyetlen egy egyszerű alakú múltjánál, összetett alakú múltja pedig különben is más értelemben használtatik.

Ezen pillanatnyira és tartósságra nézve, — jegyzi meg Buttman, — magától értetik, hogy a pillanatnyit nem betű szerint kell érteni, hanem hogy az előadó vagy elbeszélő azt mindig akkor használja, midőn az eseménynyel együtt a *bevégzettséget* is ahhoz gondolja; és én még hozzá adom, midőn a kettőt megakarja különböztetni.

d) az egyidőbeliséget is, mely mindig a tartósság fogalmával jár együtt, mert különösen az egyidejű esemény úgy tekintetik, mint a mely más esemény vagy események alatt gondoltatik folyni, tekintet nélkül különösen arra, vajjon már bevégezt-e az vagy sem, szintén az imperfectum fejezi ki.

Ezen egy-idejűség, mint föntebb is megérintém, vagy csak kísérő múlt minden közelebbi viszony nélkül a másik múltra, pl. Curtiusnál német fordításban : Pausanias *wurde* von Lakedämon aus als Feldherr von den Hellenen ausgesandt (*ἐξενέμφθη* aoristus) mit zwanzig Schiffen, es *fuhren* auch Athener mit dreissig Schiffen mit (*ἔβνέπλεον* imperfectum und sie *zogen* (*ἐστράτευσαν* esmeg aoristus) gegen Cypern).

A németben szintén valamennyi csak egy alak.

Az egyidejűség továbbá szorosabb összefüggést, vagy viszonyulást is fejezhet ki, mire nézve Buttman ezen német példát hozza fel : „ich *that* eben meinen Mund auf ihn zu rufen, da *trat* er herein.

A németben megint csak azonegy alak mindkét múltra nézve.

Ezek szerint rövid ismétléssel már azt is elmondhatjuk, mi csoda esetben van helye a görög aoristussal, mint egyszerre történő (máskép bevégezt, vagy pillanatnyi) és csak egyszerű eseményeket

---

*) Buttman még tovább is folytatja a példát : *ἐπεὶ δ' ἔγγις ἦσαν οἱ ὀπίσται* (als sie herankamen ; natürliches Imperfekt) *ἐπράπιοντο* (wandten sie sich zur Flucht ; momentan) ; *καὶ οἱ πελασσαι εὐθὺς εἵποντο* (verfolgten sie ; fortdauernd). Igen ám, de a németben valamennyi csak imperfectum.

kifejező múlttal ellentétben a *görög imperfectum*, de mint szintén elbeszélési vagy történelmi idő használatának

1) valamely körülményre vonatkozásnál („keves napokkal azután“), melytől az mintegy függővé tétetik, arra viszonyítatik ;

2) mint *tartós múlt* ; ha bár egyszerű elbeszélésben is ;

3) mint más múlttal egy időben *kísérő* ;

4) mint más múlttal egy időben arrra *viszonyuló* ; mik a legjeleseb nyelvészek fejtegetései szerint mind rokon fogalmon alapúlnak, különösen valamely más időtől függést fejeznek ki.

Így van ez a latin nyelvben is, a mennyiben itt a görög aoristusnak perfectum felel meg, de a görög imperfectumnak nagy részben szintén az imperfectum ; különösebben, mint tartós, és egyidejű múlt*). Példa a tartós múltra több ezer között e következő hely Corneliustól, név szerént a Themistokles életéből : *Multum in iudiciis privatis versabatur, saepe in concionem populi prodibat* ; nulla res major sine eo *gerebatur, celeriterque, quae opus erant, reperiebat. Neque minus in rebus gerendis promptus, quam excogitandis, erat* : quod et de instantibus, ut ait Thucydides, verissime *iudicabat, et de futuris callidissime coniciebat.*

Példa az egyszerű elbeszélő múlt mellett az egyidejű múltra ugyanattól, Miltiadesből : „Eius enim auctoritate impulsi Athenienses copias ex urbe *eduxerunt, locoque idoneo castra fecerunt* ; deinde postero die sub montis radicibus, acie e regione instructa, nova arte, vi summa praelium *commiserunt* ; namque arbores multis locis erant stratae stb. — Datis (az ellenség vezére), etsi non aequum locum *videbat* suis, tamen, fretus numero copiarum suarum, configere *cupiebat* ; eoque magis, quod, priusquam Lacedaemonii subsidio venirent, dimicare utile *arbitrabatur.* (Íme, mind ez világosan azon időben történik, mi főntebb az atheneiek készülteiről mondatott ; s ezt eléadván, a következőkben már átmegy az eléadás a perfectumra). Itaque in aciem peditum centum, equitum decem millia *produxit, praeliumque commisit.*“

Hasonlók Pausaniasban : *At ille post non multo, sua sponte ad exercitum rediit, et ibi non callida sed dementi ratione cogitata paterfecit. Non enim mores patrios solum, sed etiam cultum, vestitum-*

*) Követik a latint rendszerént ennek szülőttei, a francia és olasz nyelvek is.

que *mutavit*. Apparatu regio *utebatur*, veste Medica : satellites Medi et Aegyptii *sequebantur*; *epulabatur* more Persarum luxuriosius stb. stb. Látnivaló, hogy a mit az író a föntebbiekből csak általán perfectumban mond: *patefecit, mutavit*, alább a részletesebb eseményeket, de ugyanazon időre vonatkozólag, imperfectumokkal folytatja, más részről magában az alakban a tartóst, a szokásost is kifejezi.

A latin nyelvben a múltakra nézve, még egy körülmény vonja magára figyelmünket, midőn ezek öszvetett és különösebben függő mondatokban fordulnak elő. Itt ugyanis úgy tapasztaljuk, hogy midőn az előmondatban *cum, quum, dum, postquam* mondatkötők s az utómondatban *ut* mondatkötő fordul elő, az ezekre következő latin múltak a conjunctivusban szoktak helyet foglalni.

Ennek emlékezetbe hozatala végett szabad legyen szinte Corneliustól — egyik legkitünőbb művész írótól — mind az egyszerű, mind az öszvetett múltak jellemzésére Themistoklesből az első fejezetet kiírni: „Themistocles, Neocles filius, Atheniensis. Hujus vitia ineuntis adolescentiae magnis sunt emendata virtutibus; adeo ut anteferatur huic nemo, pauci pares *putentur*. Sed ab initio est ordiendum. Pater ejus Neocles generosus fuit. Is uxorem Halicarnasiam civem duxit, ex qua natus est Themistocles. Qui *quum* minus esset probatus parentibus, quod et liberius vivebat, et rem familiarem negligebat, a patre exhaeredatus est. Quae contumelia non fregit eum, sed *erexit*. Nam *quum* judicasset, sine summa industria non posse eam exstingvi; totum se *dedit* reipublicae; diligentius amicis famaеque serviens. Multum in judiciis privatis *versabatur* (stb. mint föntebb, s végül :) Quo *factum est*, ut brevi tempore *illustraretur*.

Immár térjünk a kérdéses magyar időkre.

Elöttem fekszik egyik régi s legnevezetesebb nyelvemlékünk: a Tatrosi, másképp Müncheneri vagy Jászay-codex.

Kezdjük legelől. S menjünk keresztül sorban minden időn, a meddig csak mehetünk. Mindazáltal könnyebb tájékozás végett némi osztályozással. Az első sorba jön a mássalhangzós múlt egyetlen osztályban (A.); a 2-dik sorba az öszvetett múlt, két osztályban (B. és C.), a 3-dikba az önhangzós múlt négy osztályban (D. E. F. G.).

A) Mássalhangzós múlt független és egyszerű mondatokban.

Máté Evangyélioma.

I. Fejezet.

- 1) Mert mely ő benne *született* (quod enim in ea natum est τὸ γὰρ ἐν αὐτῇ γεννηθῆν).
 2) Mend ez kedig *lött* (factum est γέγονεν).
 3) Mely *mondattott* (quod dictum est τὸ ῥηθῆν) úrtól.

II. Fejezet.

- 4) Ki *született* (natus est ὁ τεχθεῖς).
 5) Mely *mondattott* (quod dictum est τὸ ῥηθῆν).
 6) Egyiptomból *hiuttam* (vocavi ἐκάλεσα) en fiamat.
 7) Mely *mondattott* (mint 3, és 5).
 8) Szó magasságokban *hallattott* (audita est ἠκούσθη).
 9) Mert *megholtanak* (defuncti sunt τεθνήκασιν).

III. Fejezet.

- 10) Mert ez az kiről irattatott (qui dictus est ὁ ῥηθῆς).
 11) Ki mutatott (quis demonstravit τίς ὑπέδειξεν) nektek el-
 futnotok?
 12) Mert immár a fejsze a fa gyökerére *vettetett* (posita est κείται).

IV. Fejezet.

- 13) Írván vagyon*) *parancsolt* (mandavit εντειλεῖται) isten teró-
 lad ő angyalinak és kezekbe vesznek tégedet.

V. Fejezet.

- 14) Mert így *üldözték* (persecuti sunt ἐδίωξαν) a profétákat,
 kik *voltanak* (qui fuerunt) tü előttetek.
 15) Nem *jöttem* (veni ἦλθον) törvényt fejtenem.

---

*) Többször előfordúl itt e kifejezés is : *írván vagyon* (scriptum est γεγραπται) a görögben is ennek természete szerint 'perfectum' nem pedig aoristus).

16) *Hallottátok* (audistis ἠκούσατε), mert mondván nagyon (többször is előfordul).

17) *Immár megparáználkodott* (moechatus est ἐμοίχευσεν).

VI. Fejezet.

18) *Megvötték* (recepterunt ἀπέχουσιν ¹⁾) ö érdemeiket.

VII. Fejezet.

19) Nemde te nevedben *profétáltak-e* (prophetavimus προφητεύσαμεν) és te nevedben ördögöket *kivettünk* (ejecimus ἐξεβάλομεν) és te nevedben sok jószágot *töttünk* (fecimus ἐποιήσαμεν).

20) Soha nem *esmertelek* (novi ἔγνων) tütöket.

21) És *szállott* le (descendit κατέβη) es (= eső), és *jöttelek* (venerunt ἦλθον) folyók és *fúttanak* (flaverunt ἔπνευσαν) szelek és *omlottanak* (irruerunt προσέπεσαν) a házra és nem *esett* le (non cecidit οὐκ ἔπεσεν).

22) Ki *alkotta* (aedificavit ἠκοδόμησεν) ö házát fövényen és *szállott* le (descendit κατέβη) es, és *jöttelek* folyók és *fúttanak* szelek és *omlottanak* a házra és *leesett* (ugyanazok mint föntebb) és *volt* (fuit ἦν ²⁾) ö romlása nagy.

VIII. Fejezet.

23) Melyet *parancsolt* (praecepit προσέταξεν) Mózes.

24) Nem *leltem* (inveni εὑρον) ennyi hitet Izraelben.

25) Miként *hittel* (credidisti ἐπίστευσας), legyen teneked.

26) És mend gonoszól vallókat *megvigasztott* (curavit ἐθεράπευσεν ³⁾).

27) Ő mü betegségönket *elvöttö* (accepit ἐλάβεν) és mü lele-
tetözönket *viselte* (portavit ἐβίασασεν).

28) Miért *jöttel* (venisti ἦλθες) ide üdö előtt?

29) Ki *adott* (dedit τὸν δόνα) ilyen hatalmat.

¹⁾ A görögben jelen.

²⁾ A görögben imperfectum.

³⁾ Feltűnő, hogy az egész szövegben három múlt fordul elő, melyek közül a latinban egy imperfectum, a többi kettő perfectum, a görög pedig mind aoristus. Sőt nem sokkal alább egy újabb perfectum és aoristus fordul elő, mely a magyarban már előbbi múlttal adatik: „és im nagy indolat lát vala (ἐγένετο factus est) a tengeren.“ Ismét alább: „*jött vala* (facta est ἐγένετο) nagy csendesség.“

IX. Fejezet.

- 30) És úgy lött (factum est *ἐγένετο*).
 31) Mert nem jöttem (non enim veni οὐ γὰρ ἦλθον) hívnom igazakat.
 32) Én leányom ma megholt (mortua est *ἐτελεύτησεν*).
 33) Te hütöd téged megvigasztott (salvam fecit *σέσωκεν*).
 34) Mert nem holt meg a lány (non est enim mortua puella οὐ γὰρ ἀπέθανεν τὸ κοράσιον)
 35) Soha nem tetett (apparuit *ἐφάνη*) így Izraelben.

X. Fejezet.

- 36) Kik eltévehették (perierunt *τα ἀπολωλότα*) Izraelnek házát.
 37) Ingyen vöttetek (accepistis *ἐλάβετε*) ingyen adjatok.
 38) Ha a házi atyát Belzebubnak hívták (vocaverunt *ἐπεκάλεσαν*).
 39) Ti feteknek (= fejeteknek) kedig minden fürti megszámláltattak (numerati sunt).
 40) Nem jöttem (non veni οὐκ ἦλθον) békeséget eresztenem földre.
 41) Mert jöttem (veni ἦλθον) megválasztanom fiút atyjától.

XI. Fejezet.

- 42) És úgy lött (factum est *ἐγένετο*).
 43) Melyeket hallottatok és láttatok (audistis et vidistis *ἀκούετε καὶ βλέπετε* ¹⁾).
 44) Mit mentetek ki (existis *ἐξήλθετε*).
 45) Nem támadott (surrexit *ἐγήγερται*) nagyobb János baptistától.
 46) Mert minden proféta és törvény Jánosiglan profétáltak (profetaverunt *ἐπροφήτευσαν*).
 47) Mert jött (venit ἦλθεν) János ²⁾.
 48) Melyek löttének (factae sunt *αἱ γερόμεναι* ³⁾) tü bennetek.
 49) Melyek te benned löttek (mint 48).
 50) Mert elrejtetted (abscondisti *ἐκρυψας*) ezeket a bölcsektől.
 51) És megjelentetted (revelasti *ἀπεκάλυψας*) ezeket apródoknak

¹⁾ A görögben jelcnck.

²⁾ Mindjárt alább : *jöve embernek fia*.

³⁾ A görögben részesülő, mint másutt is gyakran.

52) Mert így volt (fuit *ἐγένετο*).

53) Mendenek ennekem *adattak* (tradita sunt *παρεδόθη*) en atyámtól.

54) és senki sem *esmer*te (novit *ἐπιγινώσκει*) fiút, hanem csak atya és atyát senki sem *esmer*te (novit) hanem fiú.

55) Jövetek enhozjám mend kik *munkálkodtatok* és *megterhesöltetek* (laboratis et onerati estis *οἱ κοπιῶντες καὶ πεφορτισμένοι*).

XII. Fejezet.

56) Nem *olvastátok-e* (legistis *ἀνέγνωτε*), mit tött legyen Dávid, midőn *megehezett* (esuriit *ἐπεινασεν*).

57) És az elövető kenyereket *megöttö* (= ette comedit *ἔφαγον*).

58) Avagy nem *olvastátok-e* (mint 56.) törvényben.

59) Mely *mondatott* (dictum est *τὸ ῥηθέν*).

60) Kit en *választottam* (elegi *ἠρέμισα*).

61) *Kelletett* (complacuit *ἐδόκησεν*) en lelkemnek

62) azért tü közitekbe *jött* (venit *ἔφθασεν*) istennek országa.

63) Miként Jónás volt (fuit *ἦν*) a cetnek hasában.

64) Mert ők penitentiát *tartottak* (poenitentiam egerunt *μετενόησαν*).

65) Mert *jött* (venit *ἦλθεν*) földnek végéről.

66) Megfordólok en hazámba, honnan *kijöttem* (exivi *ἐξῆλθον*) és jutván *lelte* (invenit *εὐρίσκει*).

XIII. Fejezet.

67) Ím *kiment* (exiit *ἐξῆλθεν*) vetni ő magvát.

68) Némelyek *estenek* (cecidērunt *ἔπεσεν*) az út félen és *jöttenek* (venerunt *ἐλθόντο*) a mennyei repesők és *megötték* (comedērunt *κατέφαγεν*) azokat.

69) Egyebi kedig *estenek*¹⁾ (mint 66.) a kövesre, hol nem *volt* (non habebant *οὐκ εἶχεν*) sok földök, és legottan *kiköltének* exorta sunt *ἐξανέτιλαν*, mert nem *vala*²⁾ (quia non habebant *διὰ τὸ μὴ εἶχεν*) földnek mélysége

¹⁾ Alább a beszéd utóbbi része önhangzás alakban jön elő: *esének a tövises*ke, mintha ezen esésben (némi akadályok — a tövises — miatt) a tartóbságot akarná kifejezni, így a többiek is.

²⁾ Ezen *vala* és a föntebbi *volt* a latinban mindkét helyen imperfectum, igen szépen megkülönbözteti a magyarban a *tartósbabb* és *bedlló* múltat, emez a kőre esésre, amaz a kikelésre vonatkozva.

70) *megkövéredett* (incrassatum est *ἐπαχύνθη*) e népnek ő szíivők.

71) És a fülökkel nehezen *hallottanak* (audierunt *ἥκουσαν*) és ő szemeket *berekesztették* (clausurunt *ἐκάμυσαν*)

72) Mert sok proféták *kévénták* (cupierunt *ἐπιθύμησαν*) lát-
niok és nem *látták* (non viderunt *οὐκ εἶδαν*), és hallaniok és nem *hallották* (non audierunt *οὐκ ἥκουσαν*).

73) Ez az ki *vettetett* (seminatus est *ὁ σπαρσίς*) út félen.

74) Ki kedig *vettetett* (mint 73.) a kövesre.

75) Ki kedig *vettetett* (mint 73.) a tüvisbe.

76) De a ki a jó földbe *vettetett* (mint 73.).

77) Mennyeknek országa hasonlatik emberhez, ki *vetett* (seminavit *σπείραρι* ¹⁾) jó magot ő szántásába, mikor kedig népek elaludtak volna, *jött* ²⁾ (venit *ἦλθεν*) ő ellensége és feljöl rejá *vetett* (seminavit *ἐπίσπειρεν*) konkolyt a búza közibe és *elment* (abiit *ἀπῆλθεν*).

78) Az ellenséges ember *töttö* (fecit *ἐποίησεν*) azt.

79) Mely *mondattott* (dictum est *το ῥηθὲν*).

80) Ki *vetette* (seminavit *ὁ σπείρας*) azokat

81) *választották* (elegerunt *συνέλεξαν*) a jókat ő edényekbe, a gonoszokat kedig *kieresztették* (foras miserunt *ἔξω ἔβαλον*).

82) *Értették-e* (intellexistis? *συνήκατε*;) mind ezeket.

XIV. Fejezet.

83) Ő *költ fel* (surrexit *ἤγερθη*) halottaiból.

84) Herodes kedig *megfogta* (tenuit. *πρατήσας*) Jánost és *megkötelezte* (alligavit *ἔδησεν*) őtet.

85) És az idő immár *elmúlt* (praeteriit *παρῆλθεν*).

86) És valakik *illették, megvigasztanak* (tetigerunt, *salvi facti sunt ἦσαντο, δισώθησαν*).

XV. Fejezet.

87) Mert isten úgy *mondott* (dixit *εἶπεν*).

88) És *megsemmiejtették* (irritum fecistis *ἠκυρώσατε*) Istennek parancsolatját.

¹⁾ Részesülő mint föntebb is.

²⁾ Ezen összetett mondatban a fordítás, kivált összehasonlítva a következő mondattal, igen nagyon jellemző, miről alább.

- 89) Jól *profétált* (prophetavit *επροφητεύσειν*) Isaias proféta tírólatok.
 90) Kit nem *plántált* (plantavit *εφώτευσειν*) en menyeyi atyám.
 91) *Elfeledkeztek* (obliti sunt *επελάθοντο*) kenyereket venni.

XVI. Fejezet.

- 92) És hány kosarokkal *vöttetek fel* (sumsistis? *ελάβετε*).
 93) Mert nem a kenyerekről *mondottam* (dixi *εἶπον*).
 94) Mert test és vér nem *jelentette* (revelavit *ἀπεκάλυψεν*) ezt teneked.

XVII. Fejezet.

- 95) Mert Illés immár *eljött* (venit *ἦλθεν*) és nem *esmerték meg* (cognoverunt *επέγνωσαν*) ötet, de *töttének* (fecerunt *εποίησαν*) ő rajta, valamit *akartak* (voluerunt *ἠθέλησαν*).

XVIII. Fejezet.

- 96) Mert *jött* (venit *ἦλθε*) embernek fia.
 97) Kik sonha el nem *tévehettek* (erraverunt).
 98) *Megnyerted* (lucratus eris *ἐκέρδησας**) te atyádfiát.
 99) Ki *akart* (voluit *ἠθέλησειν*) számot vetni.

XIX. Fejezet.

- 100) Nem *olvastátok-e* (non legistis? *οὐκ ἀνέγνωτε*).
 101). Mert ki *tött* (fecit *ὁ κτίσας*) embereket kezdettől fogván, férfiat és némbriet *töttü* (= tötte fecit *εποίησεν*) azokat
 102) Kiket Isten *egybeszerketett* (conjunxit *συνέζευξεν*).
 103) Mit *parancsolt* (mandavit *εντειλάτο*) Mojzes?
 104) Mert Mojzes tü jonhotok (= szívetek) keménységére *engedte* (permisit *επέτρεψεν*).
 105) Kezdetől fogván kedig nem *volt* (fuit *γέγονεν*) így.
 106) Mend ezeket *öriztem* (custodivi *εφύλαξα*).
 107) Íme mü mendeneket *meghagytonk* (reliquimus *ἀφήκαμεν*) és tégedet *küvettönk* (secuti sumus *ἠκολουθήσαμεν*).

XX. Fejezet.

- 108) Ki *kiment* (exiit *εξῆλθεν*) fogadni műveseket.

*) Az egész így áll: „Ha tégedet hallgataud, *megnyerted*“ tehát itt jó. vöről van szó, mint a latin is kifejezi.

109) Mert senki münket *meg* nem *fogadott* (conduxit *ἐμισθώσατο*).

110) És velönk egyenlökké *tötted* (fecisti *ἰσοίησας*) azokat, kik *viseltük* (qui portavimus *τοῖς βασιύασσιν*) napnak és höségnak terhét.

111) Kiknek *alkottatott* (paratum est *ἡτοιμασαι*).

112) Embernek fia nem *jött* (venit *ἦλθεν*) szolgálatni, de *jött* szolgálai.

XXI. Fejezet.

113) Mely *mondatott* (dictum est *τὸ ὀηθὲν*).

114) Áldott ki *jött* (venit *ὁ ἐρχόμενος*).

115) És mikor bement volna Jérusálembe *megrendölt* (com-mota est *ἐσεισθη*) mend a város.

116) Tü kedig *töttétek* azt (fecistis *ποιεῖτε*) tolvajoknak bar-langájá.

117) A csudákat, kiket *tött* (fecit *ἰποιήσεν*).

118) Nemde *olvastatók-e* (legistis? *ἀνέγνωτε*);, mert gyermek-dedeknek és emöknek szájokból *töttél* (perfecisti *κατηριζω*) di-csérertet.

119) Ki *adta* (dedit *ἔδωκεν*) teneked e hatalmat.

120) Mire nem *hittetek* (credidistis *ἐπιστεύσατε*) annak?

121) Melyik *töttü* (= tötte fecit *ἰποιήσεν*) e kettü közzül az atyának akaratját?

122) Mert *jött* (venit *ἦλθεν*) János tü hozjátok igazságnak útában és nem *hittetek* (credidistis *ἐπιστεύσατε*) neki és a paráznák *hitte-nek* (crediderunt *ἰπιστευσαν*) neki, de tü látvátok ingyen poeniten-tiát sem *fogtatok* (poenitentiam habuistis *μετεμελήθητε*).

123) Vala ember házi atya, ki *plántált* (plantavit *ἐφύτευσεν*) szölöt és sövénynyel *megkörnýékezte* (circumdedit *περιέθηκεν*) és *ásott* (fodit *ᾠρυξεν*) sajtót ö benne és tornyot *rakott* (aedificavit *ᾠκοδόμησεν*) és *adta* (locavit *ἔξεδωκεν*) ötet a vinczelléreknek és ö maga zarándoklani *eredett* (profectus est *ἀπεδημήσεν* *).

124) Mi nem *olvastatók-e* (legistis *ἀνέγνωτε*) írásokban: A kö-vet kit a rakók *megutáltanak* (reprobaverunt *ἀπεδοκίμασεν*), ez *lött*

---

*) Az ezután következő mondatokban, egy másik múlttal összekötte-tésben „Mikor kedig a gyümölcsözetnek ideje *elközélejtett volna*“ már önhang-zós múltak állanak.

(factus est ἐγενήθη) a szegeletnek fejezetében, úrtól *lött* ez (factum est hoc ἐγένετο αὐτη).

XXII. Fejezet.

125) Ki *tött* (fecit ἐποίησεν) menyeközött ő fiának és *eresztette* (misit ἀπέστειλεν) ő szolgálait hívni a hivatalosokat ¹⁾).

126) En bikáim és en házi madaraim *megölettek* (occisa sunt τεθνεύεα).

127) Mire *jöttél* ide be? (intrasti εἰσῆλθεις).

128) Mojzes úgy *mondott* (dixit εἶπεν).

129) Mert mind heten *vallották* (habuerunt ἔσχον) őtet.

130) Nem *olvastátok-e* (legistis ἀνέγνωτε), mi *mondattott* (dictum est το ῥηθὲν).

131) *Mondott* (dixit εἶπεν) ur en uramnak.

XXIII. Fejezet.

132) Mojzesnek székin *ültek* (sederunt ἐκάθισαν) az irástudók.

133) És *meghagyátok* (reliquistis ἀφήκατε) azokat melyek öregbek.

134) Kik a profétákat *megölték* (occiderunt).

135) Ki *elötletett* (effusus est).

136) Kik te hozzád *eresztettek* (missi sunt).

137) Hányszor *akartam* ²⁾ (volui, ἐθέλησα) te fiadat egybegyöjtenem?

138) Áldott ki *jött* (venit) úrnak nevében.

XXIII. Fejezet.

139) Ki *megmondattott* (dicta est το ῥηθὲν) Dániel profétának miatta.

140) Mert akkor oly nagy törödelm leszén, mely sonha nem *volt* (fuit γέγονεν).

141) Mert a választottakért *megkurtábjattak* (breviabuntur κολοβωθήσονται ³⁾).

142) Ím *megmondottam* (praedixi προείρηκα) tünettek.

143) Mert miként *volt* (nincs az eredetiben) Noénak napiban.

144) Kit ő ura *szerzett* (constituit κατέστησεν).

¹⁾ Alább, esmeg' után már *ereszté* áll.

²⁾ Alább rávitelesen: nem *akarád*.

³⁾ Mind a latinban, mind a görögben *jövő*.

XXV. Fejezet.

145) Ím *eljöött* (venit) a vőlegény.

146) Mikor kedig elmennének venniük, *eljöött* ¹⁾ (venit ἦλθεν) a vőlegény ²⁾.

147) És *berekesztetett* (clausa est ἐκλείσθη) az ajtó.

148) Miként zarándoklani eredett ember *híttá* (vocavit ἐκάλεισεν) ő szolgálit és *adta* (tradidit παρέδωκεν) azoknak ő javit, és egynek *adott* (dedit) ἔδωκεν) őt girát . . . . és legottan *eleredett* (profectus est ἀπεδήμησεν).

149) De sok idő után *eljöött* (venit ἔρχεται) a szolgálknak urok és *számat vetett* (posuit rationem συναίρει λόγον).

150) Ím más ötöt *nyertém* a felett (superlucratus sum ἐκέρδησα).

151) Mert kevesben *voltál* (fuisti ἦς) hü.

152) Uram két girát *adtal* (tradidisti παρέδωκας) ennekem, ime más kettőt *nyertem* (lucratus sum ἐπέρδησα).-

153) Mert kevesben *voltál* hü (mint 151)

154) Mert aratsz hol nem *vettél* (seminasti ἔσπειρας) és győjtesz hol nem *himtettel* (sparsisti δισεκόρπισας).

155) (Ugyanezek az 1-ső személyben).

156) En *eheztem* (esurivi ἐπείνασα) és ennekem ennem *adtatok* (dedistis ἐδώκατε ³⁾).

157) Tömlöczben valék (eram) és *jöttetek* (venistis ἦλθατε) en hozjám.

158) Ur mikor *láttonk* (vidimus εἰδωμεν) tégedet ehezted és *etettönk* (pavimus ἐθρέψαμεν) tégedet ⁴⁾.

159) Bizony mondom tinéktek, míglen atyámifiai közzől egynek *töttétek* (fecistis ἐποίησατε) ennekem *töttétek*.

160) Ki *alkottatott* (paratus est) ördögnek.

161) Úr mikor *láttonk* (mint föntebb 158. alatt).

162) Míglen nem *töttétek* (mint 159.)

XXVI. Fejezet.

163) Mert jó művelkedet *művelkedett* (operata est εὐργάσατο) en rajtam.

¹⁾ T. i. azután, mikor már elmentek.

²⁾ Lásd az önhangzós múltat is függő mondatban.

³⁾ A többi következő önhangzós múlt.

⁴⁾ A többi is mássalhangzós múlt.

164) Mert *eresztette* ¹⁾ a kenetet en testemre, eltemetendőnek *tött* (fecit *εποιήσεν*) engemet.

165) Hogy ő ezt *töttü* (mint 164.)

166) Egy ideiglen sem *vigyázhattál* (potuistis *ισχύσατε*) en velem.

167) Mire *jöttel* (venisti).

168) *Úgyan jöttetek* (existis *εξήλθατε*) miként tolvajok.

169) *Ménden napon tü nálatok ültem* ²⁾ (sedebam *εκαθεζόμην*) a templomban tanejtván és nem *fogtatok meg* (tenuistis *εκρατήσατε*) engemet.

170) Ez úgy *mondott* (dixit *εφη*).

171) *Káromlott* (blasphemavit *έβλασφήμησεν*) . . . . im most *hallottátok* (audistis *ήκούσατε*) e káromlatot.

172) Egyebek kedig tenyereket ő orczájára *adtanak* (dederunt).

173) Profétizálj műnekönk, ki az ki tégedet *csapott* (percussit)

XXVII. Fejezet.

174) *Bűnhöttem* (peccavi *ήμαρτον*), az ártatlan vért elárolván.

175) *Tahát beteljesedett* mely *mondattott* (impletum est *επληρώθη το όρηθέν*).

176) *Kit bérlettek* (appretiaverunt *έτεμήσαντο*) Izrael fiaitól és *adták* (dederunt *έδωκαν*) azokat a fazokasnak földöiért.

177) *Miként szerzette* (constituit *συνέταξεν*) ennekem úr.

178) Mert *gyetrettem* (passa sum *έπαθον*) ma látat miatt.

179) *Mi gonoszt tött* (fecit *εποιήσεν*).

180) *Mely mondattatott* (dictum est *το όρηθέν*).

181) *Megosztották* (diviserunt *διαμερίσαντο*) ő magoknak en ruhát és en ruhámon *eresztettek* nyilat (miserunt sortem *έβαλον κληρον*).

182) *Tahát megfeszítették* (crucifixi sunt *σταυροῦνται*) ő velek tolvajok.

183) *Reménkedett* (confidit *πέποιθεν*) Istenbe.

184) Mert úgy *mondott* (dixit *είπεν*).

185) Mire *hagytal meg* (dereliquisti *έγκατέλιπες*) engemet.

186) *Uronk! megemlekeztünk* (recordati sumus *εμνήσθημεν*).

¹⁾ Múlt részesülő.

²⁾ Azon esetek közé tartozik midőn imperfectum is (sedebam) mássalhangzós múlttal fejeztetik ki.

187) E hitető még elevente úgy *mondott* (dixit εἶπεν).

188) *Felkölt* (surrexit ἠγέρθη) halottaiból.

XXVIII. Fejezet.

189) Ő félemétől kedig *megijedtek* (exterriti sunt ἐσεισθησαν) az örízők és *löttenek* (facti sunt ἐγενήθησαν) miként holtak ¹⁾.

190) Mert tudom, hogy Jézust keresitek, ki *megfeszéjtetett* (crucifixus est τὸν ἐσταυρωμένον — részesülő).

191) Nincs itt mert *felkölt* (surrexit ἠγέρθη) miként *mondotta* (dixit εἶπεν).

192) Ott ötet meglátjátok miként *mondotta*.

193) Mert *eljöttek* (venerunt) ő tanéjtványi ez éjjel és mű aluvánk *elurozták* (furati sunt ἐκλεψαν) ötet.

194) Énnekem *adatott* (data est ἐδόθη) minden hatalom.

195) Valamelyeket *parancsoltam* (mandavi ἐνετείλαμην) tünektek.

B) *Összetett vagy körülírt múlt, mint tartós múlt független és egyszerű mondatban.*

II. Fejezet.

1) Ime ²⁾ a csillag, kit láttak vala napkeleten, *előlkeli vala* (antecedebat προῆγεν) őket.

2) Kik *keresik vala* (qui quaerebant οἱ ζητοῦντες) a gyermeknek lelkét.

III. Fejezet.

3) Ez János kedig *val vala* (habebat εἶχεν) ruhát tevének szöréből.

4) Tahát *kimegyen vala* (exibat ἐξεπορεύετο) ő hozjá mend Jérusálem.

5) János kedig *megtiltja vala* (prohibebat διεκώλυεν)

III. Fejezet.

6) Angyalok vépének és *szolgálnak vala* (ministrabant διακόνουν) neki.

¹⁾ A közvetlen előzőkben önhangzós múlt van.

²⁾ Ime' már időkörülményre vonatkoznék, melyről alább leszen szó a mely t. i. az önhangzós múltnál gyakran előfordúl.

- 7) *Ki ül vala* (sedebat ὁ καθήμενος) setétségben.
 8) *És megkeréngi vala* (circuibat περιήγεν) Jézus ménd Galileát.
 9) *És kik ördögöket valnak vala* (qui daemonia habebant δαιμονιζομένους).

VIII. Fejezet.

- 10) *És felkele és szolgál vala* (ministrabat διηκόνει) nekik.
 11) *És kiveti vala* (ejjiciebat ἐξέβαλεν) a szelleteket igével.
 12) *De ő aloszon vala* (dormiebat ἐκάθευδεν).
 13) *Bizon az emberek csudálkodnak vala* (mirati sunt ἐθαύμασαν).
 14) *Az ördögök kedig kérik vala* (rogabant παρεκάλουν).

IX. Fejezet.

- 15) *És im hoznak vala* (offerebant προσέφερον) neki egy köszvényest.
 16) *Ki vérrel hasál vala* (sanguinis fluxum patiebatur αίμορροῦσα).
 17) *Mert ő úgy mond vala* (dicebat ἐλεγεν).
 18) *És megmövetik (= nevetik) vala* (deridebant κατσελέλων).
 19) *A leválták kedig mondnak vala* (dicebant ἐλεγον).
 20) *És megkeröli vala* (circuibat περιήγεν) Jézus ménd a városokat.

XII. Fejezet.

- 21) *És kérik vala* (interrogabant ἐπηρώτησαν) ötet.
 22) *És ménd a gyölekezetek csudálkodnak vala* (stupebant ἐξίσταντο) és *mondnak vala* (dicebant ἐλεγον).

XIII. Fejezet.

- 23) *És ménd a gyölekezetek állnak vala* (stabat εἰσπηκει) a mar-ton és *beszél vala* (locutus est ἐλάλησεν*) nekik példabeszédekben.
 24) *És példabeszéd nélkül nem beszél vala* (loquebatur ἐλάλει) nekik.
 25) *És így meggonoszbodnak vala* (scandalisabantur ἐσκανδαλίζοντο) ő benne.

XIII. Fejezet.

- 26) *Mert János úgy mond vala* (dicebat ἐλεγεν).

*) Se a latinban se a görögben nem imperfectum.

- 27) Mert úgy *vallják vala* (habebant *εἶχον*).
 28) Kik ő vele egybe *ülnek vala* (recumbebant).
 29) A hajócska kedig a haboktól *hagygáltatik vala* (jactabatur) a tenger közepett.
 30) Es *kéri vala* (rogabant *παρακάλων*) ötet.

XVI. Fejezet.

- 31) És azok *gondolkodnak vala* (cogitabant *διελογίζοντο*).
 32) És *kérdi vala* (interrogabat *ἠρώτα*) ő tanejtványit ¹⁾.

XVII. Fejezet.

- 33) Kik a didragmát *veszik vala* (accipiebant *οἱ λαμβάνοντες*).

XVIII. Fejezet.

- 34) Ki *tartozik vala* (debebat *ὀφειλέτης*) tíz ezer girával.
 35) Ki *tartozik vala* (debebat *ὄφειλεν*) neki száz pénzzel.
 36) És mindenét mie *vala* (quae habebat *ὅσα ἔκει*).
 37) Melyek *lesznek vala* ²⁾ (fiebant *ταχενόμενα*).
 38) Nemde teneked es *kegyelmezned kell vala* (opportuit *ἔδει* ³⁾).

XIX. Fejezet.

- 39) Ő tanejtványi kedig *megporejtják* (= piritják) *vala* (increpabant *ἐπιτίμησαν* ⁴⁾).

XX. Fejezet.

- 40) A gyölekezet kedig *megfeddi vala* (increpabat *ἐπιτίμησεν*) azokat.

- 41) És azok attól (= annál) inkább *üvöltnek vala* (clamabant *ἔκραξαν* ⁵⁾).

XXI. Fejezet.

- 42) A sok gyölekezet kedig *terejti vala* (straverunt *ἔστρωσαν* ⁶⁾) ő ruháját az útban.

¹⁾ Megelőzi ezt egy fő mondat: „Jövő (= jöve a görögben *ἐλθών* részszülő) kedig Jézus FülöpCesariának vidékibe“ (erre jön:) „és kérdi vala ő tanejtványit.“ Miért ezt függő mondatnak is tekintetjük.

²⁾ Alább is, midőn a latinban ezen kifejezést találjuk: *facta fuerant*.

³⁾ A latinban múlt, a görögben imperfectum.

⁴⁾ A görögben aoristus, valamint a 40-ben is.

⁵⁾ A görögben ismét aoristus.

⁶⁾ Se a latin se a görög nem imperfectum.

43) És egyebi *metélnek vala* (caedebant *ἐκοπτον*) ágakat a fákról és *terejtik vala* (sternebant *ἐστροώννον*) az útban.

44) A gyölekezetek kedig kik *előlkelik vala* és kik *követik vala*, *üvöltnek vala* (praecedebant et quae sequebantur, clamabant *οἱ προάγοντες αὐτὸν καὶ οἱ ἀκολούθουντες ἔκραζον*).

45) A népek kedig *mondnak vala* (dicebant *ἐλεγον*).

46) És ott lakozék és ¹⁾ *tanejtja vala* Isternek országaról őket.

47) És azok *gondolkoznak vala* (cogitabant *διελογίζοντο*) ő benne.

48) Mert ménd *vallják vala* (babebant *ἔχουσε*) János mént prophétát.

49) És *keresik vala* ²⁾ quaerentes *ζητοῦντες* — egyik sem imperfectum) ötet megfogniok.

50) Mert miként prophétát *vallják vala* (habebant *εἶχον*) ötet.

XXII. Fejezet.

51) És senki sem *felelhet vala* (poterat respondere *εδύνατο ἀποκριθῆναι*) neki.

52) És senki sem *merészik vala* (ausus fuit *ετόλμησεν* ³⁾) a naptól fogván továbbá ötet kérdeni.

XXIII. Fejezet.

53) Ezeket *kell vala* (oportuit *ἔδει* ⁴⁾) tennetek.

XXV. Fejezet.

54) Gonosz rest szolga *tudod vala* (sciebas *ᾔδεις*) mert (= hogy)

¹⁾ Innentől kezdve a mondat többi része nincs az én birtokombeli kiadásokban, melyek egyike : Novum Testamentum graece. Recognovit (etc.) Georg Christian Knappius. Halae ; másika : Novum Testamentum graecum ex codice vaticano, latinum ex vulgatae editionis exemplaribus romanis collectum edidit *Valentinus Loch*. Ratisbonae. Nevezetes ezen ide toldott mondat nyelvészeti tekintetben azért, mert független és csak egymás mellé rendelt mondatban, hol még az igeidő is igen egyenlő tartamú, a két múlt (*lakozék, tanejtja vala*) egymással fölcseréltetik, tehát alak tekintetében egyjelentésűnek vétetik.

²⁾ Lehet függő mondatnak is tekinteni, mint alább C. 25.

³⁾ Egyik sem imperfectum.

⁴⁾ A latinban: perfectum.

aratok hol nem vettem és győjtök hol nem himtettem, azért kellett volna az en pénzemet a pénz váltóknak adnod ¹⁾.

XXVI. Fejezet.

55) *Mondnak vala* kedig (dicebant autem ἔλεγον δέ).

56) Mert ez *eladathatik vala* sokon és *adathatik vala* szegényeknek (potuit venundari multo et dari pauperibus εδύνατο stb. ²⁾).

57) Ki scariuti Judasnak *mondatik vala* (dicebatur ó λεγόμενος — részesülő).

58) És ennek utána *keresi vala* (quaerebat ἐζήτει) azokat.

59) Azonképen *mondnak vala* (dixerunt εἶπον) ménd a tánejt-ványok.

60) Péter kedig messzöl *követi vala* (sequebatur ἠκολούθει) ötet.

61) A papok fedelme (= fejedelme) kedig és ménd a tanács *keresnek vala* (quaerebant ἐζήτουv) hamistanóságot.

62) Jézus kedig *vesztegl vala* (tacebat ἐσιώπα).

63) És nagy csapásokkal *verik vala* (cecidierunt ἐκολαφισεν ³⁾).

64) Péter kedig *ül vala* (sedebat ἐκάθητο) küvöl a pitvarban.

65) És kevésbé vártatván vépének ő hozjá, kik a tüznél *állnak vala* (stabant oi ἐσιτώτες).

XXVII. Fejezet.

66) Mert *tudja vala* (sciebat ᾔδει).

67) És azok inkább *ivöltnek vala* (clamabant ἔκραζον) mondván.

68) Azonnan múlók (= mellette elmenők) kedig *káromlják vala* (blasphemabant ἐβλασφήμουv) ötet.

69) Azonképen is a papok fedelmi (= fejedelmi) *káromlják vala* (illudentes ἐμπαιζοντες) ötet, mondván ⁴⁾).

70) Azonképen kedig a tolvajok is, kik megfeszajtettek *vala* ő vele, *káromlják vala* (improperabant ὠνειδίζον) ötet.

71) És *ad vala* innja neki (dabat ei bibere ἐπότιζεν).

¹⁾ Tulajdonképen itt a legtökéletesebb föltételes múlt rejlik: „*ha tudod vala . . . kellett volna*“, épen mint újabb időben divatos.

²⁾ A latinban perfectum.

³⁾ Egyik sem imperfectum.

⁴⁾ Az eredetit tekintve megvan fordítva: *mondván am. dicebant* és *káromlják* részesülőben.

72) De az egyebi *mondnak vala* (dicebant εἶπαν).

73) Melyek *lesznek vala* (fiebant τα γινόμενα).

XXVIII. Fejezet.

74) És *ül vala* (sedebat ἐκάθετο) fellyől rajta.

C) Összetett vagy körülírt múlt függő mondatban.

I. Fejezet.

1) Mert kedig József ö férje igaz volna és nem akarná ötet beadni (cum esset justus et nollet eam traducere ¹⁾ *akarja vala* (voluit ἐβουλήθη) ötet titkon elhadni.

II. Fejezet.

2) És egybegyöjtván a papoknak minden fedelmeket *tudakozik vala* (sciscitabatur ἐπυνθάνετο) ö tőlök.

3) Herodes híván a magosokat, szerelme *tanolja vala* (didicit ἠκροβῶσαι ²⁾ ö tőlök a csillagnak idejét a mely *tetet vala* ³⁾ nekik.

III. Fejezet.

4) És *megkeresztelkednek vala* (baptizabantur εβαπτίζοντο) ö tölő Jordánban, ö bünöket meggyunván.

V. Fejezet.

5) És ö szája megnyitván *tanejtja vala* (docebat ἐδίδασκεν) őket.

VII. Fejezet.

6) És úgy lön, mikor Jézus megvégezte volna a beszédeket, *csudálkodnak vala* (admirabantur ἐξεπλήσσοντο) a gyölekezetek.

¹⁾ Az első mondatbeli igék a görögben csak részesülőkben vagynak : δικαίος ὢν καὶ μὴ θέλων αὐτὴν δειγματίσαι, miket magyarban szinte így fejezhetünk ki : József igaz levén és nem akarván ötet elárulni, körülírva pedig ma ekképen írónk : mivel pedig József igaz volt és nem akarta ötet elárulni : (következik a függő mondat), tehát akarja vala ötöt titkon elhagyni. Több helyütt följegyeztem a görög részesülőt a latin teljes mondat mellett.

²⁾ A latinban mind itt, mind az 1-ső sz. alatt perfectum áll.

³⁾ A magyarban a tárgyhoz mérve tökéletesebb az előbbi múlt alakja, mint a latinban, hol az csak múlt (apparuit). A görögben részesülő áll : a föltetzett csillag idejét.

7) És ötet látván *kérik vala* (rogabant *παρεκάλεισαν*).

IX. Fejezet.

8) És jövéjek *esznek vala* egybe (discumbebant *συνανέειντο*).

9) És e (= ezt) látván a leválták *mondnak vala* (dicebant *ἔλεγον*).

10) És felkelvén Jézus *követi vala* (sequebatur *ἠκολούθησεν*) ötet ő tanejtványival.

XII. Fejezet.

11) És az elővető kenyereket megöttö (= megette), kiket nem *illik vala* (licebat *ἐξὸν ἦν* ¹⁾) neki megenni.

12) Kimenvén kedig a leválták tanácsot *tartnak vala* (faciebant *ἔλαβον* ²⁾) ő ellenc.

13) Még ő e beszélvén a gyölekezeteknek, im ő anyja és atyja-fiai *állnak vala* (stabant *εἰστήκεισαν* künn).

XXIII. Fejezet.

14) A napon kimenvén Jézus a házból, *ül vala* (sedebat *ἐκάθητο*) a tenger mellett.

15) És jutván ő hazájába, *tanejtja vala* (docebat *ἐδίδασκεν*) őket ő sinagógájokban.

XIII. Fejezet.

16) És leszállván Péter a hajócskából, *jár vala* (ambulabat *περιπατήσεν* ³⁾).

XXV. Fejezet.

17) És im egy cananeai némbéri a vidékből kijöven *ivölt vala* (clamavit ⁴⁾) *ἔκραζεν*).

18) És ő hozjá vépvén, ő tanejtványi *kérik vala* (rogabant *ἤρωτων*) ötet.

19) És felmenvén a hegyre, *ül vala* (sedebat *ἐκάθητο*).

XVIII. Fejezet.

20) Leesvén kedig a szolga, *kéri vala* (orabat *προσέειπε*) ötet.

¹⁾ A megelőző mondattal együtt igen érdekes. Lásd alább D. 65.

²⁾ A görögben aoristus.

³⁾ A görögben aoristus.

⁴⁾ A latinban perfectum.

21) Ki megfogván *megfojtja vala* (suffocabat *ἐπιγειν*) ötet.

22) És az ő fele szolgál¹⁾ lecsvén, *kéri vala* (orabat *παρεκάλει*) ötet.

XX. Fejezet.

23) Az előlsők kedig jöven azt *alajtják vala* (arbitrati sunt *ἐνόμισαν*²⁾), hogy többet volnának vendők.

24) Vőnek kedig ők is egy pénzt és vevéjek *morognak vala* (murmurabant *ἐγόγγυζον*) a házi atya ellen.

XXI. Fejezet.

25) És mikor hallották volna a papi fedelmek és a leválták ő példabeszédit, megismerék, hogy ő rólok mondana és *keresik vala* (részesülő mind a latinba mind a görögben).

XXIV. Fejezet.

26) És kimenvén Jézus a templomból *megyen vala* (ibat *επορεύετο*).

XXVI. Fejezet.

27) Estve lévén kedig *egybe ül vala* (discumbebat *ἀνέκειτο*) ő tizenket tanejtványival.

28) És bemenvén *ül vala* (sedebat *ἐκάθητο*) a szolgálkkal.

XXVII. Fejezet.

29) És fél térdre térdeplvén ő előttö káromlatot *tesznek vala* (illudebant *ἐπέπαιξαν*).

30) És ő reá hagyapván vevék a nádat és *verik vala* (percutiebant *ἐνυπτον*) ő agyához.

31) És ülven *örizik vala* (servabant *ἐτήρουν*) ötet.

D) Önhangzós múlt függő mondatban.

M e g j e g y z é s. Már az összetett múltnál is, mint láttuk, a mondatok kétféle osztályát kelle megkülönböztetnünk, az önhangzós múlt pedig, mint legitten látandjuk, négyféle mondatban fordul elő, ú. m.

¹⁾ Szolgotárs, szolgafél.

²⁾ Se a latinban se a görögben nem imperfectum-

1) *függő mondatban*, 2) más valamely *időkörülményre vonatkozva*, 3) *tartós értelemben*, 4) a föntebbi eseteken kívül *független mondatban is*.

I. Fejezet.

1) Mikor ő anyja Mária volna menesztetett (cum esset desponsata *μνηστευθείσης*) Józsefnek, *leleték* (inventa est *ἐνρήθη*) ő méhében.

2) Ő kedig e(zt) gondolván (haec autem eo cogitante *ταῦτα δὲ αὐτοῦ ἐνθυμηθέντος*) ime úrnak anygala *jelenék* (apparuit *ἐφάνη*).

3) József kedig felkelvén (exurgens *ἐγερθείς*) álmából, *tön* (fecit *ἐποίησεν*) miként parancsolá ő neki urnak anygala és *vené* (accepit *παρέλαβεν*) és nem *esmeré meg* (non cognoscebat *οὐκ ἐγίνωσκεν* ¹⁾).

II. Fejezet.

4) Mikor született volna Jezus (cum natus esset Jesus *τοῦ δὲ Ἰησοῦ γεννηθέντος*) — ime a magosok *jövének* (venerunt *παρεγένοντο*).

5) Hallván kedig (audiens autem *ἀκούσας δὲ*) Herodes király, *megszomorottaték* (turbatus est *ἐταράχθη*).

6) Kik mikor hallották volna (qui cum audissent *οἱ δὲ ἀκούσαντες*) a királyt, *elmenének* (abierunt *ἐπορεύθησαν*).

7) És bemenvéjek (intranses *ἐλθόντες*) a házba *lelék* (invenerunt *εἶδον*) a gyermeket és leesvéjek (procidentes *πεσόντες*) *imádák* (adoraverunt *προσεκύνησαν*) ötöt és ő kencsek megnyitván (apertis thesauris *ἀνοιξαντες τοὺς θησαυροὺς*) ajánlának (obtulerunt *προσέφεραν*) neki ajándokokat.

8) És felelet vénén (responso accepto *χρηματισθέντες*) álmokban, más úton *fordulának meg* (reversi sunt *ανεχώρησαν*).

9) Kik mikor elmentek volna (qui cum recessissent *αναχωρησάντων δὲ αὐτῶν*) ime úrnak anygala *jelenék* (apparuit *ἐφάνη*).

10) Ki felkelvén (qui consurgens *ὁ δὲ ἐγερθείς*) *vené* (accepit *παράλαβεν*) a gyermeket és *mene* (secessit *ανεχώρησεν*) Egyiptomba

11) Tahát Heródes látván (videns *ιδῶν*), mert megcsalattatott volna a magosoktól, igen *megharagvék* (iratus est *ἐθυμώθη*) és eresztvén *megölö* ²⁾ (occidit *ἀνείλεν*).

12) Heródes meghalván kedig (defuncto autem Herode *τελε-*

¹⁾ Ime itt ez utóbbi latin és görög imperfectumoknak is a magyarban az önhangzós múlt felel meg, mint több más esetben.

²⁾ = *Megöle*.

ντήσαντος δὲ τοῦ Ἡρώδου) ime urnak angyala *jelenék* (apparuit γαί-
νεται¹⁾).

13) Ki felkelvén (mint 10) és jövö (= jöve, venit εἰσῆλθεν) Izrael földébe.

14) Hallván kedig (audiens autem ακούσας δὲ), hogy Archelaus országlana Judeában . . . *félemék* (timuit ἐφοβήθη) oda menni.

15) És intetvén (admonitus χρηματισθεῖς) álmában, *mene* (secessit ἀνεχώρησεν) Galileának vidékébe.

16) És *jutván* (veniens ἐλθὼν) *lakozék* (habitavit κατώκησεν) a városban.

III. Fejezet.

17) *Látván* kedig a leváltáknak . . . sokit . . . *monda*²⁾ (dixit εἶπεν) nekik.

18) Felelvén kedig Jézus *monda* (dixit εἶπεν).

19) Jézus kedig megkereszteltetvén, legottan *felmene* (ascendit ἀνάβη) a víztől és ime *megnyílnak* (aperti sunt ἠνεώχθησαν) neki mennyek és *látá* (vidit εἶδεν) Istennek lelkét.

IV. Fejezet.

20) És mikor böjtölt volna negyven napokban és negyven éjekben, annakutánna *ehezék* (esuriit ἐπεινάσεν) és hozjá vérpén a ké-sértő *monda* (dixit εἶπεν) neki.

21) Ki felelvén *monda* (dixit εἶπεν) neki.

22) Mikor kedig hallotta Jézus, hogy János eladatott volna, *mene* (secessit ἀνεχώρησεν) Galileába.

23) És Nazareth nevő város meghagyván, *jövö* és *lakozék* (venit et habitavit ἐλθὼν κατώκησεν).

24) Járván kedig Jézus . . . *látá* (vidit εἶδεν) két atyafiat és *monda* (ait λέγει³⁾).

25) És azok hálójok meghagyván *követék* (secuti sunt ἠκολούθησαν) ötet. És innen elébb menvén *látá* (vidit εἶδεν) más két atyafiat . . . és *hivá* (vocavit ἐκάλεσεν). Azok kedig hálójok és atyjok meghagyván *követék* (mint föntebb) ötet.

¹⁾ A görögben csak jelen idő van.

²⁾ Nem 'mondá', mert a IX. fejezetben *mondnak* (nem 'mondják') vala és számos helyeken *mondának* nem : *mondák*.

³⁾ A görögben jelen.

V. Fejezet.

26) Látván kedig Jézus a gyölekezeteket *felmene* (ascendit ἀνέβη) a hegyre és mikor leült volna *vérének* (accesserunt προσήλθον) ő hozjá ő tanejtványi.

VIII. Fejezet.

27) Mikor kedig leszállott volna Jézus a hegyről, *követék* (secutae sunt ἠκολούθησαν) ötet sok gyölekezetek.

28) És im egy poklos jövéen *imádá* (adorabat προσεκύνει *) ötet.

29) És kinyojtván ő kezét *illeté* (tetigit ἤψατο) ötet.

30) Mikor kedig bement volna, *vérék* (accessit προσήλθεν) ő hozjá a centurio.

31) És felevén a centurio monda (ait ἔφη).

32) Hallván kedig ezt Jézus *csudálkodék* (miratus est εθαύμασεν) és monda (dixit εἶπεν).

33) És mikor jutott volna Jézus Péternek házába *látá* (vidit εἶδεν) ő napát fekete . . . és *illeté* (tetigit ἤψατο) ő kezét és *meghagyá* (dimisit ἀφήκεν) ötet a hideglelet és *felkele* (surrexit ἠγέρθη).

34) Estve levén kedig *hozának* (obtulerunt προσήνεγκαν) neki.

35) Látván kedig Jézus sok gyölekezeteket, *parancsolá* (jus-sit ἐκέλευσεν) ő tanejtványinak.

36) És hozjá vépvén egy irástudó monda (ait εἶπεν) neki.

37) És ő a hajócskába felmenvén *követék* (secuti sunt ἠκολούθησαν) ötet.

38) Tahát felkelvén *parancsola* (imperavit ἐπειμήσεν) a szeleknek.

39) És mikor jutott volna Jézus tenger elve, eleibe *kelének* (occurrerunt ὑπήντησαν) neki.

40) És azok kimenvéjek *menének* (abierunt ἀπήλθον) a disznókba.

41) És a városba jutvájok *meghirdeték* (nuntiaverunt ἀπήγγισαν) mindezeket.

IX. Fejezet.

42) És felmenvén Jézus a hajócskába *mene* tenger elve (transfretravit διεπέρασεν) és *juta* (venit ἦλθεν) ő városába.

43) Látván kedig Jézus azoknak hütöket monda (dixit εἶπεν).

*) Imperfectum mind a latinban mind a görögben.

44) És mikor látta volna Jézus ő gondolatjokat *monda* (dixit εἶπεν).

45) Látván kedig a gyölekezetek *félemének* és *dicsővöiték* (timuerunt et glorificaverunt εφοβήθησαν καὶ ἰδοῦξασαν) Istent.

46) És mikor innen elment volna Jézus *látá* (vidit εἶδεν) egy embert a vámon ülette és *monda* (ait λέγει).

46) És felkelvén *követé* (secutus est ἠκολούθησεν) őtet.

47) És hallván Jézus *monda* (ait εἶπεν).

48) Ezt kedig még ő azoknak beszéllette (illo loquente αὐτοῦ λαλοῦντος) im egy fejedelm *vérék* (accessit προσελθὼν ¹⁾) ő hozjá.

49) És őtet látván *monda* (dixit εἶπεν).

50) Mikor látta volna ott a zajgó népet, *monda* (dicebat ἐλεγεν ²⁾).

51) És mikor a nép onnan kiküldetett volna *bemene* és *fogá* (intravit et tenuit εἰσελθὼν ἐκράτησεν) ő kezét.

52) Jézus innen elmenvén *követék* (secuti sunt ἠκολούθησαν) őtet két vakok.

53) Mikor kedig jutott volna a házba, *vérének* (accesserunt προσῆλθον) ő hozjá.

54) Azok kedig kimenvéjek *meghirdeték* (diffamaverunt διεφήμισαν).

55) Azok kedig kimenvéjek ime *hozának* (obtulerunt προσήνεγκαν) neki embert.

56) És az ördögöt kivetvén *megszólala* (locutus est ἐλάλησεν) a néma. És *csudálkodának* (miratae sunt ἐθαύμασαν) a gyölekezetek.

X. Fejezet.

57) Látván kedig a gyölekezeteket *könyörölő* (= könyörtüle misertus est ἐσπλαγχνίσθη) ő rajtok.

58) És egybehíván ő tizenket tanejtványit, *ada* (dedit ἔδωκεν) azoknak hatalmat.

XI. Fejezet.

59) Mikor megvégezte volna a beszédeket, parancsolván ő tizenkét tanejtványinak *elmene* (transiit μετέβη) innen.

¹⁾ A görögben részesülő.

²⁾ Mind imperfectumok.

60) János kedig mikor hallotta volna a kötelekben (fogságban) Krisztusnak művelkedetit, eresztvén kettőt ő tanejtványi közről *monda* (ait εἶπεν).

61) Azok kedig elmenvéjek *kezde* (coepit ἤρξατο) Jézus mondani.

62) Az időben felelvén Jézus *monda* (dixit εἶπεν).

XII. Fejezet.

63) Ó tanejtványi kedig megéheznék¹⁾ *kezdének* coeperunt ἤρξαντο gabonaföket szakgatniok.

64) A leváltak kedig látvájok *mondának* (dixerunt εἶπον).

65) Nem olvastátok-e, mit tött legyen Dávid, mikor *megehezett* és kik ő vele *valának?*²⁾ Miként *bemene* (intravit εἰσῆλθεν) Istennek házába és az kenyereket megöttö (= megette)³⁾.

66) És mikor innen elment volna, *juta* (venit ἦλθεν) ő sinagigájokba.

67) Jézus kedig tudván *elmene* (recessit ἀνεχώρησεν) onnaton és *követék* (secuti sunt ἠκολούθησαν) ötet sokak és *megvigasztá* (curavit ἐθεράπευσεν) őket mend. És *parancsolá* (praecepit ἐπέτιμησεν) nekik.

68) A leváltak kedig hallván *mondának* (dixerunt εἶπον).

69) Jézus kedig tudván ő gondolatjokat *monda* (dixit εἶπεν) nekik.

70) Ki felelvén *monda* (ait εἶπεν) azoknak.

71) És ő felelvén a neki szólónak *monda* (ait εἶπεν).

XIII. Fejezet.

72) A napon kimenvén Jézus a házból, ül vala a tenger mellett és *gyülekezének* (congregatae sunt συνήχθησαν) ő hozjá sok gyülekezetek.

73) Nap kedig felkelvén *meghevölnének* (aestuaverunt ἐκαυμα-

¹⁾ A görög ἐπίνασεν a mutató mód aoristusában áll és καὶ szócskával köttetik a következő igéhez.

²⁾ Kísérőleg a latinban szintén imperfectum, de a görögben nincs ige: οἱ μετ' αὐτοῦ (= azok ő vele azaz az ő vele levők).

³⁾ Mind az utolsó mondatbeli, „megöttö” (= megette), mind a megelőző *bemene* helyett a latinban csak perfectum áll; tovább pedig: „kiket nem *illik vala*” együtteséget látszik kifejezni. Vesd össze B. 54.

θώθη) és mert nem vala gyökerek, *megaszának* (aruerunt ἐξηράνθη) stb.

74) És hozjá vépvén ő tanejtványi *mondának* (dixerunt εἶπαν) neki.

75) Ki felelvén *monda* (ait εἶπε) azoknak.

76) Vépvén kedig a háziatyának szolgálai, *mondának* (dixerunt εἶπον) neki.

77) Tahát a gyölekezetek(et) eleresztvén *jövö* (= jöve venit ἦλθεν) a házba és *vépének* (accesserunt προσῆλθαι) ő hozjá ő tanejtványi.

78) Mikor megvégezte volna Jézus e példabeszédeket, *elmene* (transiit μετήρην) innen.

XIII. Fejezet.

79) És akarván ötet megfogni, *féle* (timuit εφοβήθη) a néptől.

80) És az ő anyjától intetvén *monda* (inquit φησιν).

81) És hozjá vépvén ő tanejtványi *venék* (tulerunt ἦραν) ő testét és *eltemeték* (sepelierunt ἐθαψαν) azt, és jövéjek *meghirdeték* (nuntiaverunt ἀπήγγειλαν) Jézusnak.

82) Kit mikor hallott volna Jézus, hajócskába menvén *elmene* (cessit ἀνεχώρησεν) onnan.

83) És mikor hallották volna a gyölekezetek *követék* (secutae sunt ἠκολούθησαν) ötet.

84) És kimenvén *látá* (vidit εἶδεν) a sok gyölekezetet és *könyörölvö* (misertus est ἐσπλαγχνίσθη) ő rajtok és *megvigasztá* (curavit ἐθεράπευσεν).

85) Estve levén kedig, *vépének* (accesserunt προσῆλθαι) ő hozjá.

86) Menybe tekintvén *megáldá*, *megszegé* és *adá* (benedixit, et fregit et dedit εὐλόγησεν καὶ κλάσας ἔδωκεν) ő tanejtványinak a tanejtványok kedig (*adák* *) a gyölekezeteknek.

87) És a gyölekezet(et) eleresztvén *felmene* (ascendit ἀνέβη) a hegyre.

88) És ötet látvájok a tengeren járatta *megszomorodának* (turbati sunt ἐταράχθησαν) . . . és féltekben *ivöltének* (clamaverunt ἔκραξαν).

89) Látván kedig a nagy szelet, *félemék* (timuit εφοβήθη).

---

*) Nincs meg se a latinban se a görögben.

90) És mikor elkezdett volna merőlni, *ivöltö* (= ivölte *clama-vit ἔκραξεν*).

91) És legottan Jézus ő keze kinyojtván *megragadá* (*apprehen-dit ἐπελάβετο*) őtet és monda (ait *λέγει*) neki.

92) És mikor felment volna a hajócskába, *megállá* (*cessavit ἐκό-πασεν*) a szél, kik kedig a hajócskában valának, *jövének* és *imádák* (*venerunt et adoraverunt ἐλθόντες προσεκύνησεν*) őtet.

93) És mikor tengeren által mentenek volna, *jutának* (*venerunt ἦλθον*) Genazaretnek földébe.

94) És mikor megesmerték volna őtet . . . *eresztének* (*miserunt ἀπέστειλαν*) ménd a vidék szerént és *hozának* (*obtulerunt προσήνεγκαν*) neki ménden gonoszúl vallókat.

XV. Fejezet.

95) És ő felevén *monda* (ait *εἶπεν*) azoknak.

96) És egybe ő hozzá híván a gyölekezeteket *monda* (*dixit εἶ-πεν*) nekik.

97) Tahát vérvén ő hozzá ő tanejtványi *mondának* (*dixerunt λέγουσιν*) neki.

98) És ő felevén *monda* (ait *εἶπεν*)

99) Felevén kedig Péter *monda* (*dixit εἶπεν*).

100) És Jézus innen kimenvén *mene* (*secessit ἀνεχώρησεν*) Tirus-nak és Sidonnak vidékibe.

101) Ő kedig felevén *monda* (ait *εἶπεν*).

102) Ki felevén *monda* (mint az imént).

103) Tahát felevén Jézus *monda* (szintén).

104) És mikor innen Jézus elment volna, *juta* (*venit ἦλθεν*) ga-lileabeli tenger mellé.

105) Jézus kedig ő tanejtványi(t) egybehiván, *monda* (*dixit εἶπεν*).

106) És vénén ¹⁾ a hét kenyereket . . . . . és hálát adván meg-szegé (*fregit ἐκλασεν*) és *adú* *dedit* *εδίδου*) ő tanejtványinak és a tanejtványok *adák* (*dederunt* ²⁾) a népnek.

107) És a gyölekezet(et) eleresztvén *felmene* (*ascendit ἀνέβη*) a hajócskába, és *juta* (*venit ἦλθεν*) Magedonnak vidékébe.

¹⁾ A görög *ἐλάβεν* indicativus.

²⁾ A görögben nincs meg.

- 108) És ő felelvén *monda* (ait *εἶπεν*) azoknak.
 109) És azok(at) elhagyván *elmené* (abiit *ἀπῆλθεν*).
 110) És mikor juttak volna ő tanejtványi tenger elve, elfelejtkeztek kenyereket velek venni, *monda* (dixit *εἶπεν*) azoknak.
 111) Tudván kedig Jézus *monda* (dixit *εἶπεν*).
 112) Felelvén kedig Simon Péter *monda* (dixit *εἶπεν*).
 113) És félen vivén Péter, *kezdé* (coepit) ötet megfeddeni.
 114) Ki megfordólván *monda* (dixit *εἶπεν*) Péternek.
 115) Felelvén kedig Péter, *monda* (dixit *εἶπεν*).
 116) Ő még e beszéllette im fényes köd *környékezé meg* (obumbravit *ἐπεσκίασεν*) ötet.
 117) És hallván a tanejtványok ő orczájokra *esének* (cecidierunt *ἐπεσαν*) és igen *félelemének* (timuerunt *εφοβήθησαν*), és *vérék* (accessit *προσῆλθεν*) ő hozjájok Jézus stb.
 118) Felemelvén kedig ő szemeket, senkit sem *látának* (viderunt *εἶδον*).
 119) És ök a hegyről leszállván *parancsolá* (praecepit *ἐνετείλατο*) nekik mondván.
 120) És ő felelvén *monda* (ait *εἶπεν*).
 121) És mikor jött volna a gyölekezethez, *vérék* (accessit *προσῆλθεν*) ő hozjá egy ember, térden hompolygván.
 122) Felelvén Jézus *monda* (ait *εἶπεν*).
 123) Ők kedig Galileában nyájaskodván, *monda* (dixit *εἶπεν*) azoknak Jézus.
 124) És mikor juttak volna Capharnaumba, *vérének* (accesse-
 runt *προσῆλθον*) Péterhez . . . . és mondának dixerunt *εἶπεν*).
 125) És mikor bement volna a házba, *előlkélé* (praevenit *προέφθασεν*) Jézus ötet mondván.

XVIII. Fejezet.

- 126) És híván Jézus egy apródot, *állaptatá* (statuit *ἔστησεν*) ötet ő közepettek és *monda* (dixit *εἶπεν*).
 127) És mikor kezdett volna számot vetni, *hozaték* (oblatus est *προσῆχθη*) neki egy.
 128) Mikor kedig nem volna miből megadni, *parancsolá* (jus-
 sit *ἐκέλευσεν*) ötet ő ura elároltatni.
 129) Könyörölvén kedig a szolgának ura, *elereszté* (dimisit *ἀπέλυσεν*) ötet és az adósságot *meghagyá* (dimisit *ἀφῆκεν*) neki.

130) A szolga kedig kimenvén, *lele* (invenit *εῖρεν*) egyet.

131) Látván kedig ő fele szolgák . . . igen *megszomorodának* (contristati sunt *ελυπήθησαν*) és *jönének* és *megmondák* (venerunt et narraverunt *ελθόντες δισσάφησαν*).

132) És megharagván ő ura *adá* (tradidit *παρέδωκεν*) ötet a porosztóknak.

XIX. Fejezet.

133) Mikor megvégezte volna Jézus e beszédeket, *elmene* (migravit *μετῆρεν*) Galileából és *jutának* ¹⁾ (venit *ἦλθεν*) Judeának vidékébe Jordán elve és *követék* (secutae sunt *ἠκολούθησαν*) ötet sok gyölekezetek és *megvigasztá* (curavit *ἐθεράπεισεν*) őket.

134) Ki felelvén *monda* (ait *εἶπεν*) nekik.

135) És mikor ő kezét reájok vette volna, *elmene* (abiit *επορεύθη*) inneten.

136) Egy ember vépvén ő hozjá, *monda* (ait *εἶπεν*) neki.

137) Mikor kedig e hős hallotta volna e beszédeket, szomoruan *mene el* (abiit *ἀπῆλθεν*).

138) Ezek(et) hallván kedig a tanejtványok, igen *csudálkodának* (mirabantur *ἐξεπλήσσοιτο* ²⁾).

139) Tekéntvén kedig Jézus, *monda* (dixit *εἶπεν*).

140) Tahát felelvén Péter *monda* (mint 139.)

XX. Fejezet.

141) Megszegödvén kedig a művesekkel . . . *ereszté* (misit *ἀπέστειλεν*) őket ő szölejébe.

142) És kimenvén . . . *láta* (vidit *εἶδεν*) egyebeket . . . és azoknak *monda* (dixit *εἶπεν*).

143) Mikor kedig estve lött volna, *monda* (dicit *λέγει*).

144) És a(z) felelvén . . . *monda* dixit *εἶπεν*).

145) És Jézus Jérusálembé felmvén, magának (= magánosan) *vené* (assumsit *παρέλαβεν*) ő tizenket tanejtványit és *monda* (ait *εἶπεν*).

146) Felelvén kedig Jézus *monda* (dixit *εἶπεν*).

147) És hallván a tizen, *méltatlankodának* (indignati sunt *ἡγανάκησαν*).

¹⁾ A fordító hibázott a többessel.

²⁾ Imperfectumok.

148) És azok Jerichóból kimenvén *követék* (secuta est ἡκολούθησεν) ötöt sok győlekezetek.

149) Két vak ülven az útfélen, *hallák* (audierunt ἀκούσαντες — részesülő), hogy Jézus menne, és *ivöltének* (clamaverunt ἐκραξεν).

150) Könyörölvén kedig Jézus ő rajtok, *illeté* (tetigit ἤψατο) ő szemeket, és legottan *látának* (viderunt ἀρέβλεψαν) és *követék* ötöt.

XXI. Fejezet.

151) És mikor közelejtett volna Jézus Jerusálemhez . . . . ta-hát Jézus *ereszté* (misit ἀπέστειλεν) ő két tanejtványit.

152) A tanejtványok kedig elmenvén *tőnek* (fecerunt ποιήσαντες — részesülő) miként *parancsolt vala* *) nekik Jézus stb.

153) Látván kedig a papi fedelmek . . . . a csudákat, kiket tött . . . . *méltatlankodának* (indignati sunt ἡγανάκησαν) és *mondának* (dixerunt εἶπον).

154) És azok(at) meghagyván a városból el *kimene* (abiit ἐξῆλθεν).

155) Reggel kedig megfordólván a városba, *megéhlő* (= meg-éhüle esuriit ἐπεινασεν).

156) És látván egy figefát . . . *mene* (venit ἦλθεν) ő hozzá és semmit sem *lele* (invenit εὔρεν) ő rajta . . . . és *monda*.

157) És látván a tanejtványok *csudálkodának* (mirati sunt ἐθαύμασαν).

158) Felelvén kedig Jézus, *monda* (ait εἶπεν).

159) És mikor jutott volna a templomba *vérének* (accesserunt προσῆλθον) ő hozzá a papi fedelmek.

160) Felelvén Jézus *monda* (dixit εἶπεν).

161) És felelvén Jézusnak, *mondának* (dixerunt εἶπον).

162) És vépvén *monda* (dixit εἶπεν) az előlsőnek.

163) A(z) kedig felelvén *monda* (ait εἶπεν).

164) Annakutána kedig poenitentiára rezzedvén *elmene* (abiit ἀπῆλθεν).

165) Vépvén kedig a másodhoz *monda* (dixit εἶπεν).

166) És a(z) felelvén *monda* (ait εἶπεν).

167) Mikor kedig a gymölcsözetnek ideje elközelejtett volna, *ereszté* (misit ἀπέστειλεν) ő szolgálait stb.

---

*) Előbbi múlt az elbeszélés természetéhez képest, a latin perfectum (praecepit) ellenére.

168) Á vinczellérek kedig látván ő fiát, *mondának* (dixerunt εἶπον).

169) És megfogván ötet, a szőlőből *kiveték* (ejecerunt ἐξέβαλον) és *megölék* (occiderunt ἀπέκτειναν).

170) És mikor hallották volna a papi fedelmek és a leválták ő példabeszédit, *megismerék* (cognoverunt ἔγνωσαν), hogy ő rólok mondana.

XXII. Fejezet.

171) És felelvén Jézus *monda* (dixit εἶπεν) esmeg példabeszédekben.

172) De a király, mikor hallotta volna *megharagvék* (iratus est ὠργίσθη) stb.

173) És kimenvén ő szolgálai, *egybegyöjtének* (congregaverunt συνήγαγον) mindeneket, kiket *lelének* (invenerunt εὑρον) stb.

174) Tahát elmenvén a leválták tanácsot *tartának* (inierunt ἔλαβον).

175) Megesmervén kedig Jézus ő álnokságokat, *monda* (ait εἶπεν).

176) És (ezt) hallván *csudálkodának* (mirati sunt ἐθαύμασαν) és ötet meghagyván *elmenének* (abierunt ἀπῆλθον).

177) És az elő feleséget vevén *meghala* (defunctus est ἐτελεύτησεν) és nem valván magzatot *hagyá* (reliquit ἀφῆκεν) ő feleségét ő atyjafiainak.

178) Felelvén kedig Jézus *monda* (ait εἶπεν).

179) És hallván a gyölekezetek *csudálkodának* (mirabantur ἐξεπλήσσοιτο *).

180) A leváltak kedig hallván . . . *egybegyölnének* (convenierunt συνήχθησαν) és egy törvénytudó *kérdé* (interrogavit ἐπηρώτησεν).

XXIII. Fejezet.

181) Hányszer *akartam* te fiaidat egybegyöjtenem . . . . és nem *akarád* (noluisti ἠθέλησατε).

XXIII. Fejezet.

182) Megyen vala és *vérének* (accesserunt προσήλθον) ő hozzá ő tanejtványi.

*) Imperfectum mindakettő, a magyarban pedig önhangzós múlt, épen úgy mint föntebb a 176. pont alatt, de itt perfectum és aoristus mellett.

- 183) Ó kedig felevén *monda* (dixit εἶπεν).
 184) Ó kedig Olivetnak hegyén ülette, *vérének* (mint 182.) ő
 ő hozjá titkon ő tanejtványi.
 185) És felevén Jézus *monda* (mint 183.)

XXV. Fejezet.

- 186) Kik vevén a lámpásokat *kimenének* (exierunt ἐξῆλθον).
 187) Az öt balgatagok vevén ő lámpásokat, nem *vőnek* (sumse-
 runt εἶλαβον) olajt, de az ildomosok *vőnek* (acceperunt).
 187) Késvén kedig a vőlegény mend *elszunyodozának* (dormi-
 taverunt ἐνώσταξαν) és *elalúnak* (dormierunt ἐκάθηνδον).
 188) És ő felevén *monda* (ait εἶπεν).
 189) És művelkedvén *nyere* (lucratus est ἐκέρδησεν) a felett
 más ötöt.
 190) Elmenvén földbe *ásá* (fodit ὠρύξεν) és *elrejté* (abscondit
 ἐκρυψεν) ő urának pénzét.
 191) És ő hozjá vérvén, . . . még más ötöt *vün* (obtulit προσ-
 ἦνεγκεν) neki.
 192) Hozjá vérvén . . . *monda* (ait εἶπεν).
 193) Felevén kedig ő ura, *monda* (dixit εἶπεν).

XXVI. Fejezet.

- 194) Mikor megvégezte volna Jézus mend e beszédeket, *monda*
 (dixit εἶπεν)
 195) Tahát egybegyülekeztek a papok fedelmi . . . és tanál-
 csot *tartának* (consilium fecerunt συνεβουλεύσαντο).
 196) Mikor kedig Jézus volna Betániában . . . hozjá *vépék*
 (accessit προσῆλθεν) egy nemberi.
 197) Látván kedig a tanejtványok *méltatlankodának* (indignati
 sunt ἠγανάκτησαν).
 198) Tudván kedig Jézus, *monda* (ait εἶπεν).
 199) És mikor ennének, *monda* (dixit εἶπεν).
 200) És ő felevén *monda* (ait εἶπεν).
 201) Felevén kedig Júdás, ki ötet elárólá, *monda* (dixit εἶπεν).
 202) Azokkal kedig Jézus vacsorálatta *vevé* á kenyeret és *meg-
 dldá* és *megszegé* (accepit Jesus panem et benedixit ac fregit λαβῶν
 ὁ Ἰησους ἄρτον καὶ εὐλόγησας ἔκλασεν) stb.
 203) És dicséret(et) mondván *kimenének* (exierunt ἐξῆλθον).

204) Felelvén kedig Péter *monda* (ait *εἶπεν*).

205) És vele vénév Pétert . . . *kezde* (coepit) szomorodni.

206) És kevesenné elébmenvén esék (procidit *ἔπεσεν*) ő orczájára.

207) És azok meghagyván, esmeg *elmene* és *imádkozék* (abiit et oravit *ἀπελθὼν προσήξατο*).

208) Még ő e beszélette, im *eljövö* (= jöve venit *ἦλθεν*) Judás, a tizenkettő közzöl egy.

209) És szorgalmast vépvén Jézushoz *monda* (dixit *εἶπεν*) . . . és *megápolá* (ocsulatus est *κατεφίλησεν*) ötet.

209) Kiterjesztvén ő kezét, *kivevé* (exemit *ἀπέσπασεν*) a kést és csapván a papok fedelme szolgájához *elvágá* (amputavit *ἀφείλεν*) ő fülét.

210) A tanejtványok ötet meghagyván *elfutának* (fugerunt *ἔφυγον*).

211) És azok megfogván Jézust *vivék* (duxerunt *ἀπήγαγον*) ötet Caifáshoz.

212) Keresnek vala hamis tanóságot . . . és nem *lelének* (non invenerunt *οὐχ εὔρον*).

213) És azok felelvén *mondának* (dixerunt *εἶπον*).

214) Ő kedig az ajtón kimenette *látá* (vidit *εἶδεν*) ötet más leány és *monda* (ait *λέγει*).

215) És kevésse vártatván *vépének* (accesserunt *προσελθόντες*) ő hozzá . . . és *mondának* (dixerunt *εἶπον*).

216) És kimenvén *síra* (flevit *ἔκλαυσεν*).

XXVII. Fejezet.

217) Holval levén kedig tanácsot *tartának* (inierunt *ἔλαβον*). És megkötozván *elvivék* (adduxerunt *ἀπήγαγον*) és *adák* (tradiderunt *παρέδωκαν*).

218) Látván Júdás hogy kárhozott volna poenentiára vitetvén *megvívé* (retulit *ἔστρεψεν*).

218) És az ezüst pénzeket a templomban levetvén *elmene* (recessit *ἀνεχώρησεν*) és elmenvén kötéllel ön magát *felakasztá* (suspendit *ἀπήγγαστο*).

219) Vevén a harmincz ezüst pénzeket *mondának* (dixerunt *εἶπεν*).

220) Tanács(ot) tartván kedig *vevék* (emerunt *ἠγόρασαν*) azokkal egy fazokasnak földét.

221) Mikor vádoltatnék a papok fejedelmítől . . . semmit sem *felele* (respondit ἀπεκρίνατο).

222) Azért azok egybe gyölegezvéjek *monda* (dixit εἶπεν) azoknak Pilátus.

223) Ő az itélő székben ülette kedig *ereszte* (misit ἀπέστειλεν) ő hozjá ő felesége.

224) Felelvén azért a fejedelm *monda* (ait εἶπεν) azoknak.

225) viz(et) vevén, a nép előtt *megmosá* (lavit ἀπενίψατο) ő kezét.

226) És felelvén mend a nép *monda* (dixit εἶπεν).

227) Jézust kedig megostoroztatván, nekik *adá* (tradidit παρέδωκεν).

228) És levetkeztetvén ötet veres paláttal *környékezék meg* (circumdederunt περιέθηκαν).

229) És miután megkáromlották volna ötet, *levetkezteték* (exuerunt ἐξέδυσαν) ötet a palástból és *elvivék* (duxerunt ἀπήγαγον).

230) Kimenvén kedig *lelének* (invenerunt εὔρον) egy cireniabeli embert. Ezt *kénszereiték* (angariaverunt ἡγγάρευσαν) stb.

231) És mikor kóstolta volna, nem *akara* (noluit οὐκ ἠθέλησεν) innia.

232) Miután kedig megfeszezették volna ötet, *megoszták* (diviserunt διμερίσαντο) ő ruháját.

233) És ő ügyét megírván ő feje felire *veték* (imposuerunt ἐπέθηκαν).

234) És legottan azok közzől egy elfutván, *vön* egy szovárványt és *betölté* (acceptam spongiam implevit λαβὼν σπόγγον πλήσας τε).

235) Jézus kedig esmeg ivöltvén nagy szóval, *elereszté* (emisit ἀφῆκεν) ő lelkét.

236) A centurio kedig és kik ő vele valának, . . . látván a földindolatot . . . igen *megfélelemének* (timuerunt ἐφοβήθησαν).

237) Mikor kedig estve lőtt volna, jövő (= jöve venit ἦλθεν) néminemő kazdag ember.

238) És Jósef a testet vevén *betakará* (involvit ἐνετύλιξεν) azt tiszta gyolesba és *helyheté* (posuit ἔθηκεν) azt ő uj koporsójába és *hengereite* (advoluit) nagy követ a koporsó ajtára és *elmene* (abiit ἀπήλθεν).

239) Azok kedig elmenvén és a követ megjegyevén, *megkörtnyékezék* (munierunt ἠσφαλίσαντο) a koporsót az örizőkkel.

XXVIII. Fejezet.

240) Kik mikor elmentek volna, ím némelyek *jövének* (venerunt) az városba és *meghirdetétk* (nunciaverunt ἀπήγγειλαν) a papi fejedelmeknek mend, melyek löttek vala.

241) És egybogyölközvén a vénekkal, tanáleshoz fogván, sok pénzt *adának* (dederunt ἔδωκαν) a vitézeknek.

242) És azok a pénzt *venén úgy tönek* (fecerunt ἐποίησαν), mi-ként tanejtattak vala.

243) És látván *imádnák* (adoraverunt προσεκύνησαν) ötet.

244) És ő hozjájok vérvén Jézus *beszélle* (locutus est ἐλάλησεν) nekik.

E) *Önhangzós múlt vonatkozva valamely idő körülményre.*

III. Fejezet.

1) *A napokban jövö* (= jöve venit παραγίνεται ¹⁾) János bap-tista.

2) *Tahát* ²⁾ *jövö* (mint az imént) Jézus Galileából.

3) *Tahát elhagyá* (tunc dimisit τότε ἀφίησιν) ötet.

III. Fejezet.

4) *Tahát Jézus viteték* (tunc ductus est τότε ἀνήχθη) a kietlenbe.

5) *Tahát vivé* (tunc assumptus τότε παραλαμβάνει) ötet . . . . és *állatá* (statuit ἔστησεν) ötöt a templomnak tetejére és *monda* (dixit λέγει).

6) *Esmeg vivé* (mint 5.) . . . . és *mutatá* (ostendit δεικνυσιν) . . . és *monda* (dixit εἶπεν).

7) *Tahát monda* (dicit λέγει ³⁾) neki Jézus.

8) *Tahát meghagyá* (reliquit ἀφίησιν) ötöt az ördög és ím angya-lok *vépének* (accesserunt προσήλθον).

9) *Ennek utána kezde* (coepit ἤρξατο) Jézus predikálni.

¹⁾ A görögben nyilván jelen, a latin lehet jelen is múlt is; de figyelne, más hasonló körülményes mondatokra is, például alább az 5. pont alatt, inkább múltnak veendő; azonban a 7. pont alatt a latin is jelen.

²⁾ 'Tahát' az egész codexben 'tunc' (akkor, görögül: τότε) értelemben használtatik.

³⁾ Mind a kettő jelen.

VIII. Fejezet.

- 10) És *ím üvöltének* (ecce clamaverunt *ἰδοὺ ἐκραξαν*).
 11) És *ím* (ecce) mind a város *kijövö* (= jöve exiit *ἐξῆλθεν*).

IX. Fejezet.

- 12) És *ím* némelyek *mondának* (dixerunt *εἶπεν*).
 13) *Tahát monda* (tunc ait *τότε λέγει*) a közsvényesnek.
 14) *Tahát vépének* (accesserunt *προσερχονται*) ő hozjá.
 15) És *ím* egy némbéri *vépék* (accessit *προσελθοῦσα*) ő hozjá és *illeté* (tetigit *ἤψατο*) ő ruhájának peremét.
 16) És *megvigaszték* (salva facta est *ἐσώθη*) a némbéri azon *üdőben*.
 17) *Tahát illeté* (tetigit *ἤψατο*) ő szemeket. És *megnyílék* (aperti sunt *ἠνεώχθησαν*) ő szemek.

X. Fejezet.

- 18) *Tahát* *) *monda* (dicit *λέγει*) ő tanejtványinak.

XI. Fejezet.

- 19) *Tahát kezdé* (coepit *ἤρξατο*) szidalmazni mend a városokat.

XII. Fejezet.

- 20) Az időben *mene* (abiit *ἔπορεύθη*) Jézus.

21) *Tahát monda* (ait *λέγει*) az embernek : Nyójd ki te kezedet, és *kinyójtá*, és *megvigaszték* (extendit et restituta est sanitati *ἐξέτεινεν καὶ ἀπεκατεστάθη ὑγιής*).

22) *Tahát hozaték* (oblatus est *προσήμεγκαν*) neki egy ördögös vak és néma és *megvigasztá* (curavit *ἐθεράπευσεν*) őtet.

- 23) *Tahát monda* (dixit *εἶπεν*) neki némely.

XIII. Fejezet.

24) Az üdőben *hallá* (audivit *ἤκουσεν*) negyedlő Herodes Jézusnak hírét és *monda* (ait *εἶπεν*) ő gyermekinek.

25) Heródesnek kedig létele napján *szökdösö* (= szökdöse saltavit *ὠρχήσατο*) Herodiadisnak lyánya, . . . és *kelleték* (placuit *ἤρσεν*) Heródesnek azért esével (esküjével) *fogadá* (pollicitus est *ὡμολόγησεν*) neki.

*) A körülményt jelentő szó további megjelölését elhagyám.

26) Az éjnek kedig negyed vigiliája koron *jövö* (= *jöve venit ἦλθεν*) ő hozójok.

27) És legottan Jézus *szólala* (*locutus est ἐλάλησεν*) nekik mondván.

XV. Fejezet.

28) Tahát *vépének* (*accesserunt προσέρχονται*) ő hozjá.

29) És *megvigaszék* (*sanata est ἰάθη*) ő lyánya *azon időben*.

XVI. Fejezet.

30) Ennek utánna *kezdé* (*coepit ἤρξατο*) Jézus jelengetni.

31) Tahát Jézus *monda* (*dixit εἶπεν*).

XVII. Fejezet.

32) És hatod napok után *vené* (*assumit παραλαμβάνει* ¹⁾) Jézus Pétert . . . . . és *vivé* (*ducit ἀναφέρει* ²⁾) azokat igen magas hegyre magának (= magánosan) és *megváltozék* (*transfiguratus est μεταμορφώθη* ³⁾) ő előttök és *megfénylék* ő orczája stb.

33) Tahát *megérték* (*intellexerunt συνήκαν*) a tanejtványok.

34) Tahát *vépének* (*accesserunt προσελθόντες* — részesülő) Jézushoz a tanejtványok titkon és *mondának* (*dixerunt εἶπεν*).

XVIII. Fejezet.

35) Az időben *vépének* (*accesserunt προσήλθον*) Jézushoz ő tanejtványi, mondván.

36) Tahát *vépék* Péter ő hozjá és *monda* (*accedens — dixit προσελθὼν — εἶπεν*).

37) Tahát *hivá* (*vocavit προσκαλεσάμενος* — részesülő) azt ő ura és *monda* (*ait λέγει*) neki.

XIX. Fejezet.

38) Tahát *hozatának* (*oblati sunt προσηρέχθησαν*) neki apródok.

XX. Fejezet.

39) Esmeg kedig *kimene* (*exiit ἐξελθὼν* — részesülő) hatod és kilenczed időkoron és *tön* (*fecit ἐποίησεν*) még ugyan.

¹⁾ Jelen mind a latin mind a görög.

²⁾ Szintén jelen mind a kettő.

³⁾ Ezek már múltak a következőkkel együtt.

40) De tizenegyed idő koron *kimene* (mint 39.) és *lele*) *invenit* *εῦρεν*) egyebeket állattok és *monda* (dicit *λέγει*).

41) Azért mikor *jövének* (venissent ¹⁾ *ελθόντες*) . . . . ök es egy pénzt *vőnek* (acceperunt *ἔλαβον*).

42) Tahát *vépék* (accessit *προσῆλθεν*) ő hozjá.

XXI. Fejezet.

43) És a figefa legottan *megasza* (arefacta est *ἐξηράνθη*).

XXII. Fejezet.

44) Tahát *monda* (ait *λέγει*) ő szolgálainak.

45) A napon *vépének* (accesserunt *προσῆλθον*) ő hozjá a saduceusok . . . . és *kérdék* (interrogaverunt *ἐπιρώτησαν*) ötöt.

46) Méndenek után a nemberi is *meghala* (defuncta est *ἀπέθανεν*).

XXIII. Fejezet.

47) Tahát Jézus *beszélle* (locutus est *ελάλησεν*).

XXIII. Fejezet.

48) Mend a napiglan, melyen Noe *bemene* (intravit *εισῆλθεν*) a bárkába, és nem *esmerék meg* (cognoverunt *ἔγνωσαν*) mignem *eljövő* (= jöve venit *ἦλθεν*) a vízőzön és méndeneket *elvön* (tulit *ἦρεν*).

XXV. Fejezet.

49) Éfél koron kedig *lön* (factus est *ἐγένετο*) ivöltés.

50) Tahát *felkelének* (surrexerunt *ἠγέρθησαν*) mend a szüzek és *megkészejték* (ornaverunt *ἐκόσμησαν*) ő lámpásokat.

51) Men(d)től utólszer kedig az egyéb szüzek is *eljövének* (veniunt *ἔρχονται* ²⁾).

52) Tahát *felelének* (respondebunt *ἀποκριθήσονται* ³⁾).

XXVI. Fejezet.

53) Tahát a tizenkettő közzöl egy . . . . *elmene* (abiit *πορευθείς* — részesülő) és *monda* (ait *εἶπεν*).

¹⁾ Íme az sem példa nélküli, hogy a ‚mikor‘ (cum) után is nem kapcsoló, hanem mutató mód használtatik codexiünkben.

²⁾ Jelen mind a kettő. — ³⁾ Latin- és görögben jövő, a magyar fordító alkalmasint elhibázta az időt, alább már ‚felel‘ (jelen a jövőben) olvasható.

54) A pogácsaételnek kedig előnapján *vérének* (accesserunt *προσῆλθον*) a tanejtványok Jézushoz.

55) Tahát *monda* (dicit *λέγει*) Jézus azoknak.

56) Tahát *juta* (venit *έρχεται*) Jézus azokkal a faluba.

57) Tahát *monda* (ait *λέγει*) azoknak.

58) Esmeg másodsor *elmene* és *imádkozék* (abiit et oravit *ἀπελθὼν προσήξατο*).

59) Tahát *jövö* (= jöve venit *έρχεται*) ö tanejtványihoz (és *lelé* őket alattok' nincs az eredetiben) és *monda* (dicit *λέγει*) azoknak : Alogyatok immár.

60) Tahát hozjá *vérének* (accesserunt *προσελθόντες*) és kezeket Jézusra *veték* (injecerunt *ἐπέβαλον*) és *megfogák* (tenuerunt *ἐκράτησαν*) ötet.

61) Tahát *monda* (ait *λέγει*).

62) Az időben *monda* (dixit *εἶπεν*) Jézus a gyölekezeteknek.

63) Men(d)től utólszer kedig *jövének* (venerunt *προσελθόντες* két hamis tanók és *mondának* (dixerunt *εἶπον*).

64) Tahát a papok fejedelme *megszakasztá* (scidit *διέρρηξεν*) önön ruháját.

65) Tahát *pökének* (exspuerunt *ἐνέπτυσαν*) ö orczájára.

66) Esmeg esével *megtagadá* (negavit *ἠρηήσατο*).

67) Tahát *kezde* (coepit *ἤρξατο*) szidalmazni.

68) És legottan kakas *szóla* (cantavit *εφώνησεν*).

69) Tahát *monda* (dicit *λέγει*) neki Pilatus.

70) Tahát *elereszté* (dimisit *ἀπέλυσεν*) azoknak Barrabást.

71) A hatod időtől fogván kegig *lőnek* factae sunt *ἐγένετο*) se-tétségek mend a földön kilenczed ideiglen.

72) És im a templomnak soporláha (= superlátja) ketté *sza-kada* (scissum est *ἐσχίσθη*) és a föld *megindula* (mota est *ἐσεισθη*) stb.

73) Tahát Pilatus *parancsolá* (jussit *ἐκέλευσεν*).

74) A másod napon kedig . . . *egybegyöblének* (convenerunt *συνήχθησαν*) a papok fedelmi.

XXVIII. Fejezet.

75) Az innepnek estin . . . *jövö* (= jöve venit *ἦλθεν*) Magdolnai Mária.

76) És im *lön* (factus est *ἐγένετο*) nagy földindolás.

77) És im Jézus azoknak *eleibe kele* (occurrit *ἀπήτησεν*).

F) *Önhangzós múlt, tartós értelemben.*

II. Fejezet.

- 1) És azok *mondának* (dixerunt εἶπεν).
- 2) Hol *vala* (erat ἦν) a gyermek.
- 3) És *vala* (mint 2.) ott, Herodes megholtiglan.
- 4) Megöle minden gyermekeket, kik *valának* (erant ³⁾ Judeának Betlehemében.
- 5) És nem *akara* (noluit ³⁾ οὐκ ἠθέλησεν) megvigasztaltatni.

III. Fejezet.

- 6) *Monda* (ait εἶπεν) neki Jézus.
- 7) Ő étke kedig *vala* (mint 2.)

VII. Fejezet.

- 8) Mert *vala* (mint 2.) őket tanejtó.

VIII. Fejezet.

- 9) És *monda* (ait λέγει) neki.
- 10) És *monda* (dixit εἶπεν).
- 11) És *monda* (dicit λέγει) neki Jézus.
- 12) Más kedig ő tanejtványi közöl *monda* (ait εἶπεν).
- 13) Jézus kedig *monda* (ait λέγει) annak.
- 14) És *monda* (dicit λέγει) nekik Jézus.
- 15) És *monda* (ait εἶπεν) azoknak.
- 16) *Vala* (erat ἦν) kedig nem messze ő tőlök.

¹⁾ T. i. az itt következő példákbeli múltak vagy egyenesen és a legtöbb esetben latin imperfectumnak felelnek meg, vagy egyébként is oly természetűek, hogy azok valósággal tartós értelmet fejeznek ki; így például *monda* számos esetben a latin perfectum mellett görög imperfectummal (εἶπεν) adatik, de adatik igen gyakran mind a görögben mind a latinban jelenel is (dicit λέγει), bizonyoságul, hogy a nyelvézés itt is tartósságot szeret megjeleníteni; minthogy a jelenek a tartós időkhöz számítottak. Lukácsnál a latin is többnyire imperfectum : dicebat.

²⁾ A görögben mint több más helyeken is nincs létige, hanem ezen egész mondat helyett csak ez áll : τοὺς ἐν Βηθλεὲμ, mi magyarul ily formán volna : a Bethlehembelieket.

³⁾ Alább (82.) imperfectum : nolebant

IX. Fejezet.

- 17) És e hír *meghírvétek* (exiit ἐξήλθεν) mend a földön.
 18) És *monda* (dicit λέγει).
 18) Mondának (dicunt λέγουσιν) neki.

X. Fejezet.

- 20) Mert *valának* (erant ἦσαν) gyetrettek.

XI. Fejezet.

21) Mű vigaságos éneket *éneklétek* (cecinimus ᾠλίσσαμεν) tünettek és nem *szökétek* (saltastis ὠρχήσασθε), mű kedig szomoró éneket *éneklétek* lamentavimus ἐθρηνήσαμεν) és nem *sírátok* (planxistis ἐκόψασθε).

XV. Fejezet.

- 22) És ő *monda* (dixit εἶπεν) nekik.
 23) És kik ő vele *valának* (erant οἱ μετ' αὐτοῦ).
 24) Sem azoknak kik ő vele *valának* (erant).
 25) Ő kedig *monda* (mint 22.) nekik.

XIII. Fejezet.

26) Mert nem *vala* (quia non habebant διὰ τὸ μὴ εἶχεν) földnek mélysége.

- 27) Mert nem *vala* (mint 26.) gyökerek.
 28) És *monda* (ait εἶπη) azoknak.
 29) A szolgálk kedig *mondának* (dixerunt λέγουσιν) neki.
 30) Egyéb példabeszédet *beszélla* (locutus est ἐλάλησεν) nekik mondván.
 31) Mend ezeket *beszélla* (mint 30.) a gyölekezeteknek példabeszédekben).

- 32) Jézus kedig *monda* (dixit εἶπεν).

XIII. Fejezet.

- 33) Jézus kedig *monda* (dixit εἶπεν) nekik.
 34) Ki *monda* (ait εἶπεν).
 35) Az evőknek kedig száma *vala* (fuit).
 36) Estve levén kedig önmaga ottan *vala* (erat ἦν).
 37) Mert a szél, ellen (= ellenkező) *vala* (erat ἦν).
 38) És ő *monda* (ait εἶπεν).

39) És *monda* neki (ait λέγει).

40) Kik kedig a hajócskában *valának* (erant).

XV. Fejezet.

41) És ő *monda* (dixit εἶπεν).

42) És a(z) *monda* (mint 41.)

43) És *felmagasztaták* (magnificabant ἐδόξασαν) Izraelnek Istenét.

44) És *mondának* (dicunt λέγονσιν) neki a tanejtványok.

45) És Jézus *monda* (ait λέγει).

46) És azok *mondának* (dixerunt εἶπον).

47) *Valának* (erant ἦσαν) négyszer ezer emberek.

XVI. Fejezet.

48) És azok *mondának* (dixerunt εἶπον).

49) *Monda* (dicit λέγει) azoknak Jézus.

XVII. Fejezet.

50) *Monda* (dixit λέγει) azoknak.

51) És ő *monda* (ait λέγει).

52) És a(z) *monda* (dixit εἰπόντος — részesülő).

53) *Monda* (dixit εἶπη) annak Jézus.

54) *Monda* (dicit λέγει) annak Jézus.

XIX. Fejezet.

55) *Mondának* (dicunt λέγονσιν) neki.

56) És *monda* (ait λέγει) azoknak Jézus.

57) *Mondának* (mint 55.) neki ő tanejtványi.

58) Ki *monda* (dixit εἶπεν) azoknak).

59) De Jézus *monda* (mint 58.) ő nekik.

60) Ki *monda* (mint 58.)

61) A(z) *monda* (dicit λέγει).

62) Jézus kedig *monda* (dixit εἶπη).

63) *Monda* (mint 61.) neki a hős.

64) És *monda* (ait λέγει) neki Jézus.

65) Mert *valának* (erat enim habens ἦν γὰρ ἔχων) sok valali (= vagyoni).

66, 67) Jézus kedig *monda* (mint 58).

XX. Fejezet.

- 68) *Mondának* (dicunt λέγονσιν) neki.
 69) *Monda* (dicit λέγει).
 70) *Ki monda* (dixit εἶπεν).
 71) *Az monda* (ait εἶπεν).
 72) *Mondának* (dicunt λέγονσιν) neki.
 73) *Monda* (ait λέγει) azoknak.
 74) *És monda* (ait εἶπεν).
 75) *És kihányá* (ejiciebat ἐξέβαλεν) ménd az árolókat.

XXI. Fejezet.

- 76) *És monda* (dicit λέγει) nekik.
 77) *Jézus kedig monda* (dixit λέγει).
 78) *És ő monda* (ait εἶπη).
 79) *Egy néminemő embernek vala* (habebat εἶχεν) két fia.
 80) *Mondának* (dicunt λέγονσιν) neki.
 81) *Monda* (dicit λέγει) azoknak.
 82) *Vala* (erat ἦν) ember házi atya.

XXII. Fejezet.

- 83) *És nem akarának* (nolebant οὐκ ἠθέλον).
 84) *A kik hivatalosok valának* (erant).
 85) *És monda* (ait λέγει) annak.
 86) *És Jézus monda* (mint 85.).
 87) *Mondának* (dicunt λέγονσιν) neki.
 88) *Valának* (erant ἦσαν) kedig münálunk heten atyafiai.
 89) *Monda* (ait εἶπη) annak Jézus.

XXIV. Fejezet.

- 90) *Miként a vizözön előtt való napokban valának* (erant ἦσαν) evők és ivók.

XXV. Fejezet.

- 91) *A balgatógok kedig mondának* (dixerunt εἶπον).
 92) *Felelének* (responderunt) az ildomosok.
 93) *És kik készek valának* (erant).
 94, 95) *Monda* (ait εἶπη) annak ő ura.

XXVI. Fejezet.

- 96) És Jézus *monda* (dixit εἶπεν).
 97) *Monda* (ait λέγει) annak.
 98) Te *mondád* (dixisti εἶπας).
 99) *Monda* (ait ἔφη) neki Jézus.
 100) *Monda* (ait λέγει) neki Péter.
 101) És *monda* (dicit λέγει) Péternek.
 102) De Jézus *monda* (dixit εἶπεν).
 103) És a papok fedelme *monda* (ait εἶπεν).
 104) *Monda* (dicit λέγει) annak Jézus).
 105) Te is a galileai Jézussal *valál* (eras ἦσθα).
 106) Te *mondád* (dixisti εἶπας).

XXVII. Fejezet.

- 105) És azok *mondának* (dixerunt εἶπον).
 107) *Monda* (dicit ἔφη) neki Jézus : Te *mondod*.
 108) És azok *mondának* (dixerunt εἶπον).
 109) *Monda* (dicit λέγει) azoknak Pilatus.
 110) *Mondának* (dicunt λέγουσιν) mend.
 111) *Monda* (ait ἔφη) azoknak a fejedelm.
 112) És kik ő vele *valának* (erant).
 113) Bizon Istennek fia *vala* (erat ἦν) ez.
 114) *Valának* (erant ἦσαν) kedig és ott sok asszony népek.
 115) *Valának* (erat ἦν) kedig ott Magdolnai Mária és a más Mária.
 116) *Monda* (ait ἔφη) azoknak Pilátus.

XXVIII. Fejezet.

- 117) *Vala* (erat ἦν) kedig ő személye, miként villámat.

G) *Önhangzós múlt a föntebbi eseteken kívül független mondatban**).

XXI. Fejezet.

- 1) Abraham *szülé* (genuit ἐγέννησεν) Izsákot . . . . . Jákób kedig *szülé* Józsefet.

*) Ezen egyetlen egy szakasz az, melynek példái, az egésznek kevesebb mint egy tized része, a szigorú szabatosságnak meg nem felelnek ;

2) Kitől *születék* (natus est *εγενήθη*) Jézus.

3) Míg nem *szülé* (peperit *ετεκεν*) ő előlött fiát és *hivá* (vocalit *εκάλεσεν*) ő nevét Jézusnak.

II. Fejezet.

4) Mert *látók* (vidimus *ειδομεν*) ő csillagát és *jövének* (venimus *ηλθομεν*).

III. Fejezet.

5) Nép . . . . *láta* (vidit *ειδεν*) nagy világot . . . . és világ *támada* (orta est *ανετειλεν*) nekik.

VII. Fejezet.

6) És úgy *lön**) (factum est *εγενετο*).

VIII. Fejezet.

7) És mend a csorda *mene* (abiit *ωρμησεν*) a tengerbe és meghalának (mortui sunt *απεθανον*) a vizekbe.

8) A pásztorok kedig *elfutának* (fugerunt *εφυγον*).

IX. Fejezet.

9) És *felkele* (surrexit *ηγερθη*) a leány.

X. Fejezet.

10) Ki is *elárolá* (tradidit *παραδούς* — részesülő) ötet.

11) E tizenkettőt *ereszté* (misit *απέστειλεν*).

XII. Fejezet.

12, 13) Egyéb példabeszédet *vete* (proposuit *παρέθηκεν*) azoknak, mondván.

14) És ez úgy *lön* (factum est *εγενετο*).

15) És nem *tön* (fecit *εποιησεν*) ott sok jószágokat ő hűtlenségekért.

sőt még ezek közt is lehetnek oly múltak, melyek vagy tartósságra vonatkoznak, vagy némileg más múlttól függenek, de ily szerfölötti finomságukra már nem akarek kiterjeszkedni, mert csak ugyan nagyobb része független mondatban áll és egyszerre történő (beálló — eintretend, momentan) múltat akar kifejezni.

*) Az I. IX. és XI. Fejezetekben: *lött*.

XIV. Fejezet.

16) És *megszomorodék* (contristatus est *λυπηθείς*) a király az esnek törvényeért . . . *parancsolá* (jussit *ἐκέλευσεν*) neki adni és *ereszté* és *megnyakazá* (misit et decollavit *πέμψας ἀπεκεφάλισεν*) Jánost stb.

17) És ménd *őnek* (= evének manducaverunt *ἐφαγον*) és *meglégedének* (saturati sunt *ἐχορτάσθησαν*) és *felvenék* (tulerunt *ἐχορτάσθησαν*) a derebeknek maradékát.

XV. Fejezet.

18) Ki csak egy ígét sem *felele* (respondit *ἀπεκρίθη*) neki.

19) És az *jövö* (= jöve) és *imáda* (venit et adoravit *ἐλθοῦσα προσεκύνη*) ötet, mondván.

20) És *vépének* (accesserunt *προσῆλθεν*) ő hozzá sok gyölekezetek . . . és *veték* (projecerunt *ἔρριψαν*) ötet ő lábai előtt és *megvigasztá* (curavit *ἐθεράπευσαν*) őket.

21) És *parancsola* (praecepit *παραγγείλας* — részesülő) a gyölekezeteknek.

22) És ménd *őnek* (= evének comederunt *ἐφαγον*) stb.

XVI. Fejezet.

23) És *vépének* (accesserunt (ő hozzá a leválták . . . . . és *kérék* (rogaverunt *ἐπηρώτησαν*).

XVII. Fejezet.

24) És *kérdék* (interrogaverunt *ἐπηρώτησαν*) ötet ő tanejtványi, mondván.

25) És *hozám* (obtuli *προσῆνεγα*) ötet te tanejtványidnak és nem *vigasztathaták meg* (non potuerunt curare *οὐκ ἠδυνάσθησαν θεραπεῦσαι*).

26) És *megporejtá* (= megpíritá increpavit *ἐπειτίμησεν*) azt Jézus és *kimene* az ördög stb.

27) Mű mire nem *vetetők ki* (non potuimus ejicere *οὐκ ἠδυνήθημεν ἐβαλεῖν*) azt.

28) És igen *megszomorodának* (contristati sunt *ἐλυπήθησαν*).

29) A(z) ked'ig nem *akará* (noluit *οὐκ ἠθέλην*), de *elmené* abíit *ἀπελθὼν* — részesülő) és a tömlöczbe *ereszté* (misit *ἔβαλεν*) ötet.

XIX. Fejezet.

30) És *vérének* (accesserunt προσήλθον) ő hozjá a leválták.

XX. Fejezet.

31) Azok kedig *elmenének* (abierunt ἀπήλθον).

32) *Vőnek* kedig (acceperunt autem καὶ ἔλαβον) ők es egy egy pénzt.

33) Jézus kedig ő hozjá *hivá* (vocavit προσκαλεσάμενος — részesülő) őket.

34) És *megállá* (stetit σταῖς — részesülő) Jézus és hozjá *hivá* (vocavit ἐφώρῃσεν) őket.

XXI. Fejezet.

35) És *bemene* (intravit εἰσῆλθεν) Jézus Istennek templomába . . . . . a pénzváltóknak kedig asztalokat . . . . . eldöjté (evertit κατέστρεψεν).

36) És ő hozjá *vérének* (accesserunt προσήλθον) vakok . . . és *megvigasztá* (sanavit ἐθεράπεισεν).

37) És nem *mene* (non ivit οὐκ ἀπήλθεν).

XXII. Fejezet.

38) Azok kedig megutálák és *elmenének* (neglexerunt et abierunt ἀμελήσαντες ἀπήλθον) . . . Egyebi kedig ő szolgálait megfogák (tenuerunt) stb.

39) Nem *lőnek* (non fuerunt οὐκ ἦσαν) méltók.

40) *Bemene* kedig (intravit autem εἰσελθὼν δὲ — részesülő) a király . . . és *látá* (vidit εἶδεν) ott embert.

41) És a(z) *megnémóla* (obmutuit ἐγμώθη).

42) És azok neki *adák* (obtulerunt προσήνεγκαν) az adópénzt.

XXIII. Fejezet.

43) *Kit* megölétek (occidistis ἐφορεύσατε) a templom és oltár között.

XXV. Fejezet.

44) *Elmene* (abiit, πορευθείς) kedig ki az öt girát vöttö vala.

45) És azonképen ki a kettőt vöttö vala, *nyere* (lucratus est ἐκέρδησεν) más kettőt.

46) Uram! öt girát *adál* *) (tradidisti παρέδωκας).

*) Alább : *adlak*.

47) Hozjá *vépék* (accessit προσελθών — részesülő).

48) *Szomjuhozám* (sitivi ἐδίψησα) és ennekem innom adatok (dedistis potum ἐποιίσατε) stb. ¹⁾.

49) Mert en *ehezém* (esurivi ἐπεινάσα) és nem *adatok* (dedistis ἐδώκατε) ennekem ennem.

XXVI. Fejezet.

50) És úgy *lön* ²⁾ (factum est ἐγένετο).

51) És azok *szerzének* (constituerunt ἔστησαν).

52) És úgy *tőnek* ³⁾ (fecerunt ἐποίησαν) . . . és megkészejték (paraverunt ἠτοιμάσαν) a bárányt.

53) És igen *megszomorodának* (contristati λυπούμενοι — mindkettő részesülő) és *kezdének* (coeperunt ἤρξαντο) mend mondaniok.

54) Ki ötet *elárolá* (tradidit παραδιδούς — részesülő).

55) És *jövö* (= jöve venit ἔρχεται) ő tanejtványihoz és *lelé* (invenit εὐρίσκει ⁴⁾) őket alattok (= aludtok).

56) És *jövö* esmeg és *lelé* (venit iterum et invenit ἐλθὼν πάλιν εὔρειν) őket.

57) Mind ez kedig így *lön* (factum est γέγονεν).

58) És hozzá *vépék* accessit προσῆλθεν) egy leány, mondván.

59) És ő *megtagadá* (negavit ἤρνήσατο).

60) És *megemlékezék* (recordatus est ἐμνήσθη) Péter Jézusnak beszédéről.

XXVII. Fejezet.

61) És *venék* (acceperunt ελαβον) a harmincz ezüst pénzt.

62) Jézus kedig *állapék* (stetit ἐστάθη) a fejedelm előtt és kérdé (interrogavit ἐπηρώτησεν) ötet a fejedelm.

63) És csak egy igére sem *felele* (respondit ἀπεκρίθη).

64) A papok fejedelme kedig és a vénék a népet *kiszlelék* (persvaserunt ἐπεισαν).

¹⁾ Ezen egész beszédben össze vannak keverve az önhangzós és más-salhangzós múltak.

²⁾ Több helyütt : *lött*.

³⁾ Ezt is lehetne függésbe hozni egy más múlttal, mert az egész így szól : és úgy *tőnek* ő tanejtványi, miként Jézus *parancsolt vala* azoknak ; még pedig a latinban ez utóbbi sem plusquamperfectum, hanem csak perfectum : constituit.

⁴⁾ A görögben mindkettő jelenben van.

65) Ez *vépék* (accessit προσελθών — részesülő) Pilatushoz és *megkéré* (petiit ἤτησατο) Jézusnak testét.

XXVIII. Fejezet.

66) És Magdolnai Mária és a más Mária *kimenének* (exierunt) hamar a koporsóból.

67) Azok kedig *vérének* ő hozjá és *fogák* (accesserunt et tenuerunt προσελθοῦσαι ἐκράτησαν) ő lábait és imádák (adoraverunt προσκύνησαν) őtet.

68) És *meghírhevék* (divulgatum est διεφημίσθη) e beszéd.

69) Némelyek kedig *kétkedének* (dubitaverunt ἐδίστασαν).

Íme itt fekszik előttünk 807 (nyolczszáz hét) példa — talán kelletnél is több — nem kiszemelve, hanem egytől egyig kiírva a legnagyobb nevezetességű nyelvmlékek egyikéből s itt sem valahol a közepéből kiszakasztva, hanem a legeslegelején — Máté Evangyéliomán — kezdve, de aztán ez, a mennyiben t. i. a három, többé kevésbé kérdéses múlt idő — még pedig valamennyi, mint elbeszélési vagy történelmi — benne feltalálható vala, teljesen kimerítve.

És mily eredményekkel?

Első eredmény: *A magyar fordító, latin példányját az úgy nevezett Vulgátát az indicativusi időkben teljességgel nem követte.*

Ugyanis a latin perfectumot, nem egykét, hanem számosabb helyeken ötféle idővel adja vissza a magyarban, ú. m. mássalhangzós múlttal, önhangzós múlttal, összetett múlttal, előbbi múlttal és jelenel²⁾. A latin imperfectum mellett is hol önhangzós, hol összetett múltat találunk. S a magyar ‚monda‘ szónak számos esetben, hol ‚dixit‘, hol ‚dicit‘, hol ‚dicebat‘ is felel meg.

¹⁾ Hogy a Vulgátából nem pedig görög szöv. gblől fordított, kétségtelen a többek között abból, mert mindenütt ennek szóviszonyai s mondatalakjaihoz illeszkedik, hol a két szöveg között némi különbséget találunk; például számos görög részesülők a latinban *cum*, *postquam* stb. szókötési körülírásokkal adatnak vissza s a magyar fordító is ezekhez alkalmazkodik, holott tudjuk s a latin után ő is használja, hogy a magyar a részesülők használatára igen hajlandó.

²⁾ A két utóbbi kiírása jelen czélomra nem tartozott; az elébbi múlt gyakran eléfordúl, a jelenre nézve megjegyzem, hogy ‚appropinquavit‘ mindig ‚elközelejt‘ szóval fordítatik.

Mit követett tehát, ha a latin nyelvet mint eredetijét nem követé? Ím a második eredmény, mely nem lehet egyéb ennél: *A magyar fordító az indicativusi időkre nézve egyedül a magyar nyelv egyedi sajátosságát tartá szeme előtt úgy a mint azt az ő nyelvérzése, vagy — ha úgy tetszik — nyelvtudománya ismernie engedé vala.*

És ez annyival szembeszökőbb, mert ellenkezőleg a conjunctivusban állandóan és egyaránt azon időket használja, melyeket már a Bevezetésben megrovék, úgy hogy minden lépten nyomon találkozunk hasonló kifejezésekkel: „mikor született volna (cum natus esset) Jézus Judeának Bethlehemében“, „mert kedig József ő férje igaz volna“ (cum esset justus), „mert jövődő vagyon, hogy Herodes keresse a gyermeket“ (futurum est enim, ut Herodes quaerat puerum).

Úgyde miben áll tehát az ő nyelvérzése vagy nyelvtudománya?

Harmadik eredmény: *Az e codexből öszveírt nyolczszáz hét (807) példa közül 738 egészen megegyezik a föntebb eléadtam szabályok lényegével s mondhatni, mai általánosabb nyelvérzésünkkel is, úgy hogy csak 69 azok száma, tehát az egésznek alig egy tizenketted része, mely a szigorú szabatosággal össze nem egyeztethető.*

Lássuk!

1) *A mássalhangzós múltnak a latinban általán perfectum felel meg* (a 195 példa közt egyszer jön elé volt, habebat'-nak és egyszer megnyerted, lucratus eris'-nek megfelelőleg, de ezek a nagy szám mellett tekintetbe nem jöhetnek), még pedig ezen múltnak olyan latin perfectum felel meg, mely egyikét eset kivételével szinte független múltban van.

Ez tehát határozott és kétségtelen *elbeszélési idő*, és pedig (a latin perfectummal és kiváltképen a görög aoristussal egybevetve) *független mondatban egyszerre történéő* vagy beálló (momentan, ein-tretend) *múlt* értelmében.

S immár legjobb neve lesz, ha úgy tetszik: *független beálló múlt* vagy csak: *független múlt* vagy *fűmúlt*.

2) *Az összetett múlt* (öszvesen 105 példában) a föntebbi fő múltnak kettős ellentétéként, kettős minőségben fordul elő.

a) *Mint tartós múlt*, (74 példában), *hanem szinte független mondatban*, legnagyobb részben *megfelel a latin imperfectumnak*; de a codex néhány esctben igen helyes érzéssel a latin perfectum helyett is ezt használja, például: *és beszél vala* (locutus est) nekik példabe-

szédekben“ (B. 23.) világosan tartós értelemben; így „a sok gyölekezet terejti vala (straverunt) ő ruháját az útban,“ (B. 42.) „és senki sem merészli vala (ausus fuit) a naptól fogván továbbá ötet kérdeni“ (B. 52.), „mert ez eladathatik vala (potuit venundari) sokon“ (B. 56.), „és nagy csapásokkal verik vala“ (ceciderunt B. 63.) stb. Látjuk, hogy a latin ellenére mind tartós múltnak vehető.

b) *A tartós múlt természete szerint más valamely múlt időköri-
ményre vagy egy másik múlt eseményre — mely leginkább részesül-
vel tétetik ki*) — vonatkozva, jobbadán szintén latin imperfectum-
nak felel meg,* de itt is jön elő egy két eset latin perfectummal is
(C. 1, 3, 17). Előfordúl itt 31 példa.

Ennek általános neve lehet tehát : *tartós múlt.*

3) Az *önhangzós múlt* példái négy osztályba soroztatnak, melyek közül három, rokon szabályokra vonatkozik, de a 4-ik osztály ezektől eltér; ú. m.

a) *függő mondatban,* a legtöbb (t. i. 244) példával, melyek között némelyek a latin imperfectumot fejezik ki (például D. 3, 28, 50, 65, 138, 179), de több helyütt a perfectumot; mi arra mutat, hogy a fordító itt nem ügyelvén annyira a latinra, mint az A alatti osztálynál, a magyarban e helyütt nagy részben saját nyelvérzésére támaszkodék.

b) *valamely múlt idő körülményre* vonatkozva 77 példában, hol latin és görög sokhelyütt jelen időben áll.

c) *tartós értelemben* 117 példával, közöttük a latinban számos imperfectum; ide tartoznak különösebben, a melyek valamely mondatra, elbeszélésre vonatkoznak. Lásd F. alatt a jegyzetet.

Ezen három osztálybeliek öszvesen 438 példában, a görög imperfectumról főntebb eléadott szabályokkal szépen megegyeznek.

De marad még

d) 69 példa, melyeknek nagy részét szintén tartós múltnak lehetne ugyan venni, pl. *vépének ő hozjá sok gyölekezetek, megemlékezék, a népet készlelék, kételkedének* stb. mások pedig a megelőző mondatokkal vannak némi összefüggésben, noha csak mellérendelt állapotban, miként sok helyütt az ,és, ,kedig' kötszők mutatják; mind-

*) A részesülők mindig egész mondatot képviselnek, s mint tudjuk, *midőn, miután* mondatkötéssel írathatnak körül; már a görög részesülők is a latinban sok helyütt ily körülírással fordulnak elé, például C 1. alatt a jegyzetet.

azáltal elfogadván mind a 69 példát is az imperfectummal ellentétben álló perfectum értelmében, mi nyomatéka lehet ennek 438 szabatos példa ellenében? sőt, mit mondok a többi öszves 738, tehát több, mint tízszer annyi szabályszerű példa ellenében? minthogy a főntebbiek szerint a független és tartós múltra vonatkozó, öszvesen 300 példa is általában megfelel ezen idők elméletének.

Hogy ama néhány esetben a fordító ingadozott az önhangzós múlt szabatos értelmének felfogása vagy alkalmazásában, megtetszik több más jelenségekből is, ú. m. a perfectumot illetőleg: *factum est* egyszer *lött*, másszor *lön*, sőt *lött vala* is; *esurivi* egyszer *éheztem*, másszor *éhezém*; *tradidisti*, egyszer *adtál*, másszor *adál*; *clamavit*, *clamaverunt* egyszer *ivölt vala*, máskor *ivöltének*; *locutus est* egyszer *beszél vala*, máskor *beszéle*; *noluit* egyszer *nem akarja vala*, másszor *nem akara*; *adorabat* egyszer *imadja vala*, másszor *imádá*, *admirabantur* egyszer *csudálkodnak vala*, másszor *csudálkodának*, úgyhogy némely összetett mondatban a latin perfectum kifejezésére minden ok nélkül, hol egy, hol más múlt használtatik, pl. a XI. Fejezetben: „miként *bemene*, *intravit*, istennek házába és az . . . kenyereket *megette* (*comedit*). Így a XXV. Fejezetben e mondatot: „mert en *éheztem* és ennekem ennem *adtatok*“ független múlttal kezdi, a többi részét pedig, minden ok nélkül függő múlttal folytatja: „*szomjuhozám* és ennekem innom *adatok*, vendég *valék* és *lefogadatok* engemet, mezejtelen *valék* és *megrüházatok* engemet, beteg *valék* és *mevlátatok* engemet, tömlöczben *valék*“ (most egyszerre megint független múltra megy által): „és *jöttetek* én hozjám“; melyeknél a ‚valék‘ szó ugyan ‚eram‘-mal van a latinban is kifejezve, de a többiek valamennyin perfectumok.

Minthogy pedig fölötte kívánatos, hogy a tartós és pillanatnyi múltak, továbbá a független és függő múltak oly nyelvben, mely mindenikre külön alakkal bír, össze ne zavartassanak, és minthogy a független múltra nézve valamennyi (195) példa, a tartós múltra nézve valamennyi (105) példa általában megfelel a szabatoságnak, végre minthogy magára az önhangzós múltra nézve is 434 példát az általános szabályokkal megegyeztethetünk, égre kiáltó vétek volna 69, tehát valamennyi helyes példához mérve kevesebb mint egytizedrésznyi példa mellett makacsúl ragaszkodni s ez ellentéti elemeket öszszetévészteni, épen úgy, mintha más művészetekben is a világosságot és árnyéklatot, a derült és zürhangzatot egészen öszszezavarni akarnók.

Annyi minden esetre áll, hogy valamint a magyar független vagy fő múltnak általában a latin perfectum és görög aoristus felel meg a felhozott példákban, úgy a tárgyalt két másik magyar múlt, a mint a példák mutatják, nagy részben a latin és görög imperfectumot fejezi ki, úgyhogy mi ezen imperfectumra is két alakkal bírunk, melyek egymással föl is cserélthetnek ¹⁾, mindazáltal a föntebbi példák többsége után az összetett múltat, mint föntebb is *tartós*, az önhangzós múltat pedig *függő* múltnak nevezhetjük; mind kettőt a *fő*, mint független és pillanatnyi múlttal ellentétben.

Még egy nevezetes körülményt vagyok bátor felhozni.

A görög nyelvben az igék nagyobb részére nézve a hajtogatásban két törzs használtatván, az aoristus, a hol csak lehető, a kurtábbat választja, az imperfectum rendszerént a teljes törzs mellett marad, innen e két idő közti alakkülönbségek is, például: *ἔτυπον*, *ἔλειπον*, *ἔβαλλον* imperfectumok, *ἔτυπον*, *ἔλιπον*, *ἔβαλον* ²⁾ aoristusok. Mily jellemző! A teljes (műnyelven: toldott) alak — imperfectum — tartós időt, a kurtított (máskép: tiszta) alak — aoristus egyszerre-történő időt jelent. S mit tapasztalunk nálunk — ha az összetett múltat nem tekintjük is — magában az egyszerű függő múltban? Azt hogy azt önhangzó képezvén, egy szótaggal rendszerént hosszabb a mássalhangzós múltnál, pl. *vár-a*, és *vár-t*, *lél-e*, és *lél-t*, minthogy még azon szók is melyek könnyebb kiejtés végett némely személyekben egész szótagot kénytelenek fölvenni, mint *lát-ott*, *mond-ott*, más személyekben, a hol csak lehet, egy *t-t* és pedig előre tett önhangzó nélkül használ, *lát-t-am*, *lát-t-ál*, *lát-t-unk*, *mond-t-am*, *mond-t-ál* ³⁾, *mond-t-unk*. S a hol a két múlt egyenlő számú szóta-

¹⁾ Tudjuk hogy a perfectumra is két alakunk van: *vártam* és *várek vala*, sőt a plusquamperfectumra is: *vártam volt* v. *vala*.

²⁾ Nem szükség érintenem, hogy az úgynevezett augmentum kivált az indicativusban, minden múltnak jellegbetűje, t. i. az imperfectum és aoristus elül rendszeren egy *ε* hangot vesznek föl, a perfectum ez elébe még a mássalhangzón kezdődő törzs első betűjét is fölveszi pl. *λύ-(ω) λέ-λυ-(κα)* a plusquamperfectum pedig ismét a perfectum elébe vesz egy *ε* hangot: *ἔ-λε-λύ-(κειν)*. Innen láthatjuk azt is, hogy nem igen szerencsésen hasonlítatott a mi önhangzós múltunk *a e* raga, a görög aoristus augmentumához, miután ezen augmentum mind a négy görög múlttal közös, tehát valami különös értelmet belőle kihozni lehetetlen. A múlt előtagját különösebben reduplicatióknak hívják.

³⁾ Abaujban, Gömörben *lállal*, *mondal* is röviden ejtetnek.

gokkal bír is a ragozásban az önhangzós állandóan hosszú önhangzót veszen föl, mely két s több önhangzó egybeolvadásából eredett, törzse végére, midőn a mássalhangzós múltnál ez rendszeren ellenkezőleg történik, pl. *vár-é-k* (= vár-a-ek), *vár-á-l* (= vár-a-al), *vár-á-nk* (= vár-a-unk), *várá-tok* (= vár-a-a-tok) stb. ellenben *vár-t am*, *vár-t unk*, *vár-t al*, *vár-t-a-tok* stb.

Tehát a magyarban szintén külsőleg is a rendszerént hosszabb alak a tartós múltnak, a rövidebb alak pedig az egyszerre történő múltnak értelmével bír.

Ha már benne vagyunk, tegyünk még további összehasonlítást is a görög aoristussal.

A görög aoristusról tudjuk még, hogy a mely igének nincs azon kettős törzse, melyekről föntebb szólék, az aoristus egy σ ragbetűt veszen föl, a mely tehát a legközelebb rokon a magyar főmúlt t betűjével (magában a görögben, például $\sigma\upsilon$ és $\tau\upsilon$ egyek), így $\lambda\upsilon\omega$ (old-ok), aoristus $\epsilon\lambda\nu\sigma\alpha$ (am. *old-t-am*), mely a szenvedő formában θ -rá (tehát a magyar t -hez még közelebb álló th -vá) változik által: $\epsilon\lambda\nu\theta\eta\nu$ (am. *oldat-t-am*).

A jövőnek is σ ragbetűje van a görögben: $\epsilon\lambda\upsilon\sigma\omega$; de nincsen-e a magyar jövőnek is: *old-an-d*, d alkotó része? úgy hogy a görög szenvedő jövője már mind θ mind σ hangokat fölveszen: $\lambda\nu\theta\eta\sigma\omega\mu\alpha\iota$ (old-at-and-om). Ezeket azért hozám elő, hogy egy részről némely barátink a magyar önhangzós múltat — csak úgy futtában — a görög aoristussal rokonították, pedig látjuk mind az iménti mind a föntebbi példában, hogy ha mélyebbre pillantunk, az aoristus szófejtési tekintetben is, inkább a mássalhangzós múlttal rokonítható; más részről figyelmet kívántam gerjeszteni, miszerént a távolabbnak látszó nyelvekben is sok nem is gyanított hasonlóság tűnik fel.

Végül még egy körülmény. Görög imperfectum se a conjunctivusban, se az optativusban nincsen, ellenben aoristus nem csak ezekben van, hanem az imperativusban, infinitivusban, participiumban is.

Nézzük a magyart.

Az önhangzós múltnak megfelelő alak itt sincs se az óhajtó módban, hol n (*na*, *ne*) a képző hang, se a foglalóban, hol j a képző hang, ellenben t mássalhangzós múltakat találunk egyszerűen a részesülőben (*vár-t adomány*), állapotjegyzőben (*vár-t-an*, *foly-t-on*,

ide tartozik a régies *atta*, *ette* is : mikor láttunk tégedet éheztedet stb.), valamint összetett alakban az óhajtó és foglaló módokban (vártam volna, vártam legyen).

Tehát ha hasonlítani akarunk, a görög aoristusnak és latin perfectumnak minden tekintetben inkább a magyar mássalhangzós múlt felel meg.

Ezen példák után a tárgyalt három múltunkat így jellemezhetjük :

A mássalhangzós vagyis független múlt elbeszélésekben egyszerű és ha a megkülönböztetés úgy kívánja, beálló múltat s összetett mondatokban a főmondatbeli múltat képviseli.

Az összetett vagy tartós múlt és önhangzós vagy függő múlt pedig, melyek egymással rokonok és fölcserélhetők egyszerű mondatokban tartós múltat fejeznek ki, vagy múlt valamely időkörműnyre vonatkoznak, összetett mondatokban pedig az alárendelt vagy függő mondat múltját adják vissza.

Melyek után Cornelius föntebb idézett helyét ekkép magyarsíthatjuk :

„Themistokles, Neokles fia, Athenéből való. Ennek serdülő ifjúsága vétségeit nagy erények hozták helyre, elannyira, hogy elébe senkit se helyeznek, hasonlónak keveset tartanak ¹⁾. De legelől kell kezdeni. Atyja Neokles jó nemzetségű volt. Ez halikarnassusi polgárnót vett feleségül, kitől született Themistokles. Kit is, minthogy szülői nem voltak ²⁾ vele megelégedve, mert szabadabb életet és gazdaságát elhanyagolja vala, atyja az örökségből kitagada. A mely szégyenéség őt meg nem törte sőt fölemelte. Mivel, miután meggyűződött ³⁾, hogy azt csak nagy iparkodással lehet elényesztethetnie, magát egészen a köz államnak szentelé, barátjai javán és ön jóhírén szorgalmasban munkálkodván. Sokszor forgolódék magán ügyeket ítélő törvényszékeken, gyakran jelene meg népgyűlésen, nélküle semmi nagyobb ügy nem tárgyalaték s ha mire szükség vala, gyorsan feltalálá. A dolgok végrehajtásában is ép oly gyors készségű vala, mint kigondolásában ; minthogy Thukidydesz mondanása szerint mind a jelenvalókról a legigazábban hozza ítéletet,

¹⁾ Nem jó volna : ,helyezzenek ,tartsanak.’

²⁾ Nem : ,voltak volna.’

³⁾ Nem : ,meggyűződött volna.’

mind a jövődökhöz igen éles észszel *hozzávette*. Mi által *lött*, hogy rövid időn elhiresedék *)

Jegyzetek ezen fordításához :

Általán a független egyszerű és főmondatbeli múltak független múlttal, a tartós és függő mondatbeliek, tartós vagy pedig függő múlttal fejeztetnek ki.

Különösen

1) Az egyszerű mondatbeli múltak a latin perfectumnak megfelelőleg független múlttal.

2) A latin imperfectumnak (mint tartós múltnak) megfelelőleg az ily múltat is magában rejtő függő múlttal adatnak; mivel ha állandóan a tulajdonképeni magyar tartós múltat (az összetett alakúl) alkalmaznók, ez a sok *vala* miatt fülsértő egyformaságot idézne elő; csak egy közbeszúrt mondatban : *mert szabadabb életet él . . . . .* *vala*, hogy a három különböző latin múltnak a magyarban is három különböző múlt feleljen meg, használtatik maga a tartós múlt.

3) Összetett mondatokban a főmondat múltjai (rendszerént conjunctivusban) nem foglaló vagy óhajtó módban, hanem független vagy főmúlttal, a függő mondatok pedig (leginkább ,hogy' után ,elannyira hogy' ,Mi által lött hogy' (latin conjunctivus helyett) függő múlttal vannak visszaadva.

És így azon összetett mondatban : „Kit is, minthogy szülei“ stb. magyarul szintén három különböző múlt fordul elő, mint a latinban.

Innen gyaníthatjuk azt is, hogy codexünk írója, mint fordító, s általában csak nem minden régi magyar fordítók miért tévesztették össze az önhangzós múltat egyrésztől a tartós, más résztől a főmúlttal. T. i. a latinban ezen három magyar időnek csak két idő felel meg. Tehát szigorún megtartották ugyan az egyenlő számú és egymásnak úgy a hogy megfelelő idők öszveillesztését, ú. m. a conjunctivusi jelent a magyar kapcsoló mód jelenével, a conjunctivusi imperfectumot (pl. vellem) a magyar óhajtó mód jelenével, a conjunctivusi perfectumot (voluissem) a magyar óhajtó mód múltjával, sőt nyelv tankönyveiket is a latinhoz alkalmazzák; azonban mindezeket a valóság kifejezésére — mindnyájunk nézete s az általános nyelvérzés szerént hibásan; továbbá a magyar főmúltat rendszerént a

*) Nem : ,elhiresednék.'

latin perfectummal, a magyar tartós (összetett) múltat a latin imperfectummal mindkettőt helyesen adták, de már a magyar önhangzós múltra nem találtak külön latin formát. Innét az ingadozás és hol egyik, hol másik múlthoz kapkodás, kivált fordított műveknél, csak nem az egész régiségben talán mind e mai napiglan, kivéven a régiségben az eredeti műveket és ma is az általánosb népnnyelvet.

S ennek nyomozása lesz további előadásom tárgya.

FOGARASI JÁNOS.

MUHAKEMET-ÜL-LUGETEJN.

MIR 'ALI-SÎR (NEVÂJÎ) CSAGATAJ-TÖRÖKJÉBŐL.

KÖZLI VÁMBÉRY ÁRMIN.

Előjegyzet.

A nem rég a magyar közönség elébe terjesztett „Abuska : csagatajtörök szógyűjtemény“-nek figyelmes olvasója kétség nélkül észrevette már, hogy mily különös nagyra becsüléssel tétetik abban többhelyt Mir 'Ali-Sîrnek fent czimzett munkájáról említés. Kiténik hogy az Abuska szerzője ugyancsak a Muhâkemet-ül-lugetejnt is, Mir 'Ali-Sîr egyéb munkáin kívül, forrásnak használta nagy szorgalmasan, melyből pedig nem csak megjegyezni való szokat, hanem egyenesen nyelvészeti észrevételeket vehetett át. Ez eléggé magyarázza azon érdekeltséget, melylyel a Muhâkemet-ül-lugetejnről iránt kell lennünk, ha érdekel az Abuska szógyűjtemény ; mert nem kevesebbről van itt szó, mint ennek egyik forrásáról, mely abban nekünk is hozzáférhetővé leszen. Ennek bírása vala tehát egyik fő-ohajtásom, midőn tavál öszszel visszatértem volt Stambulba, és csakugyan annyira kedvezett a szerencse, hogy nem sokára a Fâtih (Hódító, II. Muhammed) könyvtárában Mir 'Ali-Sîr összes munkáinak egy példányára akadék, mely hihetőleg ugyanazon tiszteletpéldány, melyet a szerző a Hódító fiának, II. Bajezidnek küldött és melyet ez az atyja tiszteletére alapított könyvtárban letett. Egy vastag 4-ed rétv, a legszebb ta'lik-írással irt kötet ez, mely Mir 'Ali-Sîrnek minden az Abuskában (*aga* szó alatt, a 6. lapon) elősorolt műveit, köztük a Muhâkemet-ül-lugetejnt is magában foglalja, s melyből ez utóbbinak másolatját vétetvén, ezt magyar fordítással együtt a tisztelt M. Akademiának ezennel megküldeni szerencsém van*).

*) A mi itt a Nyelvt. Közleményekben kiadatik, az nem az egész Muhâkemet-ül-lugetejnről, hanem csak első, nyelvészeti észrevételekkel fog-

Igaz, hogy a *Muhákemet-ül-lugetejn* ezen czíme után (*A két nyelv — török és perzsa — megbírálása*) tán nagyobb szerű tartalmat vártam; de azért e kis műnek sem kicsinyelhetjük fontosságát; nem tagadhatjuk el szerzőtől azon kiváló érdemet, hogy ő hittársai között első adott jótékony lökést az iszlámot követő törökség majdnem végképen elcsökkent honfíui érzületének. Az iszlám a nemzetiségek halálos mérge, s csak ennek tulajdoníthatjuk, hogy a középpászai hazájából délnyugat felé költözött oszmanli-török törzs oly hirtelen bírt nemzetiségéről megfeledkezve nyelvét annyira arab-perzsa szóanyaggal tele tömni, és az eredeti tiszta törökséget inkább szégyenleni mintsem becsülni. E tekintetben csakugyan szívbéli megelégedéssel látjuk Mir 'Ali-Sírben azon férfit, ki a gyalázatos idegenszerűskedés ellen bátran sikra szállva, hontársaiban anyanyelvök szép különösségei, bősége s kiváló tehetségeinek bemutatásával a nemzeti érzületet törekszik fölébreszteni; s hogy intéseit annál hathatóssabbá tegye, saját török költeményeinek ragyogó példájával mutatja meg a török nyelv irodalmi és költészeti műveltségre alkalmas voltát. Sőt, meg nem elégedvén evvel, még különös figyelem gerjesztésére török anyanyelvét az akkor hazájában minden finom műveltség képviselőjének tartott perzsa nyelvvel is hozta nyelvészeti hasonlításba, és a törököt minden tekintetben a perzsa fölibe helyezvén, részletekkel meg akarja mutatni, mint pótolja az utóbbi sokféle hiányosságát amattól kölcsönzött szókkal, vagy mennyire nem mérközhetik amavval kifejezési tehetségben; s következetesen megrója azon török születésű költöket és tudósokat, kik a kor előitéletének hódolva, szellemi terményeiket csak perzsa nyelven szeretik közzétenni.

A *Muhákemet-ül-lugetejn*-t különben, a végén kitett évszám szerint, 905. (= Kr. u. 1499.) esztendőben írta meg Mir 'Ali-Sír, csak egy évvel 906. (= Kr. u. 1500.)-ban lett halála előtt.

A kegyelmes és kegyelmező Isten nevében!

Dicséret és hála legyen Alláhnak, ki az embert a több teremtetett állatok fölött a nyelv és beszéd dísze által kitüntette, s az em-

lalkozó fele. Második fele inkább irodalomtörténeti, nem nyelvészeti érdekű; abban Ali-Sír, kivált a maga, csagatajtörök nyelv művelésére üzött költői működéséről értekezik.

Szerk.

beri beszédet a legédesebb czukorra, a legjobbbizü mézzé tette. (Vers) „Oh ki szóval kezdéd meg a teremtést, s az embert különös barátoddá tevéd; ki őt, a mint a *„kün fejekün“*¹⁾ lapjának ékességévé lön, beszéd által mindenek közöl kitünteted.“

Hála legyen Alláhnak, kinek hatalma tökéletes! ki *Khamirtu tînet adam bijedî arba'in szabâhâ*²⁾ — nemes vers szerint az „*Alime elaszma küllihâ*“³⁾ tehetséget adá neki, s őt a „beszélő“ név tárgyává tévé, hogy legelőször e kegyességtétellel valamennyi teremtett állatoknak fölibe emelkedék és mindnyájok közül kitűnék. (Vers) „Middön e világot teremté az isten s az ő hatalmával léfelt ada a világ népének, az vala czélja, hogy az ember teremjen meg, s az embert meg azért teremté, hogy neki kedvelt barátja legyen.“

Ő, a (kiváltképen) ékesen szóló, ki az arab ékesenszólók híren föltül még az ég rózsáskertjén is túlhaladt, az ő csalogányszava az *ana efgah*⁴⁾ zengésével köté le azoknak nyelvöket s leszállítá dicsekedésük hangját. (Vers): „Azon időben, hogy sem világ, sem ember még nem vala és az alkotó keze mindezeket még körül sem rajzolta vala: már akkor, a mint az (Muhammed) a maga teremtéséből föllelekezék, „*künte nebien feefhem*“⁵⁾-mel nyilatkozáék (Alláh t. i.).“ Isten áldása ő reá, meg dicső és nemes társaira!

Az ékesenszólók aratásának kalászszedője és a szó drága gyöngykincsenek föltügyelője, a versek rózsáskertjének éneklő csalogánya *‘Ali-Sîr*, ki *Nevâji* melléknévvel ismeretes, ekképen nyilatkozik: A szó egy gyöngy, melynek tengere a szív, ez levén a részletes és általános értelmek gyűjtőtára. Valamint a tengerből buvár által napfényre hozatva díszlik és ragyogásához képest értékesnek mutatkozik a drágagyöngy, úgy a szívből a kiszabott beszéd mestere által

1) *كن فيكون* = *legyen és lön*. Azon szók, melyekkel Alláh a világot teremtette. A *„kün fejekün* lapja“ = a teremtett világ színe.

2) *خمرت طينت آدم بيدى اربعين صباحا* = én kezemmel gyúrtam az embert agyagból negyven napig.

3) *علم الاسما كلها* = tudta mindennek a nevét.

4) *انا انصح* = én vagyok a legjelesebb szónok. — Muhammednek maga-mag áról tett vallomásában található.

5) *كنت نبيا فاتهم* = tudjad, hogy próféta lettel. E szókat az isten még a világ teremtése előtt intézé a profétához.

eléhozatva ékességet nyer a szó gyöngye is, s értékének foka szerint széltiliben híresül. Továbbá, valamint a drágagyöngynek értékére nézve igen sok foka van, úgyhogy egy diremtől kezdve egész száz tumánig érő van (Vers): „Ha gyöngyöt vesznek, hogy örömiük teljék benne : hol ezret kapnak egy direm vagy miszkalért; hol csak egy is, melyet király akaszt fülébe, egész egy ország ára pénzbe kerül“ — úgy a szó gyöngyének még ennél is határtalanabb a különbsége és végtelenebb a fokozatja, úgyhogy, felségesétől holt testbe is újra tiszta lélek száll, otrombája élő testre is halálos méregként hat. — (Vers): „A szó gyöngye az, melynek fokozatait meghatározni nem bírták a beszédtudósok; mert abból támad a veszedelem sűrű erdeje, az láttat mentő csodát is.“ — A szó különbfélesége minden képzelés határán túl való, és ha túlzás nélkül csak összevont és rövidített előadás mellett, 72 fajra oszthatjuk, de nincs oly szó, mely ezen 72-féle beszédben eligazítva vezérelné.

De beszéljünk részletesebben. Ismeretes, hogy a lakott föld hét klímájának mindegyikében sok ország van, minden országban sok város, falu és helység; továbbá, minden síkságon töménytelen sok kóborló néptörzs, minden hegység oldalain és csúcsain, minden tengernek szigetein és partjain, annyi meg annyi népség lakik. — Pedig mindenik ilyen néptörzsnek nyelve és beszéde a többekétől különbözik és elválík sok sajátság által, melyek nincsenek meg egyebekben. Sőt a madaraknak, házi és vad állatoknak is külön-külön nyelveik, azaz sajátságos külön hangjaik és ordításaik vagy modulatiók és énekléseik vannak.

De minthogy a szónak és beszédnek célja az értelem, s mint-hogy az említett teremtett állatoknak célja megint csak az ember, értelmes és világosan kifejező szó kivált az ő szava, ki igazán beszéddel él: azért már ezen szó és beszéd magyarázásával van dolgunk. Ennyi különb-különb városok, falvak, hegyek, puszták, erdők és tengerek lakosai által az említett változatossággal és különbözéssel beszélt nyelvek között leginkább az arab nyelv tűnik ki ékesszólásával és díszes bőségével, mit egyik szótudós sem pörölhet el tőle. Mert a kinek szava igaz, és áldás a műve, a mindentudó úrnak ő szent felségének csodálatos rendezetű szava (a korân) is ezen nyelven ért le hozzánk, valamint a proféta — isten áldása és béke legyen rajta — boldogságos hagyománya e beszédben jutott reánk, s a nagy szentek és nagy tiszteletű sejkheknek igazságos tantételeik és

írásba öltöztetett szép mondataik is azon örvendetes kifejezésben és azon boldogságos szavakkal és jegyekkel készültek. (Vers):

„A világgertje álltáig e rózsáskert is (az arab nyelv) gyümölcsöző legyen, és szent kerítésén belül ily csalogányok éneke soha meg ne szűnjék.“

Az arab nyelv után még három nyelv van, melyek tiszteletben állanak; mert a ki az azon nyelveken való beszéd gyöngyével él, annak ékes leszen kifejezése, és mindegyiknek kitünő jeles sajátága fölötté sok van. Azonban e nyelvek, a türki, fárszi (perzsa) és hindi nyelvek eredete az, hogy Nóe proféta — isten áldása rajta — három fiával Jafet, Sam és Ham-mal a vízözön bajától meneküle, és annak veszedelméből éltét lelé; de az egész földön emberi nemnek legkisebb nyoma sem maradt vala meg. Azért Jafetet, kit a történetírók *Ebultürk* (a törökök őse)-nek neveznek, Khata országba, (Chinába) küldé; Samot, kit *Ebulfursz* (a perzsák őse)-nek irnak, Irán és Turán országok fejedelmévé tevé; Hamot pedig, kit *Ebulhindi* (az indusok őse)-nek neveztek el, Hindusztán vidékébe küldé. E három profétafi gyermekei és cselédei aztán a nevezett országokban elterjedének és megsokasodának. Meg kell jegyezni, hogy Jafet, az Ebultürk, a mint a történetírók egyezőképén mondták, vérei közül kitünvén, a profétaság koronáját nyere fejére, és isteni küldetés tiszttével tüntetteték ki testvérei fölött. A három nyelv, a türki, fárszi és hindi nyelvek, e három testvér nemzetségei között terjedének el. Ham, mivel Nóe ő szent kegyelmén arczátlanságot tett, s azért ellene a proféta áldott nyelvétől átok kelt vala, az ő fehér arcszínere feketére változván át, egyszersmind nyelve törődözöttséget mutatván, ékesszólás mestersége nélkül marada. Gyermekeinek és nemzetének, Hindország népének arcszínere, mint az oskolás gyermek tentás gyakorlat-írása, fekete, és nyelvöket, mint a gyermekek hegyetört tollát, szép írásra nem használhatják. Különben nem feketítenék be saját arczuk lapjaként, tenta feketével egy-egy lap színét s maguk nyelveként törtollú nyelven nem beszélnének. — De nem is tudja ám más ember, mint ők magok, azon írás jegyeit, s azon varjulábakat (keleg pālarni) a fekete népen kívül más senki nem olvassa, se meg nem érti. A mint az arab nyelven van igazi szép beszéd, a hindi szók pedig csak haszontalan cifraságot adnak, úgy az egyik mintegy felséges nemesség, a másik utálatos alávalóság fokáról kelt.

Hátra van még arról szólanunk, hogy miképen alkalmasak az

értelmek kifejezésére a török és perzsa nyelvek. Ismeretes, hogy a török ember (türk) a perzsánál (szart*) sokkal élesebb eszű és jobb felfogású, és lelki mivolta természeténél fogva tisztább és őszintébb; míg a perzsa a töröknél tudományban finomabb és mélyebb gondolkodású, mi a török ember nyíltszívűségéből és egyenességéből, a perzsának meg tudományából és bölcsességéből is kitetszik. Azonban nyelveik közt a tökéletesség és hiányosság szempontjából fölötte nagy különbség van; a török szavai használásában a perzsát sokban felülmúlja, sőt velök a perzsa nyelvnek is ékességet adott, a miről annak helyén még bővebben fogunk szólni. Hogy mennyivel szelidebb a török természete a perzsáénál, lehet-e világosabb bizonyíték és tanúság mint az, hogy e két népnek mind férfia asszonya, mind előkelője és alrenden valója között egyaránt érintkezés van, s a két félnek egymással egyenlő közlekedése és beszédváltása van: de mindamellet, hogy a perzsa között több a tudós ember és a miveltek osztálya s a török a perzsánál jóval egyszerűbb ember, mégis az utóbbiak (a törökök) az előkelőktől kezdve a legalsóbb rangúig a perzsa nyelvet bírják, annyira, hogy nem csak magukat kifejezni, de még ékes szólással tudnak rajta beszélni.; sőt török költők is vannak, kik perzsa nyelven szép és kedves verseket írnak. Ennek ellenében a perzsa nép közül az előkelőtől a pörig, a tanulatlan embertől a tudóság, senki nem tud török nyelven beszélni vagy törökökül beszéllőt megérteni, és ha mégis száz vagy ezer között egy valaki találkozik, ki e nyelvet megtanulván rajta beszéllene, mindenki megismeri és észreveszi, hogy perzsa és a beszéllő a maga nyelvével önnön szégyenségét mintegy maga bevallja. — A töröknek szelid és könnyen alkalmazkodó természetéről már ennél nem lehet nagyobb tanúság, s ez ellen senki nem is szólhat semmit. Azonban, ha a perzsa általában a török beszéddel nem boldogul, ennek oka egyszersmind az is, hogy a török szók megalapítója nagyon sok finomságot akarván kifejezni, igen részletes értelmekre alapított szavakat, melyeket még a tapasztalt ember is magyarázat nélkül meg nem érthet. Ilyen szók:

---

*) Szart, lásd Abuska 56. lapját.

	قورغالماق	سېنگراماك
	قوروقشاماق	ياسقاماق
	اوشارماك	ايسقاماق
	جېچايماق	50. كونكرانماك
5.	اونكد ايماك	سوخرانماق
	چېكر ايماك	سېپاماق
	دومسايماق	قارالماق
	اومسونماق	سوركانماك
	اوسانماق ¹⁾	55. كوپانماك
10.	ايكرماك	اينكرانماق
	ايكارماك	توشالماك
	اواخرانماق	مونغايماق
	تاريقماق	يانجقماماك
	الداماق	60. تانجقالماق
15.	ارغداماق	كوروكساماك
	ايشانماك	بوشورغانماق
	ايكلانماك	بوخساماق
	ايلانماق	كېركينماك ³⁾
	ايكرانماك	65. سوكد اماك
20.	ايريكماك	بوسماق
	آورنماق	بورماك
	قيستانماق	تورماك
	قيناماق	تامشېماق
	قورغالماق	
25.	ساورولماق	
	چايقالماق	
	ديوداشېماك	
	قيمسانماق	
	قيزغانماق	
30.	نيكامك ²⁾	
	سيلانماق	
	تانلاماق	
	قيمرداماق	
	سېرېمك	
35.	سېرماماك	
	كناركامك	
	سېغريقماق	
	سېغنماق	
	قيلنماق	
40.	يالينماق	
	مونكلانماق	
	اينداماك	
	تېركامك	
	تېوراماك	
45.	قينكغايماق	
	شغالداماق	

¹⁾ Kézirati másolatban hiányzik az z fölött való pont: lehet az is, hogy z volt. B.

²⁾ Vagy يينكامك. — ³⁾ Vagy كېركينماك.

70. قاهاماق	سينكورماك	قيجيجلاماق
سيبقارماق	كوندالاتماق	جيمديلاماق
جيچاركاماڭ	كومورماك	ياداماق
جوركانمڭ	يبيكرماك	95. قاداماق
اورتناماڭ	85. كونكورداماڭ	چيقلانماق
75. سيزغورماق	كيناركاماڭ	كوندورماك
كورپاكلاشماڭ	كيزارماك	سوندورماك
جوبروماق	دويتولماق	سوقلانماق
چرغاماق	جيداماق	كانكسراماڭ 100.
نيجماق	90. توزماك	
80. قينكرايماق	قازغانماق	

Íme száz szó, melyeket a furcsa kitételek közé sorolnak, s melyek egyikére sem adhatnak a perzsában szorosan megfelelő szót. És mégis szükség van rá; mert beszéd közben az ember annyiszor szorúl rá, hogy a nélkül meg nem lehet érteni, s ha egyik vagy másik szót akarnak magyarázni, ez csak úgy lehet, hogy mindenik szóért több szót egybe vesznek, s ezt is csak arab szók segítségével.

A török nyelvben számos ilyféle szók találkoznak; mi jelenleg az említett százból csak egynehánynak fejtegetésébe bocsátkozunk, hogy ellenfeleink [állításunk igazságáról] meggyőződjenek, s a többit is e szerint megítélhessék.

A nagy híres költők közt némelyek a bor leírásában igenis bőszavúak, a miért is a borozás szabályairól sok szót ejtvén, véghetetlen finomságokat állítanak elő. Az ily szóknak egyike, p. o.

سيبقارماق *szjpkar-mak*, e következő versben: „Bort ide pohárnok, hadd múltjék legalább egy perczem is; de úgy legyen, hogy a mennyit nyújtasz, mind egy cseppig leszörpöljem.“ Már e *szjpkaraj* *) szó tartalma kerülvén elő, hogy segítenének perzsa költeményben?

تامشيماق *tamsz-mak*: nagyobb élvezet végett nem hamar, hanem meg-megizelve, keveset iddogálni, mely furcsa értelemmel e következő versben fordul elő:

*) Ezen alak van a versben.

„Míntogy a pohárnok, miután ívott, nekem nyújtja a páros poharat, iszom azt *cseppenként* (tamsi tamsi).“

بوخساماق *bokhszamac* szóra a török e következő verset mondta :

„Az elválás bujában *szerelem-könyeket hullatva* (bokhszab), nem tudom, mitevő legyek? A bor most gyógyítószerem; e nélkül a vész honába indulnék.“

Perzsául beszéllő török bégek és bégfiak, ha *bokhszamac*-ot perzsa nyelven akarnak visszaadni, mi módon tennék azt? A költészet alapja főleg a szerelmen nyugszik, s abban megint nincs általánosabb és állandóbb dolog a sírásnál (*jiglamak*); de abban különbségek vannak. P. o.

بيغلامسيناق *jiglamszin-mak*, ily értelemben használva fordul elő :

„A jámbor szerelmes, ha szerelmét nyilvánítani akarja, még akkor is csak *magában zokog* (*jiglamszinur*), de szemébe nem jő köny.“

اينگراماك و سينگراماك *ingre-mek* és *szingre-mek*, annyi mint fájdalommal titkon csendesen sírni. A kettő közt csak kevés különbség fölismerhető. (Vers) :

„Bár mennyire igyekszem a jámborok előtt éretted való szerelmemet eltitkolni, mégis szokásom éjjelenként majd *ingremek*, majd *szingremek*.“

سيقتاماق *szikta-mak*, a *jiglamak*-nál bővebb erősebb sírás jelent. (Vers) :

„Az a hold(arczú), ki folytonos mosolyával könyekre fakasztott, mit mondok könyekre, tán *véres könyekre fakasztott* (*sziklattü*). Van ezenkívül még

اوگورماك *ögürmek*, fennhangon mérték nélkül sírni, jajgatni valamint e versben van :

„Foglatatosságom a hegyről mindenfelé könnyeim sebes folymát eresztetni, és az elválás bújától mindig keservesen *jajgatni*. Íme az *ögürmek* szónak híven megfelelő szó a perzsa nyelvben nincsen, s perzsául szóló költő az ilyen különös kifejezéstől el volt zárva. *Ögürmek*-nek ellenében még

اينچكيرماك *indskir-mek*, azaz : vékony hanggal sírni-fékitétel is létezik. Így e következő versben :

„A sors kegyetlensége alatt szememet (كوزمى van غزومى) helyett) rontva sírok; kerékként forgat engemet, lassan *zokogva* (*indskirib*) sírok.“

A törökök sokszor *jiglamak* mellett még a *haj! haj!* kiáltószót is fölvettek, mely egyszersmind eredetileg török. Így ismeretes az én egyik versem:

„Nevaji! ama rózsáért ne *jajgass* oly sokat (haj haj *jiglama*); mért míg *haj! haj!*-t mondasz, se rózsatű, se bimbó, se rózsa nem marad.“

Ha a szerelmes lábába tövis (*tiken*) szúródik, azt ők *khav* خاڤ szóval jelentik,

خوگور dsögür (dsügür)-féle szó azonban, mely hatásosabb, nem áll rendelkezésükre. Így:

„Kihúzván a *töviseket*, melyek útadban lábomba szúródtak; azon hely (hol kedvese lakik) porát sebemre írnek használok.“

قىبسانماق و قىزغانماق kimszan-mak és kizgan-mak (amaz: pírúlni, emez: hevülni, boszankodni) is két különös szó a török nyelvben. Így:

„Arcodat leleplezni pírulok én; de ha más látná (s nem én), mégis bosszankodom.“ — Perzsa költők ily szép értelem kifejezésére képtelenek.

تىلمورماق tilmür-mek. A szerelemben ha valaki szerencsés, a kedvese tekintetét nyerni, a szerelmesnek esengő kacsintása nagyon alkalmas dolog. Ezen vagy ilyféle szóval nem élhetnek a perzsák. E török versben ekként van használva:

„Fogyasztja véretem, valahányszor szemeid rám tekintenek; ha sokszor arcomra nézvén távolról kacsintván (*tilmürüb*)...“

ياسانماق jaszan-mak: piperézkedni-féle szót a perzsák *arászte* (díszített) és *arájis* (ékesség)-gel adják, de

بىزانماق bizen-mek (czifrázkodni) igét, mi több mint *jaszanmak*, nem tudják tolmácsolni. Így mondták e szókat:

„Mint hogy elég neked bájos szépséged, mi kell neked *piperézkedni* és *czifrázkodni* (*jaszanmak, bizenmek*)?“

قاباغ kabag, a mi a szépeknek szemük és szemöldökük közt van (talán *szemfedél*, a *kabag* fedelet is jelentvén?), minnek a perzsában külön megnevezése nincsen. Így egy szépség leírásában (Vers):

„Pettyei (anyajegyei, a keletieknél kitünő szépség jele) rózsák, pillái tövisek; szélesek *szem födelei* (kabaglari), de keskeny a szája.“

Ismét ha a szerelem cselekvései között sirást sohajtást *ah* és *dem*-mel adják (perzsában): a törökök az utóbbit *csakin* (szikra), az előbbit pedig *ildirim* (villám)-hoz hasonlítják. Így (vers):

„Tőled elváltomban a világot (népet, ulusz) meggyújtani *szil-ra* a panaszsom és *villám* a sohajom.“ — A perzsában *csakin* és *ildirim*-ként határozott szók nem léteznek; ők ezeket az arab *صاعقه* *szá'ika* és *برق* *bark*-kal adják vissza. — Úgy szintén a szépség leírásánál a nagyobb anyajegyét (*خال* arabúl) mit a törökök *ming*-nek mondanak, a perzsák nem tudják megnevezni. Egy török vers így adja:

„Ki az ő piros arczán az *anyajegyét* (*ming*) teremté, az szintén termetét és hajzatát is teremté.“

Hosszas lenne mind azon szókat egyenként felhozni, melyek nélkül a perzsa nyelv szükölködik; más részről a költeményre nézve, minden müértő és ékesszóláshoz értő előtt elég tiszta és világos, hogy a szójáték (*tedsnész ve ihim*), a szép s gyönyörű török nyelvben sokkal nagyobb mértékben van meg, mint a perzsában, a mi a versnek dísz át és művészeti becsét emeli. Vegyük például az.:

آت *at* szót, melynek jelentése 1) *név*, 2) *ló*, 3) *vess*, *vessd* (p. o. követ vagy nyilat. Így:

„Minthogy Huri és Peri a *neved* (*at-ing*) bégem! gyorsaságban div a *lovak* (*at-ing*), oh bégem! Minden nyilat, melytől a nép szalad, nyomorúlt lelkem felé *vetettél* (*at-ting*), oh bégem!“ — E két versben tökéletes szójáték foglaltatik, mely csak a török költőknek tulajdona, a perzsában nem létezik; az efféléit *tojug* (تويوغ)-nak nevezik, és magyarázata a *Mizân-ül-evzân* című verstanban van megírva.

آیت *it* szónak is három jelentése van, így (vers):

„Oh vetélytárs, ha hozzá is tartod magad híven, mint a *kutya* (*it*), de könyörülj rajtunk s *tégy* (*it*) az ő gyöngyévé. Bár a pokol tüzét éri is fel szerelmed lángja: fogj saját kezeddél s ő felé *vezess* (*it*). — Ezenkívül قوش szó is három jelentésű, valamint بیان és ماتق szók is hasonló viszonyban vannak. A három jelentésű szók száma határtalan, de van olyan is, melynek négyféle értelme van. Így:

بار *bar*, mely 1) *lételt* jelent (van, megvan), 2) *menj* (a *bar-mak* = menni, parancsoló módja); 3) *tehér*; 4) *gyümölcs*. — Még öt jelentésű szó is létezik, milyen :

ساغين *szag'in*, melynek egyik jelentése a *szag'inmak* = megemlékezni parancsoló módja; 2) *anyajuh*; 3) *szerelemittasság*; 4) *örült*; 5) *betegség*. Továbbá :

توز *tüz* és *tüz* szónak lehet sokféle értelme: a) *nyíl* vagy *lándzsa-féle jószág*; b) (*tüz*) *síkság, mező*; c) (*tüz*) *egyenes lelkű, nyílt-szívű*; d) (*tüz*) *hangold, rendezd a zeneszerszámot, parancsolólag*; e) két személy közt *egyezkedést hozni létre*; f) *társaságot keríteni, összehozni* (?).

كوك *kök* szót is több értelemmel használják: 1) *ég, menny, coelum*; 2) (*kük*) *zene*; 3) *gyök*; 4) *szeg*; 5) *zöltség, rét*. Szóval ilyen szó, mely három, négy vagy még több jelentéssel bír, a török nyelvben sok van, a perzsában nincs annyi.

A *vav* (و) és *ja* (ي) véghangokból álló nyílt vagy rejtett rím, mint *دود خود* *khod — dud, zor — nur, sir — szir*, a perzsában csak kétféle, a törökben pedig négyféle önhangzóval lehet. A *vav*-val valókból idézzük az

اوت szót, mely lehet 1) *ot* = megégett valami, *tüz*; 2) *öt*, átmenés értelmével; 3) *ut* (nem érthető); 4) *üt* tüzhöz tartva perzselni, égetni.

A *ja* (ي)-val való között háromfélenél több nem található; p. o. *بیر* mely 1) *biz* vagy *bez*, perzsául (*قدود*?) talán: *vászon*; 2) = *mi*; 3) *árr*.

Továbbá: *تیر* *tir* 1) a *tirmek* = összegyűjteni igének parancsoló módja; 2) *izzadság*; 3) = *nyíl*. Ezenkívül, egyes betűket kifejezés kényelmessége vagyis inkább a rím könnyebbsége végett egymással felváltottak. Ilyen a többi közt az *elif* (ل) és *hé* (ه), melyek között különbséget nem tévén, a *hé*-vel végződő szó *elif*-fel végződővel is tehet rímet, mint p. o. *ارا* *ara* tesz rímet, *درا* és *سرا* *dura*-val, de tehet *سره* *szere* és *دره* *dere*-vel is, valamint *بدا* *beda* *szada*-val s egyszersmind *باده* *bade*-vel rímelhet. Ugyanezen közös viszony van *vav* (و) és *zamme* (az *u, o, ü, ö* hangzókat meg-

jelelő 'jegy) között és így az *حُر* *hur* és *دُر* *dur*-ral, ép oly szabadon rímezhető, mint *ضرور* *zarur* és *غُرور* *gurur*-ral. Hasonlóképen van a dolog a *ja* (ي) és *keszre* (i, i hangzót helyettesítő

jegy) között, úgy hogy اغیر *agîr*, باغیر *bagîr* szók, قادر *kâdir*, صادر *szâdir*-ral ép oly szabályszerű rímet képeznek, mint تاخیر *teekhir* és تغییر *tagjîr*-ral. E könnyebbségek a perzsa nyelvben nincsenek.

A törökök az ételt általában بيكولوك *jigülük*, akármily italt pedig ايچكولوك *icskülük*-nek nevezik, míg a perzsák nagyobb része sőt mindnyájan az evést és ivást az egy *khorden* szóval fejezik ki. Ők továbbá nagyobbik és kisebbik testvért egyaránt *birâder*-nek mondják, míg a törökök amazt اغا *aga* (bátya), emezt pedig اینی *îni* (öcs)-nek hívják. Hasonlólag ők a nagyobbik és kisebbik leánytestvért a közös *khâher* (soror) szóval nevezik; a törököknél amaz igedsi *igedsi* (néne), a másik سینکل *szingil* (húg). Ezek az atya öcsesét vagy bátyát اباغه *abaga*, az anya öcsesét vagy bátyját pedig طغای *tagaj*-nak nevezik; a perzsáknak egyikre sincs külön nevök, és csak az arab عم *'amm* = patruus, nagybátya és خال *khâl* = avunculus-szal élnek.

اینگه *ainke* (nevelő) és کوكولتاش *kökültas* (melltárs), اینگه *înge* (bátya felesége) szókat a perzsák a török nyelvből kölcsön vették. — A határozott jelentésű ak-űj (= sátor)-nak خركاه *khargiâh* nevet adtak, de annak egyes részeit többnyire török szóval nevezik: تونگلوك *tünglük* (ablak, füstnyílás); اوزوك *özük* (sátorbeli szerek); تurlug *turlug* (függöny), باسروغ *baszrug* (sátorbeli szerek, Ab.), دسگ *dsig*, قنات *kanat* (szarony), گوزنك *gözeng* (ablak, nyílás), اوغ *og* (támczöveg), باغیش *bagîs* (kötélzet), بوسغه *boszaga* (küszöb), ایرکنه *irkene* stb.

A vadászati állatokat és madarakat, mit a szultánok két külön dolognak szoktak tartani, ők a közös شكار *sikiâr*-ral nevezik. Különösen a vadállatok közül a törökök a szarvas himjét هونه *huna*, nöstényét بوزجین *bozdsin**)-nak, a him özt بوغو *bugu* és a nöstényt مرل *merel*-nek mondják, míg a perzsáknál آهو *âhu* (szarvas) és کوزن *közén* (öz)-nél egyebet nem mondanak.

Azon undokság, melynek a neve تونگوز *tongusz* (disznó), annak himjét قابان *kaban* (kan) nöstényét میکجین *mikedsin* (emse), a kölykét pedig چورپه *csörpe* (malacz)-nak nevezik, míg a perzsák mindezeket *khog* és *girâz*-zal jelentik. — A madarakra térve át, ezek között ismeretes az ایلباسون *ilbaszun* récze. A perzsa az il-

*) A másolatban : بوزجین V. ö. Ab. 36.

baszun-t nem ismeri, de a török a him réczét سونه szona, a nöstényét pedig بورجين bordsin-nal nevezi meg; a perzsa ennek nem is ád nevet, hanem himjét nöstényét mindakettőt murgabi (vizimadár)-nak mondja. A réczének egyes nemei is ismeretesek szakértők előtt, p. o. جوركه csürge, سوقسور ایركه szokszur, المہ باش almabas (vörös-fejű), چاقیر قنات csakír-kanat (tarkaszárnyú), تیمورقنات timür-kanat (vasszárnyú), الالوغه alaluga, الالبیكه alabike, باغجال bagdsal, és efféle — úgy mondják — van vagy 70 réczenem, melyeket a perzsa mind egyaránt murgabi szóval nevez; ha azonban az egyiket a másiktól meg akarja különböztetni, a török nevet használja.

Továbbá a vadmadarak közül ezekre: توغداق tugdak, توغدارى tugdari, چاغروق csagruk, قولہ پورغہ kıl kujrug, کولاپورغا kolapurga, باپالاغ japalag, کولادو kolado (?), لکلك leglek, جیلان dsilan, قراقوش karakus, تیلبەقوش tilbekus, چاقبیغ dsikdsig — külön kifejezések nincsen, és többnyire török szóval nevezik. Hasonlóképen ezen állatoknak: جیلغہ dsilga, سوقماغ szokmag (szukmag), دوش dus (dos), ارغدن *irgadan, قیر ایشمه kİR-isme, بورماغ bormag (bu-), سیکریتمه szigritme, سرت szirt, اوچمه *ucsma, ایشمه isme, ایلات ilat, ماگیرالانگ makİralang, توقای tokaj, گول-گولهک göl-gölek, سانگ szang, ساییانگ szajang, چاقیل csakİL, سای szaj, شورتانگ sortang *) , nagyobbbrészt nem adnak külön nevet.

Az állatok hangjai közül a perzsák a ló nyerítésére (کیشناماک) sihe névvel bírnak, de a teve rikoltása (بورلاماق) bozlamak), a szarvasmarha bögése (مونگراماک) möngremek), a szamárordítása (اینکراماق) ingramak), a kutya nyüszörgése (غنکشیماق?) gangsımak) és ugatása (اولوماق) ulumak)-ra kifejezések nincsen.

Megint a ló neveit is, milyen a تو بوجاق tobudsak (tu-), ارغوماتق argumak, جیسکه jiszke, یابو jabu, تاتو tatu, mind török szóval jelölik meg. — A ló korát többnyire törökül, csak a قولون kulun (csikó), nálak کیرره kİRre; azonban évei száma után nyert megnevezések: تاج taj, غونان gunan, دینان dİnen, تولان *tulan, چرغاولان csİrgaulan, a jobban beszéllőknel törökül vannak. — A lószerszámok közül a nyerget (ایبار) ijer) ugyan زین zin-nek mondják, de a több részletek, mint بیکر (dseblegir) *hana, توقوم tokum, چارلیغ dsar-

*) Kár, hogy Nevâji, ki ez értekezést hontársai számára írta, az idézett szók jelentésével adósunk maradt. Egy kettőt lehetne ugyan fordítani; de én inkább a jövőre hagyom a magyarázatot.

lig, اولئك قوم *ölnek kum*, اولارچاغ *ulorcsag*, غنچوغه *gandsuga*, جيلير *dsilbür*, قوشقون *koskun* (farkszij), قانتار *kantar* (kantár), (؟) توفك *tüfek*, توكه *toka*, igen nagy részt törökül mondják. — Az ostort کامچی *kamdsi* ugyan *tâzejâne*-nak, de a بولدورکه *büldürge*, جويجورغه **dsupsurga*-félét a török megnevezéssel nevezik.

A harcra való eszközök: جبه *dsebe* (vért), جوشن *dsusen* (vért), گوئه *guhe* (?), قالقان *kalkan* (pajzs), دوروق **duruk* (?),

قاريچي *karidsi* (kard), کيچم *kidsim* (?), آهه *ahé* (?); úgyszintén ruhanemüek: دستار *desztar* (felső ruha): قالپاق *kalpak* (kalpag), نوروزي *nuruzi* (?), توپي *topi* (?), شيرداغ *širdag*, دگله *degle*, يلك *ylk*, *جیلک **jilk*, ياغليغ *jağlıg*, تيرليک *tirlik*, کور *kur*. Ezeket és más efféléket csak török megnevezéssel használnak.

Az ételnemüek közül, noha a juh némely részeit meg tudják nevezni, mégis ارته *arka* (hát), اشوغلوق ايليك *asugluk ilik*, (czomb velő), يان سونکاک *jan-szüngök* (oldalcsont), قابورغه *kaburga* (gerincz), ايکيک *ikik* (?), اورتا ايليك *orta-ilik*, és بوغوزلاغو *boguzlagu*; így szintén: قايماغ *kajmak* (tejföl), قاتلامه *katlama* (vegyes étel), بولاماع *bulamac* (?), قوروت *kurut*, اولابه **olaba* (?), مانتو *mantu* (?), قويماع *kajmag* és اورکاماج *örgemeds* (ür-); nem különben az italok közül قيمز *kimüz* (kumis = lótejből készült ital); سوزمه *szüzme* (szürt ital), باخسوم *bakhszum* és بوزه *boza*, valamint توتماچ *tutmaçs*, اوماچ *ümeds*, کوماچ *gümeds* és قالقان *talkan*-t rendszeren török szókkal szokták megnevezni. — Ily nemű részletességet, ha valaki különösen avval foglalkozik, szerfölött sokat lehet találni.

Az arab nyelv szóképzési osztályai között egy van, melynek műneve a „مفاعله *müfâ'ele* osztály“, a mely szerint t. i. egy igeszóban két cselekvő személy foglaltatik, úgy mint معارضة *mü'âraza* (egymás ellenébe kelni, vetélykedés) مقابله *mükâbele* (ellenségeskedés), مشاعره *müšâ'are* (versenyt költeni verseket), مکالمه *mükâleme* (együtt beszélgetés) — s ez egész egy osztály, mely a nyelvnek nagy hasznokat szerez. A perzsául beszélők a szép és alkalmas kifejezésre nézve e nagy előnnyel nem bírnak; de bírnak ám a török nyelven beszélők, kik azon értelmet (a reciprocatio értelmét) az által nye-

¹⁾ Már ebben csaldótt Nevaji, mert ez perzsa eredetű s pedig a desztar = kézzel, újjal bírót jelenti.

rik, hogy az igegyök (*maszdar*, مصدر) -hoz egy *s* (ش, *sin*) betűt ragasztanak, úgy mint : چاپشماق *csap-ïs-mak*, száguldozni (mintegy : csapakozni), ياپشماق *jap-ïs-mak* összetapadni, hozzáragadni, قوچوشماق *kucs-us-mak* ölelkezni, اوپوشماق *öp-üs-mek* csókolódzni. S e szóalak az egész nyelven át van elterjedve; dicséret azoknak, kik azt oly szépen alkották; mert ugyan e szép kifejezőmód által a török nyelv teljességgel fölibe van helyezve a perzsának.

Szintén az arab grammatikában két tárgyú (objectum verbi) igék is vannak, melyeknek kifejezése igen szép és kiterjedő. Azokkal sem bírnak a perzsák, de bírnak még sokkal szebben a törökök. Ezen arab mondatban, p. o. اعطيت زيدا درهما, Zejdnak dirhemet adtam' három szó fordul elő; ők (a törökök) az igéhez egy betűnek hozzáadásával ehhez hasonló értelmet (t. i. causativumot, mint az arab IV. igealak, mely az arab példában is van, hol اعطيت tkp. sumere feci) igen rövid és czélszerű módon állítanak elő, p. o. يوكورت *jügür-t ugraszt*, vágtat قيلدوروت *kül-dur-t* tétet, ياشوروت *jasur-t* rej-jügür-t *csikar-t* kihúzat.

Van még a törököknek, egy *dsi*, *dsi* جي szócskájok, melyet mindennemű szónak a végére illesztenek, valamely hivatal vagy mesterség megjelölése végett. Ez nincs meg a perzsáknak, sőt ők is ilyeneket törököül mondanak. E nemű hivatalnevek : قورچی *kordsi* (őr), سوچی *szucsü* (vízhordó, vízáruló), خزانچی *khazânecsi* (kincstárnok), يارانچی *jarakcsi* (fegyvernök), جوگانچی *dsügendsi* (dsidás), نيزهچی *nizedsi* (lándzsás), شکرچی *sekerdsi* (czukrász), بورتچی *jortcsi*, شیلانچی *silandsi* (?), اختچی *akhtacsi* (lovász mester); a mesterség nevek قوشچی *kusdsi* (madarász, barszcsi (párduczfogó), قوروقچی *kurukcsi* (szárító), تمغاجی *tamgadsü* (bélyegző), جیبهچی *dsibecsi* (vértés), یورغاجی *jorgadsü* (kötélgyártó), حلواچی *halvacsi* (halvás, halva-sütő), کیمهچی *kimecsi* (hajós), قویچی *kojcsi* (juhász). Ugyanezen képző a madarokról is használatik, p. o. قازچی *kazdsü* (lúdfogó), قوچی *kudsi* (?), تورناچی *tur-nacsi* (darvas), کيکچی *kijikdsi* (szarvasfogó), تاوشقانچی *ta-vuskandsü* (nyúl fogó). Perzsa szóban nincs ilyen képző; ők itt is többnyire török szóval élnek.

Azáltal, hogy némely szónak a végére egy *ds* (ج *dsim*) betűt ragasztanak, a cselekvésben valami sietés- vagy hamarságfélét akarnak jelenteni, p. o. تیککام *tikkeds* mihelyt ültet vagy ültete, ایتکاج

mihelyt tesz vagy tön ; باغاج *bagads* mihelyt néz vagy néze, يارجاج *jarğads* mihelyt hasít vagy hasíta, ياپقاج *tapkads* mihelyt talál vagy találá, ساپقاج *szapka's* mihelyt vág vagy vága. — Egy másik képző akkor szokásos, ha valakinek dolgáról nem bizonyítás, hanem vélekedés, sejdítés után feltételezőkép nyilatkoznak, p. o. يارغوديك *jarğudik* (mintha ragyogna), كيلكو ديك *kilgü-dik* (mintha jönne, jövőként), بيلكوديك *bilgü-dik* (mintha tudna), ايتقوديك *ajtku-dik* (mintha mondana), قاتقوديك *kajtku-dik*, (minthafordúlna), اورغوديك *urgu-dik* (mintha verne), سورغوديك *szorgu-dik* (mintha kérdezne), mi mind a perzsában nem találhatik. A *k* és *r* (ك, ر) betűket (azaz tkp. كور végzetet) némely szók végéhez függesztik, s azáltal megerősítést, igyekezetet akarnak kifejezni, p. o. بيله كور *bile-gör*, tudjál (lásd vagy azon légy, hogy tudjál), يتا كور *jite-gör* juss (azon légy, hogy menj, juss).

Szín vagy más tulajdonság erősebb kifejezése végett a szó elébe ennek kezdőbetűjét teszik egy *m* vagy *p* betűt csatolván hozzá.

P-t csatolnak hozzá például ezekben : آپ آق *ap-ak* (igen fehér), قپ قرا *kap-kara* (igen fekete), قپ قزیل *kép-kizil* (igen vörös), ساپ ساربع *szap-szarëg* (igen sárga), بوپ یوماغ *jup-jumag* (igen puha), یپ یاسی *jap-jaszı* (igen sikk), آپ اچوغ *ap-acug* (igen nyilt), چوپ چوقور *csop-csokur* (igen tarka); — *m*-et ezekben : کم کوک *köm-kök* (igen kék), یام یاشیل *jam-jasıl* (igen zöld), جوم جوز *dsom-boz* (igen piros).

Némely szóhoz megint egy *vâv*-ot (و) meg *l* (ل)-t ragasztanak, s az által különös minőséget fejeznek ki, melyet a szultánok akár hadi, akár házi szolgálatjában álló emberek viselnek.

Így : سوزاول, (نیکاؤل?) ینکاؤل, چنکداؤل, قراؤل, هراؤل, دپتاؤل, کپپتاؤل, یساؤل, بکاؤل, شغاؤل, دقاؤل. — Másoknál csak az egy *l* (ل) hozzátételével ugyanazon viszony jö létre, p. o. قهال, سیورغال, توسقال, ترقال, تونقال, قبال, یسال. — A perzsák a karddal való döfést (سوغلوماق?) és vágást (چاپماق *csapmak*), a dsida szúrását (سانجماق *szandsmak*) és lökését (ایلماق *ılmak*) egyaránt ا ز *zed* (ütni) szóval jelentik.

Egy *k* (ق) hozzá tételével évszakhoz vagy más dologhoz hoz-

zák viszonyba a helyet, így قيشلاق *kislak*, téli lakóhely, kaszárnya; جابلق *jaqlak* nyári lakóhely, legelő; قوشلاق, اولاق. Ez azért is figyelemre méltó, mivel a perzsák magok is e török szókkal élnek.

Ilyen szó és a kifejezésben való finomság sok van, melyek csak azért maradtak rejtve, mert eddigelé senki ennek igazán így voltára nem fordította figyelmét. Azonban a könnyűség kedvéért csak perzsa nyelven való versszerzésre adták magokat a fáradságot restellő fiatal emberek. De valóban, ha valaki jól fontolóra veszi, hogy e nyelvben (a törökben) mennyi bőség találatik s mily tág annak tere, meg kell győződnie, hogy ebben az ékesszólás és versszerzés sokkal könnyebb lesz, és valóban könnyebb is. Azután, hogy a török nyelvnek egészszerű tökéletessége ennyi bizonyítókkal erősen bebizonyult, kell vala, hogy az e nép közül eredő tehetséges emberek ügyességöket és tehetségöket, önnön nyelvök fennállván, ne más nyelven mutassák meg, s habár mind a két nyelven való szólásra vala is képességök, inkább önnön nyelvöket kell vala öregbítenők.

Hogy pedig ez lehessen, arra nem vezethet az, hogy a török előkelők tehetségei perzsa nyelven szerezzenek verset, a török nyelvet egészen félre tegyék; sőt hogy sokan ezen ne is tudjanak verset mondani, vagy ha mégis mondanak, mintha perzsa ember török nyelven szerzett volna verset, azokat (verseiket) mívelt török előtt ne olvashassák s elő ne hozhassák, a nélkül, hogy minden szavokban száz hiba és minden mondatjokban száz helytelenség ne találhatnék.

Ezekből úgy látszik, hogy mivel e nyelvben sok különös szó és kifejezés van, ezeknek szépen folyó renddé és tetszetes mondatokká való összekötésének is van nehézsége. A kezdőnek pedig természete oly nehézséggel járó versszerzéstől visszariad és szívesebben hajlik a könnyebb felé. Ez sokszor történnén, természete is megszokta; már pedig önnön szokását elhagyni, s még szokatlanhoz, mi egyszersmind nehezebb is volna, hajlandóságot érezni, fölötte nehéz dolog. Megint a ki maga látja, hogy mindenki csak effélével (perzsául való írással) foglalkozik, nem tartja illendőnek, a kor és divat embereinek útjától eltérni, és megmarad a (perzsászkodás) mellett.

Ezenkívül a kezdő úgy szokott, hogy ha természeti tehetségéből olyasmire (versszerzéshez t. i.) fog, azt e szakbeli hozzáértőknek bemutatván, vele ragyogni akar. Minthogy pedig az ebbeli szakértők csak perzsául beszélők és a török nyelvben járatlanok, természeténél fogva ama résztől (a töröktől) eltérvén, az e szakkal (a versszerzéssel) foglalkozó néphez mutat hajlandóságot, és annak következtében e pártból való leszen, úgy a mint ezt más időben eleget láthatni.

VÁMBÉRY ÁRMIN.

ISMERTETŐ RÉSZ.

I. TUDÓSÍTÁS A NYELVTUDOMÁNYI BÍZOTTSÁG MŰKÖDÉSÉRŐL.

I. A NYELVTUDOMÁNYI BÍZOTTSÁG ELŐTERJESZTÉSE.

Az 1855-ben megalkotott állandó nyelvtudományi bizottság azon alkalommal, midőn a mélt. Elnök úr a bizottságokat felszólítja, hogy 1862-re költségterveiket az igazgatóság elébe terjesztés végett nyújtsák be, saját magának a többi állandó bizottságok módja szerinti rendezése s ehhez képest körének szabatos kittizése iránti jelenjavaslatát az Akademia elébe terjeszté, azon kéreással, hogy az ügyben határozni, és költségtervét a mélt. Elnökséghez előmozdítani méltóztassék.

A nyelvtudományi osztálynak minden időben voltak, és lesznek is, oly teendői, melyek csak társas munkásság útján végezhetők el. Az Akademia ez okból kezdettől fogva sokfélért dolgoztatott bizottságilag; sok tárgyban nyelvtudományi bizottságokat hallgatott meg, míg a fennírt évben állandó bizottságot nevezett. Nyelvtudományi tárgyakban az első *nyelvtani* bizottságot az Akademia legott első nagy gyűlésében 1831-ben küldte ki a „Magyar Helyesírás és Szóragozás Elemei“ készítése végett. Egy újabb bizottság 1842-ben a „Magyar Szókötés“ készítésével bízott meg. Ugyanez lön 1845-ben a „Magyar Nyelv Rendszere“ szerkesztésével megbízva. *Szótári* tárgyakban az első bizottság 1832-ben működött, elkészítvén „A Magyar Nagy Szótár Tervét“, mely ki is nyomatott; de a munka maga nem bizottságilag, hanem összes-akademiailag kezdetett meg, s ime ez út nem vezetvén célhoz, az Akademia tizenkét évet vesztett el sikeretlen munkával. 1832-ben külön bizottságra bízott egy „Magyar Zzebszótár“ készítése,

mely létesült is. Bizottsági tervek nyomán készültek el 1834-ben egy Philosophiai, egy Mathematikai Műszótár, 1838-ban a Táj-szótár, 1843-ban egy Törvénytudományi Műszótár. Bizottsági új terv szerint vétetett, s már egy két-tagú bizottság által, munkába, 1844-ben, a Nagy Szótár, mely most immár készen áll. *Nyelvtörténeti tárgyakban*, úgymint nyelvmélekek felkeresése, másoltatása, gyűjtése, szerkesztése, kiadásával minden bizottsági hozzájárulás nélkül járt el *egy tag*; s bármely fényes sikerrel, még csak az akadémiai nyelvtan és helyesírás szabályai sem tartattak általa szemmel. Mindezen osztálybeli munkálkodások tehát, az utolsónak kivételével, időről időre nevezett bizottságok által vagy terveik szerint vitettek véghez; s nem tagadhatni, hogy a kellő egységet, a mennyiben az bennök feltalálható, ugyanazon vezértagoknak mindezen bizottságokbani részvétele eredményezte. Végre 1855-ben neveztetett ki az ezennel felszólaló *állandó nyelvtudományi bizottság*, hozzá utasítatván a Helyesírás revisiója, s meghallgattatván több szakbeli kérdésekben, mint: a „Magyar Nyelvészet“ folyóirat pártolása, a „A Corpus Grammaticorum“ kiadása, a Nyelvmélekek szerkesztése, az Abuska kiadása, a Vámbéry tatór útja stb. ügyeiben. Azonban munkálkodása csak eventualitásokra volt eddig utasítva.

E bizottság azt hiszi, hogy az Akademiának, s különösen a nyelv- és széptudományi osztálynak, magyar-nyelvészeti fontos és folytonos teendőinél fogva egy nem csak állandó, s így az elemek azonságánál fogva határozott s következetes irányú nyelvtudományi bizottságra van szüksége, de olyanra is, mely teendői szabatos kitűzése mellett rendes társas munkasságot folytasson. Így az osztály nyelvészeti ügyei, egységes, összevágó, következetes vezérlés és felügyelés, folytonos szemmeltartás és kívánatos gyakrabbi eszmecsere mellett, élénkebb, öszhangzó és nyomos haladást tanusíthatnak. Mindenek előtt tehát *körét* óhajtja a nyelvtudományi bizottság szabatosan kitűzetni; melyet a következő munkássági ágak tennének:

I. **Nyelvtan** i a k. Ide a Helyesírás, a Nyelvrendszer, s a nyelvjárások ügyeinek folytonos figyelemben tartása tartoznak.

II. **A szótár** ügy. Tehát ide nem értve a Nagy Szótárt, mely befejezett ténykép áll előttünk, a Táj-szótár folytatása, a Mesterműszótárról gondoskodás, a műnyelvi kérdések vélemény-

zése, helynevek, szójárások, phraseologia stb. gyűjtése tartoznak ide.

III. A nyelvtörténet ügye; tehát a M. Nyelvelmékek szerkesztője, ki ez iránt maga óhajtja a bizottság támogatását és közreműködését, ettől venné útasításait másolások, kiadások, egyes szerkesztési kérdések körül.

IV. Az alapszabályok 3. §-a az irodalom emlékei fölkeresését s a tudomány gyarapodására szolgálók ismeretbe hozatalát is kötelességévé tevéen az Akademiának, a Nyelvelmékek szerkesztője ilyen iránt a bizottság elébe terjesztené jelentéseit s indítványait; s melyeket ez magáévá tesz, kerülnének az osztály és az igazgatóság elébe. Jelenleg e szakból a Corpus Grammaticorum van sajtó alatt.

IV. A hasonlító nyelvészet mind fontos, sőt immár mellözhetetlen kiegészítője levén az öszves nyelvtudománynak, a bizottság ez irányú eszmecserének és vizsgálatoknak is nyitna tért, mi által az eszmék kisurlódása s tisztulása legbiztosabban várható. Ide pedig nem csak az öszves altáji nyelvészet, hanem a sémi s az árja, és így a classicus nyelvek is tartoznának, nyelvhasználás tekintetében.

Ezek szerint a bizottság teendői meghatározatván: miután a nyelvtani és szótári, úgy irodalmi munkálatok körében eszközöndő egyes munkák előre meg nem állapíthatnak: ilyenek iránt évenként külön tenné előterjesztéseit az osztály útján az elnökséghez és igazgatósághoz; állandó, rendes folytonos kiadásai pedig egyelőre volnának:

1) *A régi nyelv- és irodalmi emlékek* folyamatban levő ket-tős gyűjteménye (Nyelvelmékek és Corpus Grammaticorum). Emez 40 ívet fogván tenni, költségei tehetők 800 ftra; amabból az igazgatóság évenként egy fél kötetre (mintegy 35 íven) adván engedélyt, ezek költsége fölmehet ez évben 1050 ftra. Ide számítandó még a Nyelvelmékek szerkesztőjének kezdettől fogva rendszeresített évdíja 210 fiban.

2) *A nyelvjárási és szótagi anyagok*, úgy a nyelvemléki anyagok iránti levelezésre, másolatokra, szerzésekre, maximumként utalványoztatni kéretik 300 ft.

3) Kisebb anyagközlések és dolgozatok közzétételére kívánatos, hogy e bizottságnak, mint a többinek saját organuma le-

legyen : *Nyelvtudományi Közleményei*, 30 iv erejéig , melyek díjára és nyomtatására 1230 ft, a szerkesztő díjára 90 ft kellvén , az állandó nyelvtudományi osztály öszves budgetje 1862. évre tenne 3080 ftot.

E budgetre megjegyztetik , hogy az 1) számú sajtó alattiak költsége, ú. m. 800 ft és 1050 ft = 1850 ft, már ki van rendelve, s nem új költség, csak hogy most e bizottság czíme alatt járna.

2) A Nyelvemlékek szerkesztői díja 210 ft szinte rendszerezve van ; s hogy a 2) alatti czélokra kevesebb , de valami szintén utalványoztatik, még pedig elnökileg, előforduló esetekben, most is határozatlan sommáig évenként.

3) Hogy Hunfalvy Pál kijelentvén , miszerint a Nyelvtudományi Közlemények létesültével a „Magyar Nyelvészet“ füzeteit megszünteti, az e czím alatti akadémiai subventio is megszűnik , mely 250 forintot tesz ; s így a fennálló költségek ez évre már is 2310 forintot tevén, új költségül csak 1370 ft kívántatnék.

Megjegyzi még a bizottság, hogy e költség nagy része különben is kilátásban van, ha meggondoljuk, hogy a) a 2) alatti czélokra minden évben úgy is költetik, hol több, hol kevesebb ; b) hogy a Nyelvtudományi Közlemények létesülvén, a Nyelv- és Széptudományi Értesítő évenként egy kötetre szorítható, holott a nélkül a munkásság szaporodtával az Értesítő nem egyszer 30, hanem kétszer 30 ivre is felszökkenhet, mit az Akadémia sem meg nem szoríthat, sem megszorítani nem akarhat, sőt ellenkezőkép. A bizottsági terv elfogadása mellett tehát minden költség, melylyel az Értesítőnek 30 íven túl menő füzetei terhelik a pénztárt, ide áthozható. E végre pedig a Nyelv- és Széptudományi Értesítő köre ezentúlra így volna körülírható : 1) székfoglalók ; 2) minden nem szorosan nyelvészetiiek, miután az osztály a széptudományokra és irodalomtörténetre is kiterjeszkedik, még pedig nem csak a magyarra, hanem az egyetemesre is ; 3) minden, mit a tagok magok az Értesítőben óhajtanak kiadatni ; 4) osztályi tagok fölötti emlékbeszédek. Ellenben minden speciális nyelvészeti előadásokat az osztály ide útasíthat, mint azt a történelmi osztály gyakran teszi, áttevén némely történeti és archaeologiai előadásokat a történelmi Tárba és Archaeologiai Közleményekbe.

Ajánlja e bizottságnak ekkép saját budgettel rendeztetését azon nagy erkölcsi haszon, melyet a többi bizottságok abban is ta-

nusítanak, hogy segédkedő hozzájárulásukat eszközölvén Akademián kívüli férfiaknak is, kapszúl szolgálnak az Akademia és az íróközönség közt, erőket költenek, működtetnek, s ekép mind a tudománynak előbbvitelére hatnak tágabb körben, mind növelvét képeznek az Akademiának.

Kérvén és reménylvén a bizottság előadása elfogadtatását, kiegészítését is kéri *Arany János* r., *Budenz József*, *Riedl Szende* és *Vass József* lev. tagok hozzá csatoltatásával; megjegyzezi végül, hogy Közleményei szerkesztését s az előadó és jegyző tisztét, kérésére Hunfalvy Pál r. tag kész elvállalni.

Kelt Pesten a Nyelvtud. Bizottságnak január 25. tartott üléséből. *Toldy Ferencz*, *Hunfalvy Pál*, *Ballagi Mór*, *Fogarasi János*, *Czuczor Gergely*.

Az összes ülés teljesen méltányolván azon okokat, melyek a nyelvtudományi bizottságot e javaslatok előterjesztésére indították; annyival inkább pártolandónak vélte ez előterjesztést, minél inkább meg van győződve a többi állandó bizottságok működése után is, hogy főleg ez úton várható a tudomány minden irányban rendszeres előbbrevitele, s az eddigi sporadicus működés helyett szerves, összhangzó, teljes tudományos munkásság előidézése, irányok folytonos kitézése mellett, melyek után az akademián kívüli erők is biztosan indulhassanak. Midőn ez okból a Nyelvtud. Bizottság, a fennebbi jelentésben körülírt működési körrel, újból szabályoztatva állandósított; s Arany János rendes, továbbá: *Budenz József*, *Riedl Szende* és *Vass József* lev. tagok hozzácsatolásával kiegészítettett: a bizottság költségvetése is, az akademia egyértelmű, hő pártolásának és ajánlásának kifejezése mellett, áttétetett a Méltóságos Elnökséghez és az Igazgató Tanácshoz; mely utóbbi februárban tartott ülésében az ekép újra szervezett bizottság járandóságát következőkép állapította meg: A Nyelvtud. Közlemények nyomtatására s írói díjaira 1200 ft.; a Közl. és R. M. Nyelvmelékek szerkesztésére 300 ft.; a R. M. Nyelvmelékek nyomtatására 400 ft., anyaggyűjtés, másolások és levelezés költségeire 200 ft., összesen 2100 ft.

II. BÍZOTTSÁGI ÜLÉSEK.

Másodhó 8-kán.

1) Méry Etel levelet írt volt az akademiához, melyben elmondván, hogy a pannonhegyi levéltárból Révai Miklósnak 89 levelét kapta meg lemásolás végett s azokat le is másolta, azon kérdést intézi az akademiához, nem közölhetné-e azokat a leveleket Révainak önmaga által rajzolt arczképével együtt az akademia nyelv és irodalmi szaklapjában? Az akademiái ülés ezen levelet a nyelvtudo-

mányi bizottsághoz útasítván, ez a folyó év másodhava 8-kán tartott ülésében tárgyalás alá vevé azt, s először is köszönetet javasola íratni Méry Etel úrnak buzgó fáradozásáért, s indítványozá, kéressenek el tőle a másolatok, melyeknek kiadása iránt látatlanban nem lehet véleményt adni; kéré továbbá a bizottság az akademiát, méltóztatnék a pannonhegyi főapát ő méltóságától lekérni a Révaiféle levelek eredetijét is, hogy azokat Rómer Flóris lvtag a másolatokkal összehasonlíthassa.

2) Ezen tárgy alkalmat szolgáltatott azon eszme megpendítésére, mennyire tanulságos volna egy kritikailag kiadandó „Corpus epistolarum virorum eruditorum Hungariae“ féle czimű gyűjtemény; de az eszmét ilyen tág értelemben ajánlásra még nem találván alkalmasnak, a bizottság jelenben csak arra kívána szorítkozni: 1-ör, hogy az akademia részéről felszólítás menjen ki az országba, a mely felszólításban azok, a kiknek a hazai irodalomban kitűnt férfiakról leveleik vannak, megkéretnek, legyenek szívesek azon leveleket lemásoltatás végett az akademiának megküldeni, a pontos s minél rövidebb idő múlva leendő biztos visszaküldést is megígérvén az akademia részéről; — 2-szor, különöbben pedig azok kéressenek meg, a kiknél Révai Miklós bármilyen levelei volnának, hogy azokat lemásolás végett egy kiadandó Révaiféle levélgyűjtemény számára szíveskedjenek beküldeni, azok visszaküldését is minél előbb teljesítvén az akademia.

3) Fogarasi János bizottsági tag az idegen nyelvekbeli hangok átírása ügyében szólala fel, miután már szükségessé vált, hogy a lehető helyesség és következetesség végett megállapított rendszert alkossunk, melyet azután mindnyájan szívesen fognánk alkalmazni; egyúttal beada ilyen átírási javaslatot az arab, héber és szanszkrit nyelvekbeli hangokra nézve. — A javaslatnak nem csak szükséges, de már korszerű voltát is egyszeribe elismeré a bizottság, s olyan átírási javaslat kidolgozására ki is küldé az indítványozón kívül Ballagi, Budenz és Hunfalvy Pál tagokat.

Másodhó 22-kei ülés.

4) Az akademia ezen hó 10-kén tartott üléséből Kenessey Albert hajóskapitány készítette „Hajózási műszótár“-t ezen bizottsághoz általtevén, ez Vass József tagot kéri meg arra, hogy gondo-

san vizsgálja meg az említett szótárt a végett, vajjon a szerző által előadott értelmezések és magyarázatok világosan vannak-e fogalmazva; azután vajjon a szerző által a nép nyelvéből összegyűjtött műszók, mennyiben jelentéseik vagy meghagyattak vagy meg vannak módosítva, elfogadhatók-e, s a javasolt új műszók megfelelnek-e a nyelv szóalkotó törvényeinek?

5) Hasonlókép az akademiától ide által tett ily című munka: „Tatár nyelvmutatványok (népdalok), Vámbéry Ármintól“, — Budenz József tagnak adaték ki azon megbizással, hogy megvizsgálván az eredetinek irodalmi becsét, s megtekintvén a bevezetést és fordítást, tudósítsa mivoltokról a bizottságot.

6) Kapcsolatban ezen tárgygyal viszontag Budenz is kére útastást a bizottságtól Vámberynek két más küldeményére, úgymint „Török példabeszédek“ és „Muhákemet-ül-lugetejn“ török másolatára nézve.

A „Török példabeszédek“ iránt t. i. azon kérdéseket tevé Budenz tag: 1) miután köztök olyanok is vannak, melyek török olvasókönyvekben már megjelentek, vajjon ezeket is ki kell-e adnunk? 2) a török szöveget eredeti írással és átírással adjuk-e? 3) szabad-e változtatni a fordításon, mely néhol még jobban is simulhatna a török és magyar nyelvek természetéhez. — A bizottság az első kérdésre azt határozá, hogy mind adassék ki; a második kérdésre, hogy csak átírással nyomatassék az eredeti szöveg; a harmadikra pedig, meggyőződván maga a bizottság is a fordítás hiányairól, azt határozá, hogy Budenz igyekezzék az eredetinek értelmét mentül jobban lehet kifejezni, de tudósítsa a bizottságot a teendő változtatásokról.

7) A „Muhákemet-ül-lugetejn“ török másolatára nézve is azt határozá a bizottság, vegye által azt Budenz, s tegyen javaslatot, mikép lehetne azt kiadni, hogy nyelvtudományunknak leginkább hasznára váljék.

Harmadhó 15-kei ülés.

8) Az akademia a másodhó 22-kei ülésében elfogadta volt a nyelvtudományi bizottságnak ugyanazon hó 8-kán tett javaslatait a Révaiféle levelek másolataira és eredeteire, valamint a hazai irodalomban kitűnt férfiak leveleinek gyűjtésére nézve, s az e végett kibocsátandó felszólítás szerkesztését ezen bizottságtól várja. — A bi-

zottság nevében Toldy Ferencz biz. tag fogja ezen körlevelet szerkeszteni, s az akadémiai ülésnek beadni.

Negyedhó 5-kei ülés.

9) Budenz biz. tag értesíté a bizottságot a „Muhâkemet-ül-lugetejn“ (lásd a 6. és 7.) felül, a beküldő által szerkesztett előszó rövidítését javasolván, s azt fel is olvasván, végre bemutatván a dolgozat körüli eljárását is. — Az előszónak rövidebbre vonását, s a többi eljárását helyeslő a bizottság, s a munkának átnézését még Ballagi biz. tagra is bizá.

10) Hunfalvy Pál előadó bemutatá s röviden ismerteté Regner Tivadar ily czímű hosszabb értekezését: „A magyar nyelv kiejtése“, azt kiadásra méltónak itélvén. De megkéréték még Fogarasi Ján. b. tag, hogy bírálja meg ő is a nevezett értekezést.

11) Azután felolvastaték Fogarasi b. tagnak a *magyar tudományos nyelvtant* illető indítványa, melyet az akadémia harmadhó 10-kei ülésében előadott volt, — s mely így szól:

Fogarasi János indítványa a magyar tudományos nyelvtanra való előkészületekre nézve.

„Tudva van az osztály előtt, hogy a nyelvtudományi bizottság legközelebb akként igyekvék magát alakítani, illetőleg kiegészíteni, hogy abban minden érdek, vagyis a magyar nyelvészkedés minden különböző ága lehetőleg képviselve legyen. S a bizottság ezen tette az akadémia által is jóvá hagyatott.

Vannak e bizottságban külön a régi magyar nyelvre, a népnyelvre, a tájszólásokra, az áltaji, különösebben török-tatár, továbbá sémi nyelvekre stb. kitünő képzettségű szakférfiak, kik ha kivált bizonyos kitűzött irányban működendnek, közös erővel a magyar nyelvtudományban már most szinte kitünőt állíthatnak s kell is, hogy állítsanak elő.

Mikor a magyar nyelv rendszere elsőben készült, alig engedteték számunkra egy pár heti idő. Mai állásában mind a tudománynak, mind akademiánknak, felfogásom szerint s némi ismereteim után itélve, arra, hogy egy ilyen magyar nyelvtudományi munka, mely az akadémia egyik fő feladata, mind a magunk, mind a közönség kívánatát kielégítse, nem egy-két kötetet fog magában foglalni, s magok az előkészületek nem egy-két évet fognak igénybe venni.

Miknél fogva indítványozom :

Tétesenek azonnal előkészületek a végett, hogy egy magyar nyelvtudomány legalább néhány év múlva munkába vétethessék. Ezen előkészületek pedig általános elvként kimondva, abban állanak, hogy a nyelvtudományi bizottság útasíttassék, hogy vezérlete, illetőleg kebelbeli szakférfiak vezérlete mellett, de minden közremunkálható erőknök is az akademia kebelében vagy azonkívül, felhívásával, a magyar nyelvtan kidolgozása minden részleteiben és minden oldalról, vagyis tekintettel a régi nyelvre, tekintettel a tájnyelvekre, tekintettel a többé-kevésbbé rokon nyelvekre, t. i. mind az áltáji vagy scytha, mind a sémi, mind az árja nyelvekre, valamennyi szakban külön és függetlenül, s a mennyiben egyik szak a másikba vágna, az illetők tetszésére bízva megkezdessék, időnként folytattassék, saját közlönyében közzétetessék, és csak miután a bizottság néhány év múlva minden lehető adatokkal és külön munkálatokkal készen leend, fogna az akademia, illetőleg nyelvtudományi osztálya, azon munkálatok közös megvitatása és szerkesztése végett az öszves bizottságot útasítani.“

12) Ezután *Riedl Szende* bizottsági tag következő indítványt terjeszte elő :

„Tekintetes akademiai nyelvosztályi bizottság! A martius 10-diki akademiai ülésben Fogarasi r. tag úr ő nagysága által fölolvassott s a Tekintetes nyelvosztályi bizottsághoz útasított indítvány, miszerint az Akademia által a tudomány mai követeléseinek megfelelő, Magyar Nyelvtan“ kidolgozásához szükséges előmunkálatok tétesenek meg, bizonyosan az egész hazában kedvező benyomást okozott mindazokra, kiknek a tudomány, a valódi tudomány haladása s terjedése s másrészt az akademia, sőt — mondhatni — az egész haza jó hírneve szíven fekszik. Azonban nekem még más, s mondhatnám, személyes okaim is vannak, melyek miatt ezen korszerű indítványt a legnagyobb örömmel kell üdvözölnöm. Tizenhárom évig gyakorlati, szintűgy mint tudományos nyelvtanítással s részben nyelvtanírással is foglalkozván, nem egy, de számtalan alkalmam volt, azon hiányt érezhetni, melyet az említett indítvány akar pótolni, s mely hiány, legújabb tapasztalásaim szerint is, napról napra mindinkább érezhető, és pedig nem csak iskoláinkban, de azokon kívül is. A magyar nyelv félév óta ismét azon hatalmas szerepet játszsza tanintézeteinkben, mely azt megilleti, s így alig mál

tányolható eléggé azon horderő, melyet újabb időben a nyelvtanoknak nem csak irodalmunkra, de összes műveltségi viszonyaink fejlődésére nézve is tulajdonítanunk kell. S íme, mily állapotban látjuk a nyelvtanokat? Azok, majdnem kivétel nélkül, az évtizedek előtt kiadott s így bizonyosan minden tekintetben elavult „A magy. nyelv rendszere“ szerint készültek el, melyre, mint a tudományosság netovábbjára hivatkoznak a szerzők, tudományos, sőt talán hazafiúi kötelességöknek is tartván, mindazt ignorálni, a mi azóta a nyelvtudományban itt és a külföldön történt. Ezen nyelvtanok minden valódi tudományos alap nélkül szűkölködnek, a szerzőknek a nyelvtudomány leglényegesebb alapfogalmaiban való tökéletes tudatlanságát árulják el, s egyszersmind oly tanokat terjesztenek, melyek a mai tudományos felfogás szerint nem csak hamisak, de gyakran nevetségesek is. Így beszélnek nyelvtanaink még mindig pl. a magyar, mint „keleti“ nyelvről; beszélnek genitivusról; beszélnek esetekről és ragokról; beszélnek holmi határozatlan és határozott igehajlításról stb. stb.; s e mellett fogalmuk sincs a hangtani törvényekről, melyek a nyelvten alphá-ját képezik, a szótag és szó közt való különbségről stb.; fogalmuk sincs a szótan legelsőbb alapelveiről, midőn pl. azt mondják, hogy -nak, -nek használtatik ezen kérdésre: kinek, minek? — -ról, -ről, ezen kérdésre: kiről, miről? stb. stb. — sőt olykor hibának nézik azt, a mi nem hiba; s törvénynek azt, a mi csak éretlen, fölületes fölfogásnak téveredménye. — Ilyen tankönyvek azok, melyekből tanáraink tanulják a magyar nyelvet! ilyenekből tanulják azt az ifjak ezrei; azon ifjak, kiknek köréből keletkeznek majd nyilvános életünk, nemzeti irodalmunk képviselői! — S másrészt nem lehet tagadni, hogy a nyelvtudomány a legújabb időben nem csak a külföldön, de nálunk is tetemesen haladt előre. De ezen haladásnak eredményei nincsenek összeállítva rendszerbe, hanem csak töredékekben elszórva, folyóiratokban, értesítőkbén, s ott is még nem oly kifejtett, bevégzett alakban, a milyenben azokat a tankönyvekben föl lehetne használni. S ekkép lehet-e követelni, hogy minden egyes nyelvtenár s nyelvteníró a cikkek s ellenzettek, észrevételek s ellenészrevételek, jegyzetek s ellenjegyzetek ezen szörnyű halmazán keresztül gázoljon, mielőtt hazai nyelvünk szó- vagy írásbeli előadásához fogna? — S ha netalán önálló, bevégzett dolgozatokban nyelvünk egyes oldalai a tudomány mai követelései szerint is fel vannak dolgozva s rendszerbe összefoglalva,

még sem bátorkodik senki az új tanokhoz szegődni, míg az Akadémia, mely ezen tekintetben egyetlen és pedig döntő tekintélynek tartatik — nem nyilatkozik mellettök. S így tartani kell attól, hogy az Akadémia, ha új, a nyelvtudomány mai követeléseinek megfelelő nyelvtan kiadásához nem fog, vagy a nyelvnnyomozás újabb eredményeit nyilvánosan nem szentesíti, a magán nyelvészek fáradozásait is nyugözni s így a hazai nyelvtudomány haladását inkább gátolni fogja, mint előmozdítani.

Azonban még sokkal égetőbb szükségének látszik ilyen változatot, ha a külföldre tekintünk. Ha bizonyos, hogy jelenleg alig van nemzet Európában, mely a művelt népek figyelmét oly mértékben vonná magára, mint a magyar, úgy bizonyosan állítható ez irodalmunkról s még inkább nyelvünkéről is. Valamint az újvilág fölfödése a természettudományokra egészen átalakító befolyást gyakorolt, úgy fogja az ural altaji nyelv faja s különösen a magyar nyelv tudományos földerítése az összes európai nyelvészetet lényegesen módosítani. Érzik ezt a külföldi nyelvészek, s azért saját tapasztalásaim folytán is mondhatom, hogy alig van egy tekintélyesebb város, pl. Németországban, melynek tudományos köreiben a magyar nyelv ismeretlen volna. Ezen tekintetben érdekes pl. azon tény, hogy nyelvtani — még magyarul is írott — dolgozataimból rendszeren több példány kelt el a külföldön, mint itt a hazában. — S ime hányszor kellett pirulnom, midőn épen ott, hol hazámmal s annak tudományos mozgalmáival oly igen szerettem büszkélkedni, a magyar nyelvtanokra került a szó? hányszor kellett elkeserednem, midőn levelekben épúgy, mint szóval azon kérdés intéztetett hozzám, melyik magyar nyelvtan a „legjobb“, miután a könyvkereskedés útján szerzett hasonló munkákkal nem tudtak boldogúlni? S a kik csakugyan boldogultak, vagy kinevettek bennünket, vagy pedig épen ezen nyelvtanokból azt mutatták ki, hogy a magyar nyelv sokkal alantabb fokán van a szellemi kifejlődésnek, mint a többi európai nyelvek, s hogy így a magyar nemzet is nem egyenjogú az indgermán népekkel s csak rabszolgaságra van teremtve stb. stb.

Ezen igazságtalan következtetéseknek a tudományos téren véget vetni, s egyszersmind hazám tudományosságának jó hírnevét becsületét védeni akarván, már évek előtt elhatároztam magamat, hogy csekély erőmhöz képest egy kimerítő magyar tudományos nyelvtan kidolgozásához fogjak, és pedig annál inkább, mert alkal-

mam volt a külföld, sőt mondhatom, Európa egyikét legjelesebb nyelvészével barátságos összeköttetésben élni, s oly könyvtárt használni, mely minden követelésemnek ezen tekintetben megfelelt. Hét évi munkálkodásom eredményét képezi egy, már majdnem egészen kidolgozott tudományos magyar nyelvtan, melynek kiadását azonban az „Akad. Szótár“ megjelenéséig halasztottam, hogy így az ebben összegyűjtött nagyszerű anyagot is felhasználhassam. Miután pedig szomorú tapasztalásaim folytán tartanom kellett attól, hogy itt a hazában olvasó közönségre alig, kiadóra pedig még annál kevésbé találhatok, kénytelennek éreztem magamat, ezen munkát németül dolgozni ki, s kiadására nézve Dümmler-rel, Grimm, Bopp, Humboldt, Steinthal, kiadójával érintkezésbe lépni, ki késznek is nyilatkozott azt kinyomatni. — De midőn jelenleg az Akademiában ilyen munkának kidolgozása tervezetik, hazafiúi kötelességemnek tartom, a Tekintetes Bizottságot saját hasonló dolgozataimról tudósítani, azon igénytelen megjegyzéssel, hogy ha a Tekintetes Bizottság hajlandónak mutatkoznék, az általa szerkesztendő s kiadandó nyelvtan alapjául az én munkámat felhasználni, én késznek nyilatkozom azt magyar átdolgozásban szakaszonként a Tekintetes Bizottságnak megbírálás, kiegészítés s illetőleg helyreigazítás végett fölterjeszteni. A Tekintetes Bizottságnak alázatos szolgálója Dr. Riedl Szende tanár, s magy. akad. I. tag.

A mily helyeslő figyelemmel hallgatá a bizottság Fogarasi b. tag indítványát, oly örömmel vevé Riedl b. tagét is, s elfogadván ajánlatát azt határozá, hogy a Riedl által beadandó szakaszokat a Nyelvtudományi Közleményekben ki fogja nyomtatni, miszerint nem csak a bizottság és akademia tagjai, hanem a két hazának minden tudósa és tudománykedvelője hozzászólhasson, előadván helyreigazításait bővítéseit stb. melyeket a Nyelvtudományi Közlemények azonkép fognak tekintetbe venni. Minthogy pedig Fogarasi biz. tag indítványa a lehető legnagyobb munkafelosztás mellett a munkarészletek egybefoglalását sőt némileg vezérlését is tárgyazza: ennélfogva azt is határozá a bizottság, hogy tagjai közzül Toldy Ferencz leginkább a régi magyar nyelvet, Vass József a nép- és tájnyelvet, Arany János a szófűzés és phraseologia sajátosságait, Ballagi Móríc a magyar nyelvnek a sémi, Budenz József annak az árja, végre Hunfalvy Pál ugyanannak az altáji nyelvekkel való viszonyait tegyék nem csak vizsgálódási feladatukká, hanem vezéreljék mint-

egy másoknak is az illető tekintetben folyó nyomozásait s foglalják össze eredményeiket. Ezen az úton, úgy hiszi a bizottság, a magyar tudományos nyelvtanra a legalaposabb készülleteket lehet majd tenni.

13) Végre felolvasá még előadó a Magyar Tudományos Akadémia 1862. másodhava 26-kán tartott igazgatósági gyűlése jegyzőkönyvének III. pontját :

„Az 1862-dik évi költségvetés mélt. Elnök úr javaslatai alapján ekkép lön megállapítva :

A Nyelvosztályi bizottság számára :

„30 ívni Közlemények nyomtatására 600 ft., írói díjakra 600 ft.; szerkesztésre 300 ft. (mely utóbbi öszletben a Régi Nyelvemlékek szerkesztésére rendszerezett 210 ft. is befoglaltatik); a Régi Nyelvemlékekből 20 ívnek nyomtatására 400 ft.; anyagok gyűjtésére, másoltatásokra, a bizottság érdekében folytatott levelezésekre 200 ft. — összesen 2100 ft. Kiadtam apr. 1-én 1862. Szalay László.“

Negyedhó 16-kai ülés.

14) Vass József b. tag Kenessey Albert hajóskapitány „Hajózási műszótár“-a felüli bírálatát olvasá fel, mely általában helyeslőleg nyilatkozik a munkáról, mind azon tekintetből, hogy a többnyire előttünk ismétlen tárgyakat világosan értelmezi; mind abból, hogy nagy szorgalommal és ügyesen gyűjtögette a magyar hajós nép között divatozó kifejezéseket; mind végre abból is, hogy a szerző által javasolt új műszók a nyelv szelleme értelmében vannak szerkesztve. Teszen azonban mégis némi észrevételeket egyes tárgyakra, p. o. a nyelvezetre, a munka külső rendezésére stb. — Örömmel hallgatá a bizottság Vass József bírálatát, egyszersmind azt határozá, hogy a Hajózási műszótárban előforduló új szókat Budenz József is vegye vizsgálat alá.

15) Előadó bemutatá Révai Miklós leveleinek Méry Etel úr készítette másolatait, valamint a pannonhegyi méltóságos főapát által beküldött eredetieket; — mely két csomót, összevetés végett Römer l. tagnak adá által a bizottság.

Ötödhó 8-kai ülés.

16) Budenz b. tag a „Hajózási szótár“-ban lévő új szókról értesíté a bizottságot, mely alkalommal azon feladatot kelle meghatá-

rozni, mely e tekintetben a bizottságnak jutott. Élvnék az mondaték ki: *új szók bírálatában köteles a bizottság a legszorosabban arra tekinteni, hogy az új szók a nyelv szó-alkotó szabályainak megfelelőjenek, ha mindjárt összeütközésbe jö is a szokással, mely helytelent is kap fel.* Rosszúl alkotott szó ne takarózhassék a nyelvostályi bizottság tekintélyével. — Magát a szótárt Vass és Budenz bírálatával együtt Ballagi bizottsági tag fogja beadni az első akadémiai ülésnek.

17) Ugyancsak Budenz a Vámbéry beküldötte tatár népdalokról is értesíté a bizottságot, miszerint vannak köztök, melyek csinosak, (fel is olvása némelyeket szószerinti fordítással együtt); vannak olyanok is, melyek kevesebbet érnek; de harmadszor vannak olyanok, melyek értelmét se Vámbéry se maga Budenz nem bírja tisztán tökéletesen kivenni. — A bizottság ennélfogva azt határozá, hogy csak az egészen és tökéletesen érthetőket adja ki, s miután a tatár nyelvjárások ejtését bajos¹ mindenkor szoroson meghatározni: a dalok eredetiben (és fordítással), de átírás nélkül fognak kiadatni.

18) Végre az előadó, mint a Nyelvtudom. Közlemények szerkesztője, tudósítá a bizottságot a Közlemények nyomtatásáról, hozzátevé az, hogy az idő haladása szinte eldöntötte már azon kérdést, hány ívnyi füzetekben jelenjenek meg azok. A folyó évre 30 ívnyi Közleményt van módunk kiadni: úgy de a bizottság vóltakép csak harmadhó elején kezdheté meg működését, s most már ötödhóban vagyunk. Ezért jó volna 10 ívnyi három füzetben adni ki az idei Nyelvtudományi Közleményeket, minélfogva hatodhó elején az I. kilenczedhóban a II. és tizenkettedhóban a III. füzet fogna megjeleni. A füzetek tartalmára nézve pedig bejelenté a szerkesztő, hogy az akadémiai ülésekben felolvasott vagy a bizottság által különben is kiadásra szánt értekezéseken kívül (melyek mintegy az összes bizottság felelőssége alatt jelennek meg) a bizottsági ülésekről tudósítást, és könyvismertető részt szándékozik közölni minden füzetben; s beléegyezését kéré a bizottságnak arra, hogy a könyvismertető rész csak a szerkesztőnek felelőssége alatt álljon. A könyvismertetés okvetetlen egyedi nézetből indul ki, mihelyt több és más akar lenni közönyös előadásnál, melynek magának nincsen ítélete, s mely a jót rosztat egyaránt hordja elő, mert van jó is, van roszt is. Úgyde ilyen könyvismertetés nem építi a tudományt, nekünk pedig elő kell

azt mozdítani. Bírálati lesz tehát a könyvismertetés : de hol bírálat van, ott ellenbírálatnak is helyet kell adni. Az ez által keletkező eszmezsurlódás legjobban és legkényelmesben folyhat a szerkesztőnek felelőssége mellett. — A bizottság helyeslé azt, hogy 10 ívnyi három füzetben jelenjenek meg júniusban, szeptemberben és decemberben az idei Nyelvtudományi Közlemények ; — arra is reá álla, hogy a könyvismertető rész csak a szerkesztő felelőssége alatt álljon, minek példáját a Tudománytár szerkesztése is mutatta már.

HUNFALVY PÁL
bizottsági jegyző.

II. KÖNYVISMERTETÉS.

HOMÉR ILIÁSA. ISKOLÁK SZÁMÁRA MAGYARÁZTA ÉS KIADTA
PONORI THEWREWK EMIL, GYMNASIUMI TANÁR. ELSŐ ÉNEK.
PEST, 1862.

Thewrewk Emil úr tudtomra első, ki *magyarúl ért magyarázatokkal való Homérrt* vállalkozott volna kiadni, s így imez első füzet, melylyel kezdi vállalatát, méltán vonja magára kiváló figyelmünket. S meg kell vallani : a figyelem, melylyel kezünkbe vesszük Th. úr könyvecskéjét, azonnal őszinte örvendezéssé is válik, mihelyt csak rövid bepillantás után észre vesszük, hogy kiadó és magyarázó úr nem csak általában alapos philologiai képzettségének szép mutatványát adja abban, hanem különösen a homéri munkák kritikai olvasását és magyarázatát illető legújabb külföldi kutatásoknak értelmes ismeretét és azoknak alkalmazásában való önálló itéletét is bizonyítja, sőt már a hasonlító görög-árja tudománynak némely eredményeit igyekszik fölhasználni, és — a minék legjobban örülünk — sokhelyt, *de suo* is előmozdítja auctorjának helyes olvasását és megértetését, valamint magyarázatait magyar ifju fölfogására nézve a magyar nyelv eszejárásához alkalmazza. — Mind ez elég indító ok arra, hogy szorosabb vizsgálat alá vegyük Th. úrnak Homér-kiadását — mert megérdemel ilyent ; sőt tegyék azt még mások is, hogy, ha ez első kísérletben hiányok és tévedések tapasztaltatnak is még, az ezek ellen

való kifogásaink a kiadásnak várható és iskolai irodalmunk érdekében igazán óhajtható folytatásában tekintetbe vétethessenek.

Mi tehát először is Th. úr kiadásának álláspontja, azaz, kiknek számára adta ki az Ilias I. énekét? A címlapon az van, hogy „iskolák számára magyarázta és kiadta“, s mint értsük ezt, láthatjuk az utószóából (88. l.): „mi magyarázataimat illeti, itt kettőre voltam tekintettel: a tanulóra úgy mint a tanárra.“ Tehát kettőnek számára való volna a kiadás, és így kétféle igényeket tartozik kielégíteni: a tanárnak meg a tanulónak igényeit. Igaz, hogy e kétféle igények sokban ugyanazok, találkoznak egymással annyiban, hogy, a mit a tanulónak mondani és vele akarunk tudatni és értetni, azt magától értetődleg a tanár is tartozik tudni és érteni (noha megint föl kell tenni róla, hogy nem csak akkor tudja és tanulja meg azt először, mikor a tanulóval akarja közölni); de más részről sokkal több az, mit csak a tanárnak kell tudnia és értenie, nem azért, hogy mind azt a tanuló eleibe tálalja, hanem, hogy a tanulónak valót is úgy adhassa, mint kell. Tanárnak és tanulónak egyaránt való kiadást ennél fogva nem csak bajosabb föladatnak tartunk, hanem olyan-
nak is, mely magában azon alkalmatlanságot rejti, hogy a tanár azt is kapja, mi neki már fölösleges (vagy legalább kellene, hogy az legyen), a tanuló meg azt is, mi neki épenséggel nem kell, mert az ő tanulási körén, sőt az ő érthetésén merőben kívül esik. Ehhez járul még, hogy a kétféle igényeket egyszerre kielégíteni akaró kiadó könynyen elvesztheti az a kettő között kellő arányt és mértéket, úgy hogy utólvégre a „két legyet egy csapással“ talál rajta beteljesedni. — Th. úr munkája is e tekintetben, a mint nekem látszik, többet nyújt a tanárnak, mint a tanulónak. Különösen a textus olvasását illető kritikai jegyzeteket a folyó magyarázatok közé teszi; a magyarázatok magok nagyobbrészt igen tudósszerűk, és tele vannak rakva idézetekkel; mihez még hozzájárul, hogy néha előadásuk épen nem tiszta tárgyias, hanem vitatkozó és értekező, minél fogva aztán nem illenek tanulónak szánt iskolai könyvbe. Mert hiába teszi kiadó úr zárjel [ ] közé, mit épen csak tanárnak akart írni; a tanuló mégis olvassa, és furcsa is volna azt parancsolni rá, hogy ne olvassa, a mi kezében és szeme előtt van; pedig ha olvassa, nem hiszem, hogy valami nagy hasznát venné a mindenféle zeitschrift-ek meg külföldi munkák emlegetésének, melyeknek soha hírét nem hallotta, se színét nem láthatta; sőt mind ez csak elriasztja és kedvét rontja a tanulónak, mint-

hogy tudva levő dolog, hogy az idézetek felettébb való szaporítása még szakember olvasónak sem esik kedvesen. Mind ennél fogva én Th. úr kiadását nem annyira tanulónak, mint tanár kezébe valónak tartom, s tulajdonképi rendeltetésének csak akkor felelhetett meg jobban, ha mind a textus-kritikai észrevételek, mind a vitatkozó és tudós apparatussal bővülködő magyarázatok nem a textus alatt adának, hanem vagy hátul egy külön jegyzet-függelékben, vagy még jobban merőben külön füzetben vagy füzetekben, melyek természetesen aztán nem csak egy énekre szorítkozhatnának. — Elég ennyi Th. úr kiadásának álláspontjáról. Nézzük már, mi megjegyezni való van a részletekben, melyeket nyújt, még pedig 1) a textus kritikai olvasását illető; 2) a magyarázó jegyzetekben.

7. v. Kétség kívül jól teszi Th. úr, hogy itt és másutt az *Ἀρρεϊδης*-t hozza be, az eddigi *Ἀρρεϊδης* helyett, ebben Meyer Leo helyes észrevételét követvén, hogy ezekben az *ει*, minthogy az *ιδης* képző *ει*-féle tőhez járúl, *ει*-t helyett való. Hány kelleetlen spondaeustól szabadúlnak így a gördülékény homéri versek? — 9. v. ő. Elfogadják kiadó azon megkülönböztetést, hogy az úgynevezett articulus *ó*, ha mutató névmásként áll, ékezetes legyen. Megvallom ez kissé mesterkéltyű distinctio, különösen ha valaki azt is állítja, hogy Homérnál még nem igen van articulus, s ha látszik is annak, sokszor még demonstrativumnak fogható föl. Akkor inkább az „articulus“ *ó*-t is írjuk ékezettel, miután ez úgy sem egyéb, mint pron. demonstr. = szkr. *sza*; és a *τοῦ τῶ* stbit is ékezettel írjuk. Ide való még 33. v. *ῶς*, melyet, ha demonstrativum, Beckerrel *ῶς*-nak ír kiadónk: *ῶς ἔφατ'*. A circumflexus igaz, hogy helyesebb, mint az acutus, melylyel ezt eddig így írták: *ῶς*, miután e szó az adverbiumok kategóriájába esvén, a *ó* tőből szintúgy kell, hogy *ῶς* legyen, mint *καλό* tőből *καλῶς*.

35. v. Kiadónk saját conjecturáját hozza a textusba, melyet ez egyszer mégsem mondhatunk sikerültnek. Így ír: *κλυθί μιν, ἀργυρότοξε, ὃ Χρύσην ἀμφιβέβηκας*. A textusban ez volt: *ἀργυρότοξ', ὃς Χρύσην . . .* Th. úr a spondaeust akarja eltávolítani, s támaszkodván arra, hogy Savelsberg a görög relativumot eredetileg digammával kezdőnek bizonyította volna, bátran visszaállítja *ἀργυρότοξε*-t, mert a következővel nem volna hiatus; de még így sem kerül ki a dactylus; kell, hogy a *ῶς* positiója is eltűnjék, s ezért ezt írja helyette: *ὄ*. Th. úr itt igazi eredeti relativumról szól, mert hiszen csak ez, sze-

rinte és Savelsberg szerint, digammás; ámde az eredeti relativum (akár ez = szkr. *ja* relativum, akár = szkr. *ka* interrogativum = eredetibb *kva*, miből Savelsbergnek a görög relativum számára kikerül a digammája) soha sem lehet nominativusban ϵ nélkül (valamint a szanszkritban is a *ja* vagy *ka* töknek csak *jasz*, *kasz* a nominativusa). Tehát mint relativum csak $\omicron$ s lehet, a mi a dactylust nem engedi. Ha ellenben Th. úr az eredeti relativumtól elállván, itt a $\omicron$ eredeti demonstrativumot akarná látni, (melynek szkrit mása: *sz*, nominativusban is lehet vég *sz* nélkül *sz*, nem *szasz*), noha ennek homérusi nyelvszokás szerint itt állhatását nem merném biztosnak állítani: megint a hiatus nehézsége kerül elő, mert az egyszerű igazi spiritus asper (és ilyen csakugyan az eredeti *sz*-ből eredő; $\omicron$ = szkr. *sz*) nem hiatustöltő. Tehát kell, hogy maradjon a hogy volt: ἀργυρότοξ' ὄς, a mivel egyszersmind a caesura is jobb. — 288. v. πᾶσιν δὲ ἀνάσσειν (sajtóhibából πᾶσιν van). Ezen, alkalmasint Bekkertől való, olvasásban az a baj, hogy a ν ἐργαλειωτικόν mássalhangzó ($\delta\epsilon$) előtt áll csak azért, hogy positióban legyen az előtt való ι . Ennekelötte így volt: πάντεσσι δ' ἀνάσσειν, a mi legfelebb azért tűnhetik föl, hogy az ἀνάσσειν-nek volt kezdő digammája már nem látszik. Ámde ez nem oly nagy baj. Iliás VI, 162. ὄρωτο πολὺν πρῶτος μὲν ἀναξάνδρων Ἀγαμέμνων; itt az ἀναξ semmi digammájának nem lehet semmi hatása, mert μὲν-nek nem szabad positióban lennie. XVI, 572. van ἀνάσσω-tól az imperfectum ἤνασσαν, szintén Od. XI, 276. ἤνασσε, mit csak úgy lehet képzelni, ha az ἀνάσσω, mint tisztán vocalissal kezdődő ige éreztetik a nyelvben; máskülönben ἐάνασσε (= ἐγείνασσε) lett volna. Mert ilyen helyeket, milyen Il. V, 105. ὄρσεν ἀναξ, számba sem vesszünk, mert Bekkerék ezeket egyszcriben megdigammázva küigazítanak. A digamma valaha megvoltára támaszkodva mindenütt restituálgatni Homérnak olvasását, épen nem tanácsos dolog. Mert annyi bizonyos, hogy, noha eredeti ν = γ hang átjutott is még a különvaló görög nyelvbe, és létezett is még helyenként dialectice, a homéri költemények mégis csak olyan korban és olyan nyelven készültek, melyben a digamma még megvolt némely szókban, más szókban már csak tetszés szerint ejtethetett, el is maradhatott, másokból végre egészen eltűnt volt. A digammának a görögből elveszése egy hangtani processus; ilyen pedig nem szokott se nem egyszerre és egy pillantat alatt, se nem minden alája esendő esetekben egyaránt menni végbe a nyelvek külső fejlődésében. Sok eredeti indogerman *sz* a görögben

spiritus asper lett, ámde nem lett azzá mindenik eredeti sz. Ezeknél fogva cseppet sem csudálkozhatunk azon, hogy *ἀνάξ* v. *ἀνάσσω*, noha csakugyan digammás volt, mégis digammátlannak is van használva Homérban. Jó hasonlója lehet e tekintetben az *ἀνῆρ* szó, melyet általában digammátlannak tartanak, és sokhelyt a homéri metrum miatt nem is lehet digammás, p. o. II. VII, 155. *τὸν δὲ μῆχιστον καὶ κάρτιστον κτάνον ἄνδρα*. XIX, 295. *οἱ δὲ μὲν οὐδὲ μ' εἰσικες, ὅτ' ἀνδρ' ἐμὸν . .* De mégis Legerlotz (Kuhn, zeitschr. X, 374.) az *ἀνῆρ* szónak oly etymológiáját teszi igen valószínűvé, mely szerint az digammával, sőt eredetileg *γγ*-vel kezdődött (*γανῆρ*, *γγανῆρ* — *γαν-ῆρ*) gyöke és értelme szerint: *gen-itor*. Idéz ő néhány Homérbeli helyet is, hol *ἀνῆρ* előtt hiatus van: II. 216. *αἰσχιστος δὲ ἀνῆρ*. IX, 193. és többhelyt *κλέα ἀνδρῶν*. Végre tehát úgy véljük, hogy a *πάντεσσι δ' ἀνάσσειν*-féle olvasást meg kell tartani.

518. v. Th. úr a megvolt: *ἔργ' ὅτι* helyett La Roche ezen conjecturáját veszi föl: *ἔργα ὁ*; ezt még avval is támogatván, mert *ὅτι* digammás levén, előtte az elisióknak nem lehet helye. Erre azt kell megjegyeznünk, hogy ha a latin *quod a ὅτι* jelentésével van, s így *ὁ* is = *ὅτι lehetne*, ez épen nem elégséges megokolás, sőt ez egy nyelvténynek subjectiv fölvétele, milyent philologus meg nem engedhet magának. Továbbá pedig itt a *ὅτι*-t sokkal alkalmasabbnak tartjuk, mint temporalis conjunctiót, egybevetvén a mi helyünket a 573. versben találkozó hasonnemű helylyel, hol a *hypotheticus ei* sokkal közelebb áll a mi *ὅτι*-nkhoz, mint egy (különben nem is nyelvszokásos *ὅτι* jelentésű) *ὁ*. Végre a relativum előtt való elisio nem lehetésére nézve (mert a *ὅτι* és a görög relativum általában digammás volna), a már fentebb a digammáról mondottakon kívül, még akárhány homéri helyre figyelmeztetek, melyek könnyen föltálalhatók, hol a relativum mássalhangzón végződő rövid szótagot nem teszen positióba, a minnek akkor kellene lennie, ha még digamma hatna a relativum elején*). — Az előbbieket szerint már magától itélődik meg Th. úr 537. v. tette conjecturája: *ἰδοῦσα ὁ οἱ* e helyett: *ἰδοῦσ' ὅτι οἱ*. — Jó a 582. versben való olvasás: *τόν γε ἐπεισσι*, és nem így: *τόν γ' ἐπέεσσι*. Szintén a *ν ἐφελεκυστικόν*-nak biztos digamma előtt eltörlését elfogadhatónak tartjuk, mint 608. v. *ποίησε ἰδυίησι*, nem: *ποίησεν*.

*) Maga Th. úr is enged elisiót, p. o. *ὅτι* előtt 610. *κοιμᾶθ' ὅτι* 567. *ἰόνθ' ὅτι* 493. *ἀλλ' ὅτι*; *ὄν* előtt 547. *ἀλλ' ὄν*.

A többire nézve az olvasónak legfelebb még némely Bekker szerint fölvelt írási sajátságok fognak föltünni, melyeket mint okszerüeket többnyire helyeselhetünk; p. o. némely szók különírása: *δάκρυ χέοντος*, *ἐν φρονέων* (van *καλὰ φρονέων* is) stb. Csak az *ἐνρὶ κρείων* ellen tennénk kifogást, miután a *κρείων* csak főnév jellemű, a melylyel *ἐνρὶν*, mint themaalak csak igazi összetételben egyesülhet (v. ö. *ἐνρυσθενής*, mit épen nem szeretnénk, így látni: *ἐνρὸν σθενής*, sem ezt: *ἐνρὸπα* így: *ἐνρὸν ὄπα*). — Azonban igen sajnálni kell, hogy a textusban is annyi sajtóhiba megmaradt, még pedig kétszer egész egy szó maradt ki a textusból. Ezeket egyebekkel együtt megjegyzi ugyan kiadó úr, ki talán legjobban bánja azokat, a „javítani valók“ között; de van még egyéb, mely elkerülte figyelmét: pedig homéri textus legalább hibátlanul legyen nyomtatva. 25. v. *ἐπι*, 29. *ἐγὼ* — *ἐγῶ*, 109. *ἀγορεύεις* — *ἀγορεύεις*; 113. nem látszik jól az *ἔχειν* accentusa; 338. *καί* — *καί*; 343. *καί* — *καί*; 344. *σοοὶ* — *σοοί*; 358. *πατρι* — *πατρι*; 522. *ἀπόστιχε* — *ἀπόστιχε*; 532. *ἄλτο* — *ἄλτο*; 583. *ἡμιν* — *ἡμιν*. Ezenkívül kolon kellett volna a 16. 84. 105. 172. 361. 539. 551. versek végén. Csekélységek ezek, de görög classicus kiadásában az ilyen bármily csekély hibák nagyon kellemetlenül hatnak az olvasóra. A jegyzetekben nem különben van a dolog, de ezeket félre hagyjuk. — Fordúljunk immár a magyarázatokhoz.

2. v. Az *οὐλομένην* ily fordítása: *vészest*, megadja ugyan a gyökéből s az összefüggésből kivehető értelmet; de magyarázó úrnak ugyanez alaknak képződéséről is kellett volna nyilatkoznia, nem elégedvén meg ily értelmezéssel: „tulajdonképen min az *ὄλοιο* átok végbement“, mi tulajdonképen rá sem illik a *μητις*-re, hanem az ennek hatása alá kerülő objectumokra. Egyébiránt az *οὐλόμενος*-t nem valami rendhagyó II. aoristusnak tartom, melyben ok nélkül *ov* volna *o* helyett*), hanem a mint *βούλομαι* tudvalevőleg *βόλλομαι* — *βίλλομαι*-ből ered, a *vo* (= szanszkr. *na*, IX. igeosztálybeli) praesensjellelmzővel készült, úgy egy szintígy alakult *ὄλλομαι* lett *ὄλλομαι*, *οὐλομαι*. Az *ὄλλομαι* is csak *vu* (= szkr. *nu* V. igeosztálybeli) praesensjellelmzővel készült, és *ὄλλομαι* helyett való. — A magyar nyelvből vett hasonlatok és párhuzamok, melyeket magyarázó úr többször használ, nagyon jók és kivált tanulónál a megértést segítők, ha találók; itt nem egészen világos, hogy mi is *veszett*, *áldott* és *átkozott*

*) V. ö. Th. úrnak a 44. vershez írt jegyzetét.

szavainkat olyan cselekvő értelemben használjuk, a milyenben Th. úr akarja, hogy a *vész* (= vészhozó, vészokozó)-féle *οὐλόμενος*-szal egybevetethők legyenek. — 6. v. *τὰ προῶτα* „egyszer.“ El nem fogadható. — 8. v. Jól magyarázza az *ἔριδι ξυνέηκε μάχασθαι* = *εἰς ἔριδα* ξ. μ. De nem jó a magyar *nek* ragnak párhúzamba hozatala: mert ez mint irányjelentő éppen nem vethető egybe az eredetileg locativusi és pedig hollétjelentő görög dativussal. — 20. v. *παῖδα δ' ἔμοι . . .* Úgy hiszem, hogy itt több van egy chiasmus üres figurájánál. Chryses vissza akarja kérni leányát, kinek elvesztése atyai szívének mélyen megszorította. Ez forog tehát eszében, mint azon tárgy, melyre minden gondolatja czéloz. A *ὑμῖν μὲν θεοὶ δοῖεν . . . ἐκπέροαι Πρίαμοιο πόλιν καὶ οἶκαδ' ἰέσθαι* csak bevezető köszöntés és jót kívánás; de most előtölődik és kitör egyszerre, mit akar tulajdonképen, s ez, mert indulatosan beszéll, nem kezdődhetik jobban, lélektani valóság szerint, mint így: *παῖδα δ' ἔμοι . . .* „de gyermekem, csak édes gyermekem“ stb. Az egész beszédnek menete röviden így határozható meg magyarosan: „Isten áldjon meg benneteket; csak gyermekem, édes gyermekemet ereszszétek vissza s fogadjatok érte váltságot“ stb. — 22. v. *ἐπενφήμησαν* „helyeslőleg mondák.“ Még jobban lehetne kifejezni a görög igébeli *ἐπί*-t is: helyeslőleg mondák *rá*. — 35. v. *ἀπάνευθε κιών*. Nem annyira a „messzére elmenvén“ látszik az igazi értelemnek, mint „el-vissza-menvén.“ Főszűly az *ἀπό*-ra esik, mely nem ritkán a távozáson kívül a visszafelé való irányt is kifejezi; p. o. *ἀπονέεσθαι*. V. ö. az *ἀπό*-val egy eredetű *ἄψ*-ot is. — 37. v. *ἀμφιβέβηκας* „a latin *tenes*.“ De nem ártott volna, ha magyarázó úr ezen nem is annyira jelentést, mint végezetre való szóértéket a szó tulajdonképi jelentéséből fejtegeti. E helyett egy kissé mélységes magyarázatot ad, hogy a görög nyugvásjelentő igék jelenje helyett mozgásjelentő igéknek múltját szereti használni, azáltal a nyugvást csakis, mint az előbbi cselekvés (t. i. mozgás) eredményét mutatván. A képző művészetekből ehhez a járó alak ábrázolását hasonlítja. No, ez messze esik s nem is talál; de az imént említett nyelvészeti állítása is, szorosán véve, nem igaz. Vegyünk p. o. igazi „nyugvásjelentő“ igét, p. o. *κείται*. Ha e helyett a nyelv azt mondaná: „oda esett, oda tették“, akkor éppen egészen mást mondana, más fogalmat fejezne ki (t. i. az oda jutását), melynek ama fogalom (a fekvésé) nem eredménye, hanem, más tartalmúsága mellett is, utána

keletkezhetik és hozzá csatlakozhatnak. Az pedig furcsa beszéd, hogy p. o. a görög egyvalamely fogalmat fejezván ki (p. o. valamely mozgását) tulajdonképen egy másik rá következő fogalmat (p. o. valamely nyugvását) akar kifejezni, melyet egy másik nyelv szokott kifejezni. Azonban, hogy az ἀμφιβέβηκας-ra visszatérjünk, még más is van a dologban. A perfectumi alaknak mindenkor és mindenütt egy elmúlt cselekvés jelentését akarják tulajdonítani, holott néha, a mit csak egy régibb megvolt nyelvállapotnak maradványának tekinthetünk, épen nincs benne az idői jelentés affectiója. Hogy p. o. ὄδα, szkr. *vēda* (= *vajda*) nem azért = tudok, mert tulajdonképen = láttam, mutatja szkr. (alak szerint is praesens) *vēdmi*, mely mégis = tudok, nem pedig = látok. Azon elemek, melyek a perfectumi alakot képezik, magokban nem fejezhetek ki időt, mert más functiókban is találkoznak, nem jelentvén időt. De kifejezték az igefogalomnak oly módosítását, melyből ráértés által könnyen az idő-viszony mellékfogalma keletkezhetett. Többek között illusztráló például a szskr. -*tászmi*-féle *futurumot* hozom föl, p. o. *dátászmi* (e helyett: *dátár aszmi*) mi alak szerint nem egyéb, mint *dator sum*, plur. *dátárasz* csak *datores*, és mégis *futurumot* jelent. Szóval azt tartom, hogy ἀμφιβέβηκα-ban βέβηκα nem azt teszi, hogy: *mentem*, hanem *megyek*, valamint 221. βεβήκει korántsem: *ment vala*, hanem egyszerű elbeszélő múlt: *mene*, a mint még egyéb homéri helyeken is, hol csak erőltetéssel lehetne jelentés szerint plusquamperfectumnak venni. — 48. v. μετὰ δ' τὸν ἔηκεν. Talán mégis jobb a μετὰ-nak, etymologiai eredetének megfelelőbb jelentését meghagyni: közé (t. i. ő közéjük; hogy kik közé, könnyen képzelhető). Különben e szavakban és a következő versben nem kell okvetlenül „az első lövés“ ábrázolását látnunk: megmondja a tényt egészben és általában, a melynek aztán (50—52. v.) némi részletesebb leírása következik. — 55. v. ἐπὶ φρεσὶ θῆκε. „E dativus úgy magyarázható, hogy a görög a mozgást már befejezettnek gondolja magának és a mozgásra következő nyugvást anticipálja.“ Ennél bár másutt is alkalmaztatni szokott magyarázatnál sokkal egyszerűbbet és igazabbat talál vala Th. úr, ha arról emlékezik, mit maga (8. v.) a görög dativus eredeti jelentéséről és a hová-kérdésre is felelhetéséről mond. Egyébiránt nem igen látjuk, hogy az ἐπὶ φρεσὶ θῆκε miként zárja magában „a meghagyás fogalmát“; a magyar (?) „szívemen fekszik“ sem látszik idevalónak.

Nem tehetnek s nem tesznek ama szavak egyebet, mint ezt : *φρέ-
νεις*-eire tevė, azaz : eszébe adá, juttatá (sie gab es ihm in den
sinn), s így megindítá őtet. „Mert őtet indítá meg arra H.“ —
57. v. *ἤγερθεν* jobban volna fordítva „gyűltek vala“ által, mint „gyű-
lének“ által. Azt tudjuk, hogy a homéri nyelvben még nincsenek
úgy kifejlődve a görög igeidők jelentései, mint a későbbi attikai
nyelvben ; de meg ebben is tudjuk, hogy az aoristus akárhányszor
ott is áll, hol mi plusquamperfectumot várunk. — 58. v. *τοῖσι δ' ἀνι-
στάμενος μετέφη* . . . Th. úr így fordítván „közöttük föllállván (felkel-
vén)“, az *ἀνιστάμενος*-ra vonatkoztatja a *τοῖσι*-t. De joggal kérdez-
hetjük, vajjon nem inkább a *μετέφη*-hez tartozik-e *τοῖσι*, ha a 73. vers-
beli hasonszerű e formulát vetjük egybe : *ὁ σφιν ἐν φρονέων ἀγορήσατο
καὶ μετέειπεν*, melynek *σφιν*-jét maga Th. úr is *ἀγ. κ. μ.*-hez tartozónak
mondja. V. ö. II. X, 240. *τοῖς δ' αὖτις μετέειπε*. A *μετέφη*-t is szorosab-
ban így lehetne fordítani : közéjük, azaz : hozzájuk szóla. — 60. v.
φύγοιμεν „óhajtó mód a lehetőség kifejezésére.“ Még pedig így for-
dítánám az *εἰ κεν θάνατον γε φύγοιμεν*“-t : „ha ugyan elkerüljük a ha-
lált“, arra figyelmeztetvén, hogy még többször látszik a mi *ha ugyan*-
unk a homéri *εἰ κεν*-nek megfelelni (v. ö. 128. 420. v.), noha se a *κεν*-
nek, se az *ugyan*-nak igazán mivoltát nem tudjuk. — 61. v. *εἰ δὴ . . .
δαμῆ*. Nem jól fordítja magyarázó úr : „*ha csakugyan* megdönt.“
Nyilván ez kell : „*miután* = minthogy, a mint látjuk, ez meg ez tör-
ténik. A megfelelő latin *siquidem*-nek is lehet ilyen jelentése. — 76.
v. *σύνθεο*. Még sem egészen helyes e magyarázatja : „szedd össze
magadat, azaz, légy figyelmes“, mert itt hozzá kell érteni a másutt
ki is tett accusativusi tárgyat is. Így talán helyesebben : szedd
össze magadban, azaz : vedd jól eszedbe, értsd meg jól. — 95. v.
„*mutató* mondatba való átmenet. „Tán így akart volna lenni : *önálló*
vagy *független* mondat. — 100. v. *πεπίθοιμεν*. „Homérnál a cselekvő
s középidomú 2. aoristus *gyakran reduplicatiót* kap.“ Ez nem jól van
grammaticae mondva, mert nagyon is félre lehet érteni. Nem a homéri
nyelv szeszélye az oka ilyen reduplicatiós aoristusoknak, hanem azért
vannak, mert létezik a görögségben egy meghatározott szám igeiken
előforduló reduplicatiós aoristus-képzés, melynek mása a szanszkrit-
ban is megvan. Ide tartozik maga az *εἰπεῖν* aoristus is, mely *έπειν*,
azaz *γεγεπειν*-ből lett, augmentummal *έειπον*, azaz *έ-γειπον*, *έ-γεγεπον*,
(szkr. *a-vócsam*, azaz *a-vaucsam*, ebből : *a-vavacsam*). — 123. v. *γάρ*
nem adhatja okát a *φιλοκτεανώτατος πάντων*-nak, mert akkor is meg-

volna, ha ez a közbevetett vocativus elmarad. Okát adja annak, a mit Achilles nem mond, de igen könnyen lehet érteni indulatos beszéde elébe: hogy mondhatod ezt, mi jut eszedbe? — 197. v. *σὴ δ' ὀπιθεῖν* „hátról oda álla.“ Inkább így: hátul megállá, azaz: mögötte megállá. — 205. v. A „garázdálkodás“ aligha megfelel a görög *ὑπεροπλή*-nek. — 210. v. „Az abbahagyást valamivel fölhagyást jelentő igék genitivussal állanak.“ Ezen szabályt is jobban kell formulázni: hiszen *ἔγω* is abbahagyást jelentő ige. — 207. v. *εἴ κε πίθηαι*. Th. úr a szokott *πειρώμενος* (itt *πειρωμένη* kellene) közbeértésével magyarázza. Erre tulajdonképen nincs szükség. Az *εἴ κε*-t itt is *ha ugyan*-nal lehet fordítani: ha ugyan szómat fogadnád. Csak így is *ὁ πάνσοπος τὸ σὸν μένος*. — 213. *καὶ τρεῖς τόσσα* „háromszor is annyi.“ Inkább így: „akár háromszor annyi.“ — 221. v. *βεβήκει* v. ö. fentebb 37. v. *ἀμφιβέβηκας*-ról. — 257. A *πυθόιατο*-tól függő *σφῶν μαρναμένων* nem azt teszi: „hogyan czivakodtok“, hanem ezt: (megtudnák azt), *hoggy* czivakodtok, még pedig *τάδε πάντα*. Különség van a kettő között. — 271. v. *καὶ ἔμ' αὐτόν*. Jobban kifejezi a magyar: *egymagamra*, vagy csak *magamra* is. — 283. v. *Ἀχιλλῆι χόλον*. E dativust az „ellenséges érdeklés“ dativusának mondja magyarázó úr. Jó-e vagy rossz e név, azt nem vitatjuk, csak az a baj, hogy mellette a „barátságos érdeklés“ dativusa is fog kelleni; ne szaporítsuk a mesterséges elnevezéseket, melyekkel utólvégre mégsem magyarázunk semmit. A dativus itt nem egyéb, mint az irányhatározó locativusi dativus: a harag Achillesre, Ach. ellen való h. — 292. v. *προθέουσιν*, *habár* = *προιθέασιν*, de épen azért nem jelentheti ezt: „megengedék.“ Egyszerű és igen alkalmas értelme, melyet az etymológiából kivehetünk ez: eleibe teszük (t. i. mint föladatot, mintegy: tisztet). Agamemnon ezt akarja mondani: ha az istenek ötet *αἰχημητής*-szé tették, azért még nem rendelik arra, hogy itt *ὀνειδέα* beszéljen. — 298. v. „a leányért, t. i. Chryseisért.“ Tévedésből itt Chryseis csúszott ki Th. úr tollából, Briseis helyett; csak ezt értheti Achilles. — 299. *γε* „rendesen azon szó után áll, melyhez tartozik. Itt előtte áll.“ Tehát *δόντες*-hoz tartoznék *γε*, nem *ἀφέλισθε*-hez, melyhez mégis az *ἔγχεσι*; köti. Bajos elhinni, nincs is úgy. — 306. v. *νῆες εἴσας*. Nincs eléggé megokolva e magyarázat: „szépen épített, diszes hajók.“ Mert nagyon sokat hozzá pótol a 468. vershez adott magyarázat: „egyenlő azzal a minék lennie kell, azaz jeles, szép.“ — 309. v. Nem az *εἰςβαίειν* praesensalakra kell vala ráfogni a „hajóra szállit“ jelentését,

mely csak az I. aoristust illeti; és bizonyosan ebben is causativ képző lappang, melyből a causativ jelentés ered. — 315. v. τέλος „meglevés, valóság.” Inkább végbemenés-nek mondhatta volna, v. ö. az idézett τέλος γάμοιο. Egyébiránt τελέεις nyilván vox sacrificalis, melynek különösebb jelentése is lehet, mint a „sikeres, hatásos.” — 342. τοῖς ἄλλοις. οἱ ἄλλοι nem „mások”; a „másokról” csak fordítás, nem magyarázat. — 357. v. πότνια. „A szanszkrit *patnya*.” Nem így, hanem *patní*, mely femininumi alakot a görög épen úgy told meg *α*-val, mint p. o. a part. perf. act. fem. végzete a szkritban *usí*, a görögben meg *-νῖα* (ebből: *-υσια*). — 361. v. ἔκ τ' ὀνόμαζεν. Aligha helyes ez: „s megnevezé őt.” Érti magyarázó a τέκνον megszólítást. De lásd, p. o. Od. X, 319., hol semmi ilyesmi a következő versben. Az ἔπος τ' ἔφατ' ἔκ τ' ὀνόμαζεν csak olyan bő kifejezés, milyen φωνήσας... προσηύδα az ἀμειβόμενος προσέειπεν s egyebek. — 416. ἦσθαι „tulajdonképen *ül*ni.” Hozzá tehetjük, hogy itt is az, és nem: „meglenni valahol.” V. ö. 421. παρήμενος. — 459. ἀέρονσαν. Nem „fűlhúzák” az ige értelme, hanem: *hátra* húzák (t. i. az áldozó állatnak fejét). — 572. v. ἦρα „kedvest *ΑΡΩ* gyökből, tehát a valamihez illeszkedés és simulás fogalmát fejezi ki, valamint nálunk a szor (= sor) és szerkeszt-tel rokon szeret ige is.” Már az ilyen problematikus magyar hasonlatokat nem szeretjük a Homérhoz való magyarázatokban, se másutt nem; az ἦρα-t itt egy némiképp összehangzó gyökből látjuk származtatva (a mi magában igen könnyű) a nélkül, hogy magyarázó a szóképzésről számot adna (a mi már nem olyan könnyű — de grammaticusnak csak úgy szabad szavakat származtatni).

Th. úr iskolák számára írt, s kivált ilyen könyvben kell okserű és következetes helyesírás is. Ne írjunk tehát ilyen könyvben: *így, ír, bírod*, amint, amellet stb. — Némely terminus grammaticus új magyarítása fog föltűnni, ilyen: *hangdagály, hangapály* (arsis, thesis), miket nem mernénk föltétlenül ajánlani. Végre többhelyt úgy látszik, hogy Th. úr a különösen magyarázó jegyzetekben szokott, és kivált iskolának szánt könyvben megkívántató önmagáról-nem-szólás ellen vét, s bármennyire tiszteljük különben Th. úrnak volt tanárai és barátai iránt való kegyeletét és szeretetét, mégis illendőbb izlésnek tartjuk, ha azt másutt fejezi ki, mint holmi száraz (és száraznak lenni tartozó) idézetekben, melyeket az által legkevésbé sem érdeklett tanuló fog olvasni.

Ezen kifogásaim, melyeknek közlésével magyar iskolai irodal-

munk ügyének tartoztam, cseppel se kisebbsíték Th. úrnak egyéb sok talpraesett, és dicséretes szorgalommal dolgozott magyarázatainak becsét; a ki csak közelebbről megnézte jelen könyvecskéjét, meg lesz győződve, hogy Th. úr e téren még sok érdemet szerezhet magának, még pedig legelőször, ha, a mint reménylhetni, az Iliásnak, jobban a tanulók szükségeire számított kiadását folytatja.

BUDENZ JÓZSEF.

KÖNYVJELENTÉSEK.

A MAGYAR NYELV SZÓTÁRA. A Magyar Tudományos Akadémia megbízásából készítették *Czuczor Gergely és Fogarasi János* Magyar T. Akad. rendes tagok. Első kötet I. és II. füzet. Pesten, Emich Gusztáv magyar akad. nyomdásznál. 1862. Mindenik füzet ára 1 for. új pénzb. Az I. füzet 1—320 lap. a II. füzet 321—640. lap. Az *A* betű 361 hasábos lapot foglal el; az *A*-ban van 2792, az *Á*-ban 1684, mindkettőben összesen 4476 czikk. — Az utolsó lap *Be-risz* czikkkel végződik.

MAGYAR AKADEMAI ÉRTESÍTŐ. *Új Folyam. A Nyelv- és Széptudományi osztály Közölnye.* Az Akadémia rendeletéből szerkeszti *Toldy Ferencz*. Második kötet. Pest 1861—62. Eggenberger Ferdinánd Magy. akad. Könyvárusnál. Előfizetési ára 3 új for.

CHRESTOMATHIA FENNICA. — FINN OLVASMÁNYOK a finn nyelvet tanulók számára. Szerkeszti *Hunfalvy Pál*. A Magyar Akadémia kiadása. Pesten 1861. Eggenberger Ferdinánd akad. könyvárusnál. I—X, meg 1—580 lap. A *gyakorlati Segítő*, mely a szókat elemezi, 93 lapot teszen. Ára 3 for. új p.

ABUSKA, Csagataj-török Szógyűjtemény. Török kéziratból fordította *Vámbéry Ármin*; előbeszéddel és jegyzetekkel kísérte *Budenz József*. A Magyar Akadémia kiadása. Pesten 1862. Eggenberger Ferdinánd akad. könyvárusnál I—XXII meg 1—108 lap. Ára 1 for. új p.

A

NYELVTUDOMÁNYI KÖZLEMÉNYEK

a folyó 1862-ik évre, **három 10 íves füzetben** jelennek meg; az első most adatott ki, a második szeptemberben, a harmadik decemberben fog megjelenni. A nyelvosztályi bizottság nem akart előbb előfizetési hírdetést kibocsátani, míg az első füzetet nem adhatja az előfizetőknek. Az immár megjelent.

A **Nyelvtudományi Közlemények** „Értekező Rész“-ében azon értekezések vannak, melyek az akadémia és a bizottság üléseiben felolvastattak vagy tárgyalattak, „Ismertető Rész“-ökben pedig tudósítások lesznek a bizottság üléseiről és könyvismertetések úgy a bel- mint a külföldön megjelent nyelvtudományi munkákról; ennél fogva ezen „Ismertető Rész“ elfogad akárkitől bírálatokat és ellenbírálatokat.

Az előfizetési ár a 30 nagy rétti ívet tevő **három füzetre** csak **három forint**, postai bérmentes szétküldés mellett 3 frt 30 kr. új pénzben.

Az előfizetési pénz alulirthoz küldendő, ki a szétküldés pontosan fogja teljesíteni.

Pesten, 1862. június 5-én.

Eggenberger Ferdinánd,

magy. akad. könyvtáros.

(Barátok terén.)

